

TARTALOM

Szépíráás

Janáky Marianna: <i>Interjú egy könyvvel: Fojtóhullámzás</i> (könyvinterjú)	3
Z. Németh István: <i>Kiegész</i> (novella)	12
Juhász Zsuzsanna: <i>Napdíj, Őstér, Őt, Pejor</i> (versek)	18
Barasits Zsuzsanna: <i>Jégvárak, Kotta</i> (versek)	19
Filep Tamás Gusztáv: <i>Franzstadti Demokritus (Részletek)</i> (anekdoták)	21
Varga Imre: <i>Mérték, Féléber, Via vitae, Törmelék, Szakadás, Q10, Tér^omlás, Jele^d, jele^m, Minden ég, Most(s)oha, Ki vagy te?, Fordulóban, Téli tér, T.D., Változat – voltázta, Duna-part, január</i> (versek)	36
Pósa Zoltán: <i>Hermes és Majakovszkij, Anti sci-fi</i> (versek)	40
Oláh Péter: <i>A negyvenes tábla</i> (novella)	42
Fellinger Károly: <i>Négysoros, Felfeslik, Ámen</i> (versek)	44

Láthatár

Jelena Lengold: <i>A kőbánya</i> (elbeszélés) (Kovács Jolánka fordítása)	45
--	----

Tanulmány

N. Juhász Tamás: <i>Bevezetés a populáris irodalomba</i> (tanulmány)	53
Tóth László: „...annyi forró láz gyümölcse” – Fábry Zoltán és Forbáth Imre levelezése 1956–1967 – 4. rész (tanulmány)	66

Könyvek között

Tamási Orosz János: „...fölvetett fűvel a kellős középre...” – <i>Jan Kuntur versei sokszoros kötésben</i> (kritika)	78
Jancsó Péter: <i>Zs. Nagy Lajos – Emberke, küzdj!</i> (kritika)	82
Vasi Szabó János: <i>Egy időtlen sci-fi klasszikus (vagyis az ítézs kedvence) – John Crowley: Az örökké tartó gép / Indián nyár (Engine Summer)</i> (recenzió)	85

Küszöb

Csillag Balázs: <i>Vissza ne nézz</i> (vers)	89
Finta Viktória: <i>Egyirányú út</i> (novella)	92
Tóth Benedek Ernő: <i>Gang</i> (vers)	96
Ternyila Pál: <i>utolsó táncunk</i> (vers)	97

A SZMÍT és a szerkesztőség

<i>hírei</i>	99
<i>E számunk szerzői</i>	100

ELŐZŐ SZÁMUNKBAN (2021/3)

Gál Sándor, Kulcsár Ferenc, Szabó Zoltán Attila, Doncsev Toso, Százdí Sztakó Zsolt, Zsigmond Elemír prózái – Bíró József, Egon Bondy, Csóka Zsófia, Gál Sándor, Gažik Viktória, Kenéz Ferenc, Marton Máté, Matuš Lilla, Dominika Moravčíková, Papp Viki, Pastorek Veronika, Zsille Gábor versei – Tóth László tanulmánya – Bese Bernadett, Gyürky Katalin, Jancsó Péter könyvismertetői – G. Kovács László, Tóth Ozsvald Zsuzsa, Végh Zsoldos Péter fordításai

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBAN

Aich Péter, Csáky Pál, Fehér Enikő, Hoga György, Pósa Zoltán, Szabó Zoltán Attila prózái – Bodnár Gyula, Márton Ágnes, Nagy Pál Dániel, Szabados Attila, Hoga György, Tóth László tanulmányai – Gyürky Katalin, Morva Mátyás, Vasi Szabó János könyvismertetői – Bodnár Gyula, Gyürky Katalin, Tóth László, Végh Zsoldos Péter fordításai

A lap megvásárolható a következő helyszíneken:

Budapest: Írók Boltja, Andrassy út 45.

Dunaszerdahely: SZMÍT, Duna Palota, Galántai út 658/2F, 1. e. 5.

Komárom: Diderot könyvesbolt (Piactér 4810)

Pozsony: Artforum könyvesbolt, Kecsekapu utca (Kozia) 20.

13. évfolyam, 4. szám (augusztus)

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Főszerkesztő: Jancsó Péter (A szerkesztő a Petőfi Irodalmi

Múzeum Oláh János-ösztöndíjasa)

Szerkesztő: Végh Zsoldos Péter

Főmunkatárs: Tóth László

Tanácsadó testület: Balázs F. Attila, Hoga György, Lackfi János

Korrektúra: Tóth Ozsvald Zsuzsanna

Tördelés és nyomdai előkészítés: Rácz Éva

Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com

Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest

Megjelent 2021 augusztusában 700 példányban.

Megrendelhető a kiadó címén.

Regisztrációs szám: EV 5895/20

13. ročník, 4. číslo (august)

Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku

Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372

Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,

Vydavateľ: Gyula Hodossy

Šéfredaktor: Péter Jancsó

Redaktor: Péter Végh Zsoldos

Hlavný spolupracovník: László Tóth

Poradný zbor: Attila F. Balázs, György Hoga, János Lackfi

Korektúra: Zsuzsanna Tóth Ozsvald

Sadzba a predtlačová príprava: Éva Rácz

Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com

Tlac: TAMA Solutions Kft., Budapest

Výšlo v auguste 2021. Náklad 700 ks.

Registračné číslo: EV 5895/20

ISSN: 1338-0265

i r o d a l m - m ű v é s z e t

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága

Tel: +421/911 239 479

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín a Nemzeti Kulturális Alap

JANÁKY MARIANNA

Interjú egy könyvvel

A könyvinterjú műfajpoétikája

Egy új interjúformát álmodtam meg. Interjú egy könyvvel. Nem a szerzővel, hanem a könyvével (identitást adva annak) „beszélgetek”. Elképzelésem szerint a könyvinterjú se nem kritika, se nem interjú, se nem szépírás, hanem ezek egyvelege. Esterházy Péter lemásolta Ottlik Géza Iskola a határon című regényét kézírással, és könyvként is megjelent, tudjuk. Ez adhatta hajnalban tudatalattimnak az ötletet. Vagyis direkt antropomorfizálom, személyesítem meg a könyvtárgyat = az interjúalanyt. Több szépíró alkalmazott hasonló megoldást. Talán a megelevenedett tárgyak prózapoétikáját Mándy és Nabokov ültette el a tudatalattimban. Szinte azonosulok a könyvvel, kérdéseim kifejezésmódjával igyekszem visszatükrözni az épp „interjúra felkért könyv” stílusát is. A válaszok mindig szó szerinti idézetek a könyvből = másolás csak nem kézzel, ahogy EP tette, hanem a mobil mikrofonjának a segítségével. Tehát: csak a könyv idézeteivel válaszolok a feltett kérdéseimre, de nem mindig a könyvfolyamnak megfelelően, hanem ahogy jónak látom a kérdésre adható válasz kapcsán. A három pont mindig jelzi, hogy nem folyamatos a másolás, hanem a kötet másik részében olvasható épp a párhuzamos idézetrészlet. Ráadásul a kérdések számához passzoló extravagáns leütést is igyekszem mindig kitalálni.

Fojtó hullámmás

Áfra János Két akarat

A Két akarat másodsorra nyitva a kezemben,
vele beszélgetek.

Kék az ég és kék-piros a mentő villogása, emlék. Sok
két akarat felszabadulása,
mélyrepülés hova és hol
a jövő akarata? Adj,
kérek kérdéseimre választ!

**I. Ki vagy mi tépi ki
a veszteség fáj-
dalom
sejtről sejtre lánczá kapcsolódó
GYERMEK ÉS PÓRÁZ?**

Mint ínszalag szakadás az idő,...
egy térben eltörölt vonal.

...

Szagos zajok váltakoznak,
meg szuszogós szótöredékek,
majd az elcsukló nyöszörgéssel...
de befogadhatatlanul távoli,
amitől akkor, kisgyerekként
még nem is lehettem
egészen elszakítva.

...Hamar magával ragadt az érzés,
hogy igazából máshová tartozom...
De égbe visszanező gyermekek
felett, jó szándékba csomagolva,
uralmat nyer a felnőttek akarata,
egy túlfejtett, korlátozó értelem.

...Ami eddig nem tűnt életszerűnek, most azzá változik.
Hullahopp karikákon át tárja fel az égbolt igazságait,
...s a megfélelések nyugtalanító tengeréből többé talán
téged sem ránt vissza egy már nem is létező család.

...Ha a radiátorra nézek, anyát látom.
Nyáron ő a lehidegebb tárgyam.
Tisztán hűlt el, ahogy csak felejtő
anyáknak lehet. Anyáknak,
akikből vakbélnek nevezett féreg-
nyúlványok és kihordhatatlan magzatok távoztak...
Fertőtlenítő biztonsága a halálfélelem.
Ilyeneket is csak eltüntetett magzatok
helyett írnak megszületett fiúk,...

...ha már érzem, hogy nincs, ami visszatérjen,
magához húz és újra csomagol a páni félelem.

...Feltétel nélkül elfogadtam a hallgatást is,
az úgynevezett otthon veszélybe kerülését,
pedig éreztem a levegőben, mint kutyám,
a kis korcs, aki még időben ráeszmélt,
hogymegállíthatatlan, ami közelít,
és inkább megszökött a búcsúzás előtt...

**2. A KERESÉS RITMUSA: szerelemfolyó
fojtó hullámozása,
együttúszás, bűvárlás,
őrültség, elmerülés fuldokolva?**

Legyen a leghosszabb folyó,
ahogy lábaink egymást követik.
Kitartóan húzod magaddal
a tekintetem. Előbb lemaradok,
ám e kiszámított távolodásban is
csak a sodró várakozás vezet.
Kezeim a levegőben feléd eveznek,
csak hogy hátrafordulásod összezavarja
a szívbillentyűket.

...A születésedkor ültetett fa árnyékában fekszünk.

...A szív gyökerei ropogásra őrlik a talajt hátunk alatt...

...De a kozmosz a legnagyobb temető, ebben egyetértünk...

de amikor először láttalak, én már emlékeztem rád.

...ha elhagysz, olyan leszek, akár egy évszak,
minden évben visszatérek, eltüntetni a másnak főzött ebédet.
Ritka találkozás lesz, gyorsan múló, csak én tudok majd róla...

Szorítás a köldökömnél, éhség vagy elfojtott izgalom,
tekinteted mellkasba vág, fellélegzel, lassan fellélegezek,...

...

...a te magányodban,
a te csended,
a te vágyaidban,
a te életed,
ahol nincs hely
egy magamfajta
idegennek.

...Remegésünkben morzekód a múlt,
nem te, a múltad emlékezik...

és egyre csak tisztul
benned az elszökött gyermek arca,
aki régen voltál, majd a hazatérő
felnőttét látod egy betört kirakaton,
de a darabokban már nincs elszántság.
Végül megérted: kiszámíthatatlan
sokaság vagy önmagadban is.

...Azt súgtad, én ismerlek a legjobban.
Nem tudom, megbántad-e már.

3. Poszttraumás, posztmodern szerelem, hogyan ölt KÉTFAJTA SZERETETet benned?

Szégyenöröm, hogy egész nap veled
lennék, mint lenni csak egyedül lehet,...

Felolvasol, és szemüveded kedvesen billen félre,
mikor öledbe hajtott fejemen az első szürke hajszálat
észreveszed, hiszen őszülni már nem lehet akárkivel,
most végre szemedbe néznék, de talán kevés leszek.

...szürkés sóhajokból nyugalomba
térnek a majdnem gondolatok.

...Elmakacskodni a boldogságot.
Ez is egy lehetséges befejezés.

...Csakhogy még igazi szörnyünk sincs,
akire bűnbakként mutogathatnánk egymást elkerülő napokon...

...Távol maradsz, amíg ritka ittlétedkor is fájlalod a távolságokat,
míg terveinkből más akarata metsz vissza terebélyes szálakat,
és felforr fejem a hangoktól, amikor a gyerekszoba biztonsága
beszél belőled. Most még léphetnél felém, de könnyen meglehet, későn érik be
a mozdulat, aztán mire végre valamiképp megteszed,
jön egy másik változat, és arcodat elmossa a vágy holdudvara.

...Változhatatlan vagy, elhiszed,
ismételt tévedéseid igazolnak,
és talán még büszke is leszel rá,
ha megmaradsz végül magadnak.

...Te kirekesztesz, mint erekből káros kontraszt-
anyagot, de vajon létezhet ilyen steril szerelem?...

...Amiről sajnálkozva bár,
de lemondtál, el kell, hogy engedj, máskülönben
lassan beleég a gyűlölet a szeretet szerveibe.

A „volna” mindig kevés:
egy feltételes lehetetlen,

**4. Én várom már a földi posztvilág poszthumánusát
/ait, velük a transzglobál-humanizmust. De benned
mi most még AZ ÜRESSÉG ÍGÉRETE?**

Már te is csak egy vagy a sok közül,
csakhogy pont az az egyetlen egy.

...A folyton üres szoba depressziót okoz,
a depresszió jogot formál a halálunkra,
a halál reményt ígér az újjászületésre,
az újjászületés kilátást az egyedüllétre...

Mert több módunk van a társtalanságra,
valamivel több érzékünk az önsajnálathoz,
több eszközt használunk az élet ellen is,
és több hitet vetünk az újrakezdésbe.

...Kerestél valamit, amit csodálhatsz,
ám akiben aztán színleg megtaláltad,
akitől kérni majd követelni kezdted,
csak emlékműve maradt önmagának.

...Gravírozz rám, úgy senki nem felejthet el,...
Nem viseli egymást két ilyen gyengeség.

...Ha elrontod nélkülem, aki voltál,
valakinek majd meg kell védenie

...Tudom, ha mozgásra programoztak volna,
épp lefele húznád a piros blúzodat,
de ugyanígy állsz itt már hónapok óta,
nyílegyenesre vasalt hajad nem borzolható...

...És most kedvem lenne kipróbálni
legalább ezt a csillárt, vajon
tényleg elbírja-e a terhem.

**5. Szerintem nem. Jobb lenne, ha nem,
és a HA MOST KEZDENÉNK törlődne
: nem lenne már elválasztó fal,
vakablak, folthallgatás. Tudom,
még máshogyan gondolod. Hogy?**

Pontban éjfél, mikor a körülmények láncolata ágyba
kényszerít, de miután leeresztem a redőnyt,
elaltatom a laptopot és a konvektort, takaró alatt
várom, hogy hűljön a nyirkos levegő és írni kezdenek
szemhéjamra a sugárút fényei...

Emlék labirintusban méteresre kerüli el egy-
mászt zaklatott tekintetünk, csak hogy egy fal
két oldalán állunk, mit nem törnek át a gesztusok.

A részletek itt tartanak, mert a vonzódás kábulatában képtelen vagyok belátni, hogy kétféle szeretet még nem garantálja a találkozást.

A fal sötéten bámul rám a bútorok mögül, egy beszüremelő fénysáv határolta árnyékkal gúnyolódni kezd reménykedésemért,...

...Egymás eltorzult tükörképei vagyunk két szembefordított röntgenképen. Egyik oldalon nagyobb koponya és kisebb érzelem. Mégis ugyanúgy árnyékol egy mellkasomba rejtett szivattyú, a szív.

Két átvilágított felsőtest, körbe futtatva indulatokkal, narancssárga keretben. Közöttünk mint könyvgerinc sötétlenek a lapszéli ívek, közös határaink. Margóra spriccelve homályos keleti kalligráfiák, a féltékenység nyomrendszere. Az akarat születés előttről örökölt ősképei halandók szétszakítására.

...Aztán ködös szavak jönnek, és sanyargatjuk egymást kedves közhelyekkel. Mint két leszakadó jégcsap, elfolyunk, mire a tavaszi nap felkel.

...Csak kobaltkék foltok áramlása sejtet mindent, a takaró hullámai közé veszel, elmém redői közé. Bőröd összemosták a lepedővel,

...Csak ismétlődő hasonlatokkal tudnám leírni az ezután történetek menetét, ám ha megkísérlem összefoglalni szótlán odaadásunk igazságát, ha örömben mégis áradni kezd belőlem ez,

te a csenddel csalsz meg büntetésül,...
közben szorongásom lassan feltör a párnákból,
a tükörből, amibe beégett figyelmem, a kádból,
amiben bőröm kopni kezdett, a pulton heverő rongyból,
a tej fehérjéből, a szőnyegre esett szálakból,
a lift nyomaiból és a kert fainak haldokló törzséből.
De te még élvezed is a félelmemből fakadó vacogást,

6. Szerinted AKI VÉGEZ ki- végez? Miért?

...Minden szerelmet hosszú gyászév követ,
külön siratjuk el a közösen elvétett alkalmat,
majd örökbe fogadunk, és várhatóan most
sem örökre, egy mástól ránk maradt halottat.

...Unottan nézed őket, múltad
nyirkos nedveivel, örökölt hitelességed szárazával
keveredve agyagfigurákká lényegülnek át. Hiányosak,...
Egymásba nyíló feketelyukak.

...a világ bármely pontjáról bele-
vetheti magát a nemlétezésbe.

...Ezért remeg
hideg kézfej és görbül gerinc
a hátrafordulások zavarában,
miután lyukat mélyesztett
köréd a gyerekkor.

Aztán a gödör alján
szítálsz a törmelékeket.
Keresésre kényszerít az akarat,
a legvastagabb könyv,
amit még nem írtak meg.

...Minden kirúszozott száj,
minden sértetlen nemi szerv,
minden elköltözött óvszer
kihalt, megfojt, elmerült...

a beteg képzeten. Mert a volt után
és a lesz előtt is én következem.

...Üvegen néznéd önmagad mostani képét,
ám az kimúlik, mielőtt szemedbe visszatalálna,
és a fuldoklás szinte lebénítja fáradt arcodat,
mely kiáltani készült, de belélegezte a halált,...

Mikor egy romba döntő vírus utáni megpihenés
áttöri nyugtalan éjszakáidat, ereje túlmutat a halálon.

**7. Hat versciklusod ezt ajánlja nekem: a hetedik te magad légy!
Vagy?**

Aztán eltelik hét perc,
és elhomálylanak a szemek,
aztán eltelik hét óra,
és kifárad a száj,
aztán eltelik hét nap,
és kaparni kezd a torok,
aztán eltelik hét hét,
és nem történik semmi,

De a Két akaratban történik.

Éltem és haltam benne.

Az utolsó vers címe: Akikkel majdnem egy.

**Nem másoltam le az Olvasódnak,
hogy lehessen majd ő is veled egy!***

* Eredetileg az Ambroozia folyóirat 2021/3. lapszámában jelent meg.

Z. NÉMETH ISTVÁN

Kiegészés

Apám teljesen megőrült. Egész nap a számítógép előtt ül és képregényeket tölt le az internetről. Nem is értem. Nem is érti. Jó, az egyszerűbb angol szövegekből talán valamennyit, de a franciával már nem boldogul. Ott állok mögötte, nézem, ahogy guvadt szemekkel bámulja a képernyőt, ropogtatom a nápolyit és az ízleteimet.

- Ez az André Chéret még nincs meg nekem – kezdi boldogan.
- Ki se tudod ejteni a nevét – mondom.
- Mit számít az – vonja meg a vállát. – Csak én hallom, engem meg nem izgat.
- Inkább írhatnád a novelláidat.
- Minek? Kinek? Nem közlik, nem adják ki, nem olvassák.

Hasonló párbeszéd párszor már elhangzott közöttünk. Apám ugyanis író, aki bevallása szerint úgy kiégett, mint tavaly a kisgedőcei tűzoltószertár.

- Miről írhatnék? – kérdi, most van két szabad perce, amíg letölti a képregényt.
- A nagy szlovákiai magyar valóságról – mondom türelmetlenül. – Válságról.

Mit tudom én.

– Arról írjanak mások – dörmögi. – No, le is jött a kicsike. Azt tudtad, hogy a mester nemrég elköltözött az örök komikszmezőkre?

Nem tudtam. Ülök az éjjeliszekrény tetején, mert szék az nincs a szobájában, ő is az ágya szélén görnyedve halássza le a színes kis rajzokat, nézegetem a könyvek gerincét. Ilyenkor beáll a csend, három hatalmas könyvszekrény vesz körül, van mit bámulnom unalmamban. Végigfuttatom a pillantásom a szépirodalmi műveken, és ha érdekesebb címre bukkanok, elhúzom az üveget. Az hangosat csikordul, apám összerezzen.

- Olvass – mondja –, olvass nyugodtan. Egyszer majd úgyis te öröklöd őket.
- Mindig ezt mondja, már megszoktam, nem zavar.
- Azt tudtad, hogy megrajzolta Gavroche történetét is?

Nem tudtam, és nem is érdekel. Egy verskötetbe mélyedek épp, de fel sem fogom, mi ír a költő, mert a gondolataim apám körül csaponganak. Ki kellene mozditani valahogy ebből az apátiából, ebből az önsajnálattól.

- Az a nyolc novella, amit még tavasszal írtál, az...
- Igen?
- Szerintem jók voltak.
- Hm.

Visszateszem a kötetet a helyére, még egy darabig nézem, ahogy lelkesen pörgeti az általa szebbnél szebbnek titulált rajzokat a képernyőn, aztán kifarolok a szobából. Már megint nem reggelizett, rögtön a netre vetette magát, és keres, letölt, olvas, ha megtelt a memória, csatlakoztatja a külső merevlemezt, csak úgy préseli bele a művészetet. Csinálok neki két szendvicset, kávéfőzőt, hálásan hümmög. Rossz bőrben van, ez nem is az én életvidám apám, aki még egy éve volt, úgy érzem, segíteni kéne rajta.

– Találj egy jó sztorit, az majd feldob, meglátod – próbálkozom ügyetlenül. – Kezdd el a szöveget, élvezd, ahogy a kezdeti toporgás után megtelik étellel, rohan veled a végkifejlet felé, magával rángatva a történet kacskaringós utcáin keresztül. Például egy képregénygrafikus véletlenül olyasmit rajzol meg egy fénykép alapján, amit nem kellene, és az roppantul felbosszantja a drogbárót, aki...

Apám lassan hátrafordul.

– Neked kéne írnod, nem nekem.

Fogom a kávéscsészét, visszaülök az éjjeliszekrényre. Jobb, hogy itt a szobájában tunyul, és nem a kocszában sörözik. Még csak rá sem gyújt, zavarán a füst a műélvezetben. De én látom, hogy szenved, és még csak nem is vesz róla tudomást.

– Én nem vagyok író, de szívesen mesélek neked egy jó történetet... Megírod? – próbálkozom, de átlát a szitán.

– Máris mondhatod.

Nyelek egy nagyot.

– Mi lesz? Halljam!

Szerencsére ekkor rákezd a telefon, hogy *I'm taking a ride with my best friend*. Apám csak pörgeti a képregényt. Minek tölti le, ha el sem olvassa rendesen? Pót-cselekvés.

– Vedd fel!

– Vedd fel te!

– Téged hívnak!

– Kapd csak fel, hátha valami jó kis sztori ígérkezik. Te átéled, alig múltál húsz, rád fér a tapasztalás, elmondod nekem, én megírom, és úgy nyakon csap minket a világsiker, hogy elmehetünk valahova kirándulni. Valami komolyabb helyre. Még sosem láttam a tengert.

– Ingrid az.

Hátranyúl, kiveszi a kezemből Ingridet, hosszú csönd következik, majd ismét nálam a telefon.

– Itt a lehetőség. Vacakol a számítógépe, menj, javítsd meg. Egy oknyomozó riporton dolgozik a drága, rendkívül bizalmas anyagról van szó, ezért nem profi szerelőhöz fordult. Bennünk megbízik.

– Valami kis benzinpénz?

– Még a múltkorival is tartozol.

– De most a te ismerősödről van szó. Ráadásul én nem vagyok szakember. És ha már elindulok, benézek Józsihoz is, mert meggyűlt a baja a honlapjával.

– Jól van, vegyél el egy húszast.

Harmincat húzok ki a tárcájából, biztos, ami biztos, és már hasítok is a családi csotrogánnyal. Elered az eső, az ablaktörő bementja az unalmasat, így látok is, meg nem is. Szerencsére gyér a forgalom, én pedig imádok lassan vezetni.

Ingridke negyvenöt éves elvált nő. Csinos, de nem az esetem. Láthatóan éppen indul valahová. Egy kulcsot nyom a kezembe.

– Ott van hátul a gép, köszönöm, fiatalember. Ha nem jönnék meg addig, zárja be az ajtót maga után, az édesapja majd visszajuttatja nekem a kulcsot.

Az ajtóból még visszaszól.

– Készítettem szendvicset, ha elhúzódná a munka.

És elviharzik. A levegőben parfümillat. A konyhában meg egy rakás szendvics. Nagyot kordul a gyomrom. Az ilyesmit frissen kell elfogyasztani. A reszelt sajt idővel megkeményedik, a szalámi megbarnul, a paradicsom kiszárad. Kezembe veszem a tálát, és mivel a szék itt is kiment a divatból, a pult mögött ülök le a földre, hátamat a radiátornak támasztom, jóízűen nekiesek a gazdagon megrakott kenyereknek. A munka megvár. Nem hiszem, hogy Ingridke laptopjának komolyabb baja lenne, és túl sokáig tartana a helyreállítás.

Éppen a negyedik szendvics eltüntetésén munkálkodom, amikor váratlan dolog történik. Hangosan megnyikordul az erkélyajtó, egy váza a földre esik, a hirtelen támadt huzattól becsapódik az ablak. Óvatosan kilesek a konyhapult mögül. Az előszoba nagy falitükrében jól látom, ahogy egy nagy darab, kopasz fejű betolakodó leül Ingridke laptopja elé, sietősen felnyitja, majd megpróbálja életre kelteni. Talán egy konkurens szerelő, akinek az a mániája, hogy az erkélyen keresztül érkezik? Nos, aligha.

A tényért óvatosan a földre helyezem, a fülemben dörömböl a vér. Ki ez és mit akar itt?

Az első pillantásra felmérem az erőviszonyokat, és eldöntöm, hogy nem vonom felelősségre tettéért. Sajnos idősebb és főleg erősebb nálam.

Összerezzenek az óriási csattanásra. Aztán még egy és még egy. Nem tudta megnyitni a gépet, hát megnyitotta máshogy. Látom, hogy kiráncigálja a fiókokat, kéziratok susognak, valamit bosszúsan dörög. Ismét megnyikordul az erkélyajtó, aztán csend lesz. Fél percrek kell eltelnie ahhoz, hogy egyáltalán fel merjek állni. De fölösleges az óvatosság. Az illető ahogy jött, úgy távozott.

Egy ugrással a nappaliban termek, és megállapítom, hogy Ingridke laptopját már nem fogom megjavítani. Attól a három ütéstől, amit a besurranó látogató jobb híján a keze ügyébe akadt vázával mért rá, alig maradt belőle valami. Átgázolok a szerteszórt kéziratokon, kilépek az erkélyre, hogy legalább azt lássam, milyen irányba menekül. Ám a férfi nem fut sehová. A ház előtti bozótosban fek-

szik az oldalán, hol a keze, hol a lába rándul. Kopasz fején táncot jár a napfény. Elügyetlenkedte a dolgot.

Kevesen járnak az utcán, aki látta az esetet, elfordul, igyekszik minél távolabb kerülni a szenvedőtől. A férfi nem kiabál segítségért. De életben van a piszok.

Senki nincs, aki értesítené a mentőket. És azt hiszem, a rendőrségnek is tudnia kéne erről a pár méteres zuhanásról. Előkapom a telefont a farzsebemből, ám a férfi felnéz, észreveszi, mire készülök.

– Ne! – kiáltja kétségbeesetten. – Ne!

– Dehogyan! – gondolom magamban, de aztán eszembe jut apám, meg az, hogy ez még csak félkész sztori, vajon hogyan fejezné be, ha tálcán kínálnám neki... Amennyire ki van égve, csak fogná a fejét, tépkedné a szakállát, elszívna egy csomó cigarettát, meginna egy raklap pálinkát, aztán ismét elmerülne a képregények kényelmes, csábító világában.

Vajon az élet mennyire megbízható szerző? Sablonokban gondolkodik, vagy néha a lovak közé dobja a gyeplőt? Egy novella hőse lettem, ha most kifarolok...

– Ne! – kiáltja odalent a férfi, aztán visszahajtja a fejét a fücsomóra, mintha csak délutáni szunyókálásra készülne.

Gyorsan belépek a nappaliba, összekapokodom a szanaszét szórt kéziratokat, az egyik kihúzott fiókba tuszkolom őket, az összes többit is türelmesen visszatologatom. Az Ingridkétől kapott kulccsal kinyitom az ajtót, bezárom magam után, és már szaladok is le a lépcsőn.

Amikor a kopasz mellé érek, elkapja a nadrágszáramat. Van benne erő.

– Ne hívja a rendőröket! Vigyen el! Segítsen! Nem leszek hálátlan.

Közben néhány járókelő megállt a közelünkben, puszognak, minket bámulnak. Egy kisgyerek sírva fakad, az édesanyja alig bírja elrángatni.

– Apuka, megmondtam, hogy ne igyon annyit! – mondom jó hangosan a besurruló géprongálónak, hogy a távolabb állók is tisztán hallják. – A maga korában! Ezzel a vérnyomással!

Közben megpróbálom talpra állítani, itt-ott nevetés hangzik fel, a bámésködők legyintenek és továbbállnak. Ingridke hívatlan vendége összeszorítja a fogát, ömlik róla a verejték. Kapaszkodik belém, mintha az élete múlna rajta. Nagy nehezen vergődünk csak el a kocsinhoz. Az pedig egy örökkévalóság, amire betuszkolom a hátsó ülésre.

– Hová vigyem?

Mondja a címet. Bepötyögöm a GPS-be. A visszapillantó tükörből figyelem. Csukva a szeme, hangosan szuszog. Talán a bordáját törte el, ha ilyen nehezen lélegzik.

Az egyik szemafornál hirtelen fékezniem kell, tehetetlenül előrezuhan, beveri a fejét. Magához tér, megragadja a vállam, egy rakás pénzről kezd hadoválni. Jól oda kell figyelniem, hogy mit mond, a hangja rekedt, ellenszenves. Szerinte a nő nagyot hibázott, annak az anyagnak nem szabad napvilágot látnia. A pénzt neki

szánta, de én fogom megkapni, ha hallgatok erről az esetről. Amikor kimondja az összeget, kis híján az árokba hajtok. Te jó ég!

Már elhagytuk a várost, de még mindig beszél. Ha akarnék, se tudnék odafi-gyelni rá. Azt latolgom, ennyi pénzt mi mindenre lehet elkölteni. Egy tippem máris van, a többi majd jön magától. Befogom én a számat, ha kell. Hallgatni arany. Sőt, aranybánya.

*

Arra eszmélek, hogy iszonyúan sajog a fejem. Lassan visszatérnek az emlékeim. Hátulról ütöttek le, nem láttam, ki volt. Ez valószínűleg egy pince, és én a hideg padlón fekszem.

Körbetapogatok, a bőrönd persze nincs sehol. Nem volt túl sokáig az enyém a jutalom. Keserű ízt érzek a számban, tapad a haj a tarkómon. A bal kezem egyelő-re nem engedelmeskedik, nagyobb baj nincs. Megtalálom a telefont a zsebem-ben. Szerencsés fickó vagyok. Működik is, de erősen lemerülőben van. Talán ad-dig bírja majd, amíg segítséget hívok. Hova is? Sehogy sem akar az eszembe jutni, milyen címet adott meg az erkélymászó.

Kintről beszédfoszlányokat hallok, egy autó fényszórója villan be a pinceabla-kon. Könnyedén az oldalamba fordulok, de a felülés nem megy. Odakint két férfi hangosan beszélget, talán okosabb lesz most meglapulni, és várni.

Az apám az első csengés után felveszi a telefont. Dől belőle a szó.

– Na végre, hol a csudában jársz? Képzeld – és itt a hangja elcsuklik –, Ingridke elhozta a készülő könyvének a biztonsági másolatát. Állítólag valaki megfenye-gette miatta. Nálam jó kezekben lesz. Tiszta vadnyugat! Telefonon erről nem mondhatok többet. Ja, és egy kicsit huncutkodtunk is, ha már eljött. A te szobád-ban, bocs. Még nem csináltam rendet. Amúgy mit mondtál, hol a fenében vagy?

– Nagy slamasztikába kerültem. Gyorsan mondom, mert lemerül...

– Nem kell mondjad. Tudok róla. Ingridke az előbb hívott, és elmondta, hogy mit csináltál. Nekem kellett szégyenkezniem miattad, mert nem bírod fékezni az indulataidat. Ne is mondj semmit, főleg ne tagadd le, tudjuk, hogy nem az első eset.

– De...

– Ha nem tudod megjavítani, akkor ismerd be, hogy kifogott rajtad. Nincs gond. De az, hogy fogod az első kezembe kerülő tárgyat, és addig ütöd vele a sze-rencsétlen gépet, amíg ripityára megy, az nekem is sok.

– Hallgass végig...! – emelem fel a hangom. – Engem...

– Tudom, téged nem olyan fából faragtak, bocsánatot kérsz, megtéríted az árát, de ez nem ilyen egyszerű, fiam. Mások bizalmával nem szoktunk játszodozni. Ami-akor anyád elhagyott, nekem is törni-zúzni támadt kedvem, de volt annyi eszem, hogy elismertem a kudarcot. Van úgy, hogy a dolgok javíthatatlanok. Elsózott leve-

sek, kihűlt érzelmek, elcseszett élet. És ne gyere most megint nekem a novelláimmal, meg a képregényekkel! Ingridke laptopját még sokáig fogod emlegetni!

– Idefigyelnél végre?

– Hogy beszélsz te velem?

– Bajban vagytok! Az a kopasz bűnöző...

– Ingridke egykori férjét hagyd ki a játékból! Hogy jön ő ide? Találkoztál vele? Még mindig féltékeny a volt asszonyára? No, az sem tudott parancsolni az indulatainak, akárcsak te. Szegény Gusztit mennyit zaklatta meg fenyegette. Majdnem becsukták miatta. Neked meg lehetne annyi eszed, hogy nem állsz szóba vele. Ha valami nem tetszik az ipsének, akkor forduljon egyenesen hozzám. Azért, mert volt az a balesetem, még végig tudok zongorázni a hátán az öklömmel. Te sírsz? Miért szipogsz?

– Vérték az orrom. Azonnal gyere értem, mert...

– Mert összetörted a kocsi. Vagy a Józsiával veszted össze? Én a te korodban azért nem voltam ilyen könnyelmű. Kinyuvasztani Ingridke gépét...! Tudd meg, hogy sírt a telefonban. Rádadásul a fiókjában is matattál? Remélem, a bársekreányét nem kutattad át valami kis egzotikumért! Gyere csak haza, majd...

– Apa, az isten szerelmére...!

– Jó, nem haragszom, csak vigyázz, nehogy bajba kerülj. És ha már itt tartunk, gyorsan megosztom veled, mit fedeztem fel. Azt tudtad, hogy a világhírű ősemberes képregénynek nem André Chéret rajzolta minden epizódját?

Egy pittyenés, lemerült a telefon. Nagyon nyikordul a pinceajtó, majd nehéz bakancsok dobogását hallok a vaslépcsőn.

Esőben

Napidíj

Csak ami van, az minősíthető, s
az irányzék adatai kiszámítottak
elejétől fogva; a céltáblák nem
tűrik a nyomdafestéket, se a vidékre
helyeztetést potom napidíjjal.

Őstér

A dőlés vészfogadata:
az előmerészkedő köldök,
a homlok lemondásra kész,
s a takaró őstériszonyban.

Öt

A csendben öt méterenként.
Nyüszítések az őrbódékban.
Elígérkezett már a sátán mára is,
s a madárhangok a Másik nyárba
disszidálnak a katonahajókon.
Mintha minden a keresztlevétel
után lenne itt ezentúl.

Pejor

Tányérsapkák alatt élnek az ujjaink.
Festett a tenger szikla-melleinken.
A szánk tanulatlan cseléd
Megörökölt arcfalaink között.

Jégvárak

Az Észak, a Dél jégvárát,
a napsugarak megizzasztják.
Verejtékükkel
az Óceánokat, a tengereket
felhizlalják.
Az égen sűrű felhők tornyosulnak,
a szelek is megszaporodnak.
Dörgéssel, villámokkal,
sok esőt,
sokszor jégverést hoznak.
A folyók, a patakok,
a nagy melegben megduzzadnak,
a medrek, kicsinek bizonyulnak.
A sok víznek a hely nem elég,
terjeszkedik, követeli,
beteríti a Föld terét.
Hiába van már lakója,
hiába építette be az ember,
húzta fel a házat oda.
Nagy úr a víz, a szél, elkergeti,
a más öröknek hitt helyét,
a hatalmas erejével birtokba veszi.

Kotta

Már megint sötétbe borult az ég.
A madarakat nem zavarja,
úgy énekelnek,
mintha a Nap ragyogna.
Bennem ezer gondolat
cikázva keresi a tollamat,
Unszol a lelkem,
a rímek dudorásznak,
azt akarják
írjam le, kottázzam le a dalukat.
Szót fogadok, megteszem,
a nyugalmat így meglelem.

Megváltásra várva

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Franzstadti Demokritus

(Részletek)

*„Láttatnak a dolgok nagy részint
kicsinyeknek, de nagyobbakról
való elmélkedésre adhatnak okot.”*
Hermányi Dienes József

A köztisztelet lehangoló hiánya

Báró Johann Franz Kempen von Fichtenstamm altábornagy, 1848 ősztől a pozsonyi hadtest parancsnoka, 1849 nyaratól budai kerületi parancsnok, majd az osztrák birodalmi csendőrség szervezője és főfelügyelője – akiről azt olvasom, hogy 1855. december 21-én Pest városától díszpolgári oklevelet kapott – a pozsonyi és pesti vértanúk közül többnek személyesen írta alá a halálos ítéletét. (A Pozsonyban kivégezettek, illetve a máshol kivégzett pozsonyiak száma megegyezik azokéval, akiknek Ausföhrungja Aradon lett esedékes október 6-án.) Báró Mednyánszky László őrnagy és Gruber Fülöp százados ítéletének aláírását – ők voltak az okai annak, hogy Ordódy Kálmán őrnagy csak késve tudta átadni Lipótvárat Simunch altábornagynak, a többi tiszttel szemben még az utolsó haditanácson is a további védelemre szavaztak, amit Ordódy sietett is elmondani a hadbírószágon, bár nyilván maguk sem tagadták volna – „szomorú kötelesség”-nek nevezte följegyzésében. Az ítélet-végrehajtás időpontja 1849. június 5., még javában tart a háború. Rázgha Pálról, a pozsonyi németek evangélikus lelkészéről (exitált június 18-án) azt írja, hogy keményen tartotta magát, s kivégzése előtt szép beszédet mondott. Kempen precízen bejegyzte naplójába, hogy mely napon kiket végeztetett ki: az országgyűlés elnökét, jegyzőjét, papokat, népfelkelőket etc. Szeptember 28-án ez is ott szerepel a szövegben: „Teleki grófnő, báró Jeszenák testvére, eljött, hogy a szemtelen bűnöző érdekében kérelmet nyújtson be. Délután Liechtenstein herceg látogatott meg, aki kijelentette, hogy már nem tudja elviselni, hogy annyi kérvényt nyújtsanak be hozzá a letartóztatottak érdekében.”¹

¹ Kempen naplójegyzeteit Póka Endre fordításában idézem.

Október 9-én, amikor a két nevezetes kormánybiztos, Csány és Jeszenák halálos ítéletét aláírja (Jeszenák Nyitra megye főispánja, majd teljhatalmú kormánybiztos volt, a szlovenszkói magyar politikus, gróf Esterházy János nagyapja; Csány Lászlóval együtt másnap reggel 6 órakor hajtották végre rajtuk az ítéletet a Neugebäudeban), Budára kocsizik, hogy ne találják meg a kegyelemért esdek-lő családtagok. Így csak délután kerül a kezébe Mária Dorottya főhercegnőnek, (Habsburg) József nádor özvegyének levele a kéréssel, hogy Jeszenák kivégzését halasszák el. Néhány nappal korábban, október 5-én megérzi, hogy Batthyány öngyilkosságot fog elköveti. Ez, mint tudjuk, meg is történik, a miniszterelnök egy, a felesége által becsempészett törrel olyan mély sebet ejt a nyakán, amelytől – ha a beavatkozás késne – elvéreznék. Kempen megjegyzése: „Miután a vérzést elállították, s minden akadályt sikerült megszüntetni, este agyonlöttem. Nekem ezekből az akadályokból adódó tárgyalások rossz érzést okoztak, ezt, akár-hogy igyekeztem, nem tudtam lerázni [...]” Öt nappal később, október 11-én kerül be a tábornagy naplójába az a bejegyzés, amely a legprecízebb képet festi arról, milyen megalázó lehet, ha főnökei nem becsülik meg az embert:

„Ez is olyan nap, amit az ember legszívesebben meg se érne. Haynau tábor-szernagy éles szavakkal bírálja, hogy Batthyány Lajos nem az akasztófán végezte, hanem önhatalmúlag agyonlöttem; felszólít, hogy igazoljam magam, hogy ezt a császárnak előterjeszthesse. Keserű érzés töltött el. Én, aki mindenkinél szigorúbb voltam, el kell tűrjem a gyengeség vádját! Ki fog engem megvédeni, aki kíméletlen voltam? Senki sem és joggal! Ha távol tartottam volna magam az igazság pallosától, nem sebzett volna meg engem is. Bárcsak a családommal lehetnék, ott megvizsgáztalódnám! Átok tartott itt vissza; fordítsa el az ég ezt rólam!”

S mintha ez még nem volna elég: „Nem vagyok önző, de ha arra gondolok, hogy még anyagilag sem ismerik el szolgálati igyekezetemet és odaadásomat, nem tudom elfojtani a keserű érzést, ami elfog.” (1850. január 20-i bejegyzés.)

A lélek háborgása, ahogy bölcsebbé válik az ember, szépen lecsillapul. A csend-őrség főfelügyelője később (a március 30-i bejegyzés szerint) rájön – és bele-nyugszik –, hogy a kegyelem útjai emberi ésszel kiszámíthatatlanok:

„Isten nevében; csak a teremtőmhöz van bizalmam, ő egyedül büntet és jutalmaz érdem szerint.”

Érdemei pedig vitathatatlanok.

A szakirodalom szerint 20–25 000 eljárást foganatosítottak, amíg ő vezette a csendőrséget.

Hogyan szerette Goga Adyt

Filológiai kutatás nélkül is könnyen kiszámítható, hogy az Erdélyben 1929-ben tervezett Ady-szobor intézőbizottságának fölhívása nagyjából eredménytelen maradt. A Romániai magyar irodalmi lexikon szerint a Szobrot Adynak! című fölhívást egy aradi bizottság bocsátotta ki 1929-ben, s a szócikk talán sejtetni engedti – bár nem kizárt, hogy a két tényt önkényesen, bár feltételesen kapcsolom itt össze –, hogy az adományozásra fölszólító dokumentum és Szini Sebők Zoltán a csucsai sziklafalra szánt „monumentális” Ady-szoborterve között (amely 1935-ben szerényebb méretben a költő szülőházának falába épülve készült el) van valamiféle összefüggés. A kezemben lévő, a Brassói Lapokból másolt, 1929. január 27-i keltezésű, azaz a költő halálának tizedik évfordulójára datált felhívásból nem tudok aradi eredetre következtetni (attól persze lehetett ilyen előzmény); ha jól számolom, 59 vezető értelmiségi írta alá: székely parasztfiúkból lett írók, volt közigazgatási tisztviselők, zsidó polgárok, dzsentrik, arisztokraták, úgynevezett jobb- és baloldaliak. A helikoni írókból körülbelül kéttucatnyian. Az adományokat a Brassói Lapok kiadóhivatalába várták, legalábbis a felhívás e lapban közölt változata szerint. A Keleti Újságban is megjelent a szöveg, Kolozsvárt meg ennek a napilapnak a kiadóhivatala gyűjtötte (volna) a pénzt. Úgy látom, a másik fontos kolozsvári napilap, az Ellenzék nem közölte – oda viszont a kultúrrovat szerkesztője, Ady barátja, Kuncz Aladár írt szép megemlékezést a költőről.

A Brassói Lapok kétszer is nyilatkozatot kért a szobor kapcsán Octavian Gogától, ezek rövid három héten belül jelentek meg; a másodiknál az újságíró neve is föl van tüntetve: Farkas Aladár. A román költő és politikus Ady barátjának vallotta magát, s amikor ezt pertraktálta, nem tartotta fontosnak idézni azt, amit a magyar poéta írt róla: „Mindent megértek, s franciául magyaron beszélvén: meg is tudok bocsátani, ha valaki érdemes reá. De Goga barátom semmiképpen sem érdemes, s ezért nem lehetséges, hogy a kezét, tulajdon kezét valaha is megint megszorítsam.” A magyar szakirodalomban is sokat emlegetett ún. „barátság”, tudjuk, arra az időre datálható, amikor Goga sajtóvétségért rövid időt töltött a szegedi Csillagban. Ez 1912-ben történt (bár ő az interjúban 1910-re emlékezett). Ion Dodu Bălan monográfiája szerint egy évvel később, azaz 1913-ban (gyaníthatóan inkább 1914-ben), amikor hosszabb fogházbüntetést róttak ki rá, ezt nem állt módjában letölteni, mert abban az időben más elfoglaltsága volt; a dalmát tengerparton, majd Görögországban, végül Egyiptomban tartózkodott, aztán pedig kitört a világháború.

Az első, 1928. február 1-jén megjelent nyilatkozatban Goga azt állítja: ő mondta ki először, már 1920-ban, Nagyváradon, hogy Adynak szobrot kell állítani. (Ezt valószínűleg nem jól tudta; az egy évvel korábban Váradon megalakult, majd működési engedély híján megszűnt Ady Endre Társaság programjában is szerepelt

a szobor.) Arra ugyan nem emlékezett, hogy ki vett át tőle ezer lejt a szoboralap javára, de arra igen, hogy még azt is megszabta az illetőnek: az ő neve szerepeljen elsőként a gyűjtőíven, hogy ebből a tényből bátorságot meríthessenek azok, akik attól tartanak, a megváltozott helyzetben nem tanácsos ilyesmivel felhívni magukra a figyelmet. Elmondja itt s részben a 22-én közölt szövegben is, hogy mi mindent tett később a magyar költő emlékéért, népszerűsítéséért – ő érte el például, hogy a szülei aranylakodalmára szervezett ünnepségre odautazzon a kultuszállamtitkár, amikor meg ő volt a kultuszminiszter, megvédte a szülők birtokát a kisajátítástól. Azt is bejelenti, hogy amennyiben erre felkérést kap, a románok érdeklődését is „felrázza”. Hangsúlyozza, hogy a román közönség „művészeti kérdésekben nagyon fogékony”, nem nemzeti alapon bírálja el a szellemi teljesítményeket; példaként Bartók vendégszereplésének nagy sikerét hozza föl, s azt, hogy egy udvarhölgy estélyén, elit közönség előtt „egyik igen előkelő román hölgy”, aki különben egy kukkot sem tud magyarul, magyar népdalokat énekelt Bartók és Kodály zenegyűjteményéből.

Semmi okom kétségbe vonni, hogy Goga eddig a színigazat mondta el. Művész is volt, románul tudók szerint Az ember tragédiájának kongeniális fordítója, aki nyilván függetlenül tudta esztétikai ítéletalkotását a politikaitól – másrészt meg abban sem talállok kivetnivalót, ha politikai haszonszerzés végett találta használható ötletnek a magyarok rokonszenvének fölkeltését. Ami nem is került szinte semmibe.

Az Adyval, Móriczsal, Babitscsal a „budai kiskorcsmában” való első emlékezetes találkozást még számos közös alkalom követte Goga szerint. Ez már talán költői túlzás. Tamás vagyok benne, ha azonban kiderül, hogy mégis, nyilatkozatot fogok kiadni magam ellen.

Nekem az sem hihetetlen, hogy Goga azt mondta volna Adynak: „lehetünk politikailag távol is egymástól, de a milői Vénusz előtt mindnyájan leborulunk”. Ha történetesen tudta volna magáról, hogy miniszterelnökként ő lesz az, aki zsidótörvényeket fog bevezettetni Romániában, ezt a tematikát akkor sem ajánlhatta volna föl közös alapnak. Antiszemitizmusa és magyarfóbiája kikövetkeztethetően egy töről fakadt. Ha ezt hozta volna elő, Ady, gondolom, ráborította volna az asztalt. De hagyjuk most a realizálatlan történelmi alternatívát meg az uchróniát!

1919-ben, Párizsból indulva, Váradról Kolozsvárra menet állt meg autójával Goga a csucsai kastély alatt. Az év elején sokáig ott volt a front, az épület üres, a látogató mégis rendetlenséget talált benne. Meg akarta menteni Ady kéziratait és könyveit, de amit Csinszka nem vitt el, azt már elhordták a környékeliek.

Néhány hónap múlva Csinszka levélben megvételre kínálta Gogának a kastélyt; jobb, ha olyan ember költözik bele, aki tiszteli a magyar költő emlékét. Az ügyfél Nagyszebenben lakott, nem volt kedve elköltözni onnan. Végül mégis fölvelt háromszázezer lej kölcsönt, nyélbe ütötték az üzletet, s másfél év után áttelepedett az egy emelettel bővített csucsai kastélyba. Amikor – a nyilatkozat szerint – elő-

veszi itt Ady versesköteteit, úgy érzi, a magyar költő a kastélykertben sétál, s ő ilyenkor szinte várja, mikor lép be az ajtón. „Istenem, az élet olyan rövid, és én is csak ideiglenes lakója vagyok ennek a kastélynak.”

Amikor ő lett a tulajdonos, csendőrökkel próbálta kipofoztatni a csucsai lakosokból, amit az épületből elhordtak, de ezt a vállalkozását nem koronázta siker. A cselédlány fiát, akinek a helybeliek szerint Ady volt az apja, taníttatta, a nyilatkozatok idején a nagyszentmiklósi gimnáziumban – tehát románul.

A kastély átépítése idején a padláson ezer-ezerötszáz üres üveget találtak, s a kertben „a virágágyak szélei is borospalackokkal voltak teletűzdelve”. Ezeket Goga gondosan összegyűjtötte, mint pályatársára emlékeztető szimbólumokat.

Ebből is láthatjuk, hogy a román költő emlékei legalább nagy vonalakban hitelesek.

S az Ady-ügy, mint néhány évvel később szintén a Brassói Lapokból (is) kiderül, továbbra is fontos marad neki. 1931-ben Mikes Imre, a lap munkatársa bronz Ady-fejet lát Goga fogadószobájának könyvvállványán. A riportban, melyben szerepel a költő-politikus „diszkrét” megjegyzése arról, amit korábban inkább csak sejtett: nem hiszi, hogy Csucsai Péternek valóban Ady volna az apja, Goga nekiront Mikesnek, hogy az Ady-szoborból semmi sem lett! Aztán szépen elbeszélgetnek a tragikomikus romániai politikai helyzetről, amelyben a Iorga-kormány sorsa „egy ellenzéki frakció jóakaratótól függ” – attól, hogy a Duca vezette őliberálisok támogatják-e a törvényjavaslatokat.

Talán már az is a megkülönböztetett figyelem jele, hogy a nyilatkozó megint fogadott egy magyar újságíró. Pedig titkárja szerint a kedvenc mondása ez volt:

„Aki meglátogat, az megtisztel.

S aki távol marad, az örömet szerez...”

Dialektika

Mint a lézersugár, világítja át az ún. „zsidókérdés” egyik szemléleti módját Hege-dűs Géza *Az a májusi riadó* című, a Magyarországi Tanácsköztársaság ötvenedik évfordulójára írt és megjelent regénye, amit valószínűleg már soha senki nem fog kézbe venni. Pontosabban annak egyik rövid epizódja. Az 1919 tavaszán Miskolc – csehektől való – visszafoglalására Budapestről gyalogmenetben induló vöröskatonák között az egyik ebédosztásnál súlyos nézeteltérés támad. Egy frissen toborzott gyalogos keveselli a húst, amit a csajkájába mérnek. (Gondolom, a mennyiség akkor is szabályozva volt; a mi időnkben az egyik reverzista hadtápos őrmester szerint pörkölt és hasonlók esetében három darab vagy tíz dekagramm hús járt mindenkinek.) A katona panaszt akar tenni, s amikor a konyhai személy-

zet letorkolja, felháborodik, és ordítani kezd: „...minden szakács zsidó, aki a tisztességes keresztény kommunista jó magyar proletárok vérért szívja.” Vesztére a főszakács civilben a Barokaldi cirkusz díjbirkózója. „Zsidó az öreganyád, te nyavalyás ellenforradalmár!” felkiáltással azonnal leüti az óvást emelő katonát.

Az alakulat parancsnokának ítélete: a bántalmazott katona antiszemita, a szakács pedig öntudatos szocialista, aki a nemes eszméi keltette indulat parancsára cselekedett.

Egy másik vöröskatona – nyomdász, apja „tót”, anyja cigány, felesége izraelitából katolizált vallásos asszony, ő maga öntudatos proletár, aki betéve, de kivétel nélkül hibásan tudja a munkásmozgalom klasszikusaitól származó szállóigéket – mást gondol erről. Szerinte a botrányt kezdeményező katona egy szerencsétlen, éhes proletár, aki a vele szemben elkövetett igazságtalanság miatt olyan hülyeségeket kiabált, amik éppen az eszébe jutottak. Ezzel szemben a főszakács erőszakos kispolgár, aki megsértődött azon, hogy lezsidózták, és ezért ütött. Tehát voltaképpen ő az antiszemita.

Beláthatjuk mindazonáltal, hogy a munkásmozgalom klasszikusain kibiztosított logika nem lehet olyan szimplista, mint a miénk.

Egy másik önkéntes, az agitátorfunkcióra kiválasztott klasszikafileológus megkérdi a nyomdászt, hogy ő hogyan döntött volna, ha hatalmában áll.

A válasz: ugyanígy.

Hiszen az az elvtárs mégiscsak zsidózott, és Kongorác, a főszakács mégiscsak ezért ütötte le.

A történetben szereplők közül senki sem zsidó: sem az éhes proli, sem a tagbuzakadt főszakács, sem a valószínűleg háborús tartalékos tisztből kinevezett brigádaparancsnok, sem a marxista tézisek iránt érdeklődő görög–latin szakos tanár.

Diametralitás

Borisz Paszternak öregkori életrajzi feljegyzéseiben – *Emberek és helyzetek*² – emléket állít költő pályatársainak, a két legszeretettebbnek, a grúz szellemi elit felszámolására 1937-ben indított kampány során kivégzett Tician Tabidzének és az ugyanakkor öngyilkosságba kergetett Paolo Jasvilinak – hozzáértők, a grúzok nyelvét bírók szerint mindketten világirodalmi mértékkel mérhetők – és az általunk is ismert nagyoknak, akik önkezükkel... (A legészszzerűtlenebb

² *Люди и положения*. Magyarul kivonatos fordítása jelent meg, Szabó Mária fordításában, az idézetek ebből származnak. Paszternaknak volt egy fiatalkori emlékezése is: *Охранная грамота*, magyarul Menlevél címmel hivatkoznak rá, ebből tudomásom szerint egy rövid részlet jelent meg magyarul.

dolog vele történt: még az ötvenes éveket is megélte. Király László, a költő írta le 1973-ban, hogy másfél évvel korábban az akkori Leningrádban, a Nyevszkij proszpekten hallott egy dalt; refrénjében az állt, hogy nyugodtak [vagy büszkék] lehetünk, mert Paszternak ágyban halt meg.³⁾

Az a „lelki gyötrelem”, amely az öngyilkossághoz vezet, a költő szerint elviselhetlenebb, mint amit a fizikailag megkínzott ember érezhet kivégzése előtt. Ez utóbbi legalább a múltjából meríthet erőt, „jelen van» a végnél”, az öngyilkosnak már nincs emlékezete, sőt személyisége sincs.

Cvetajeva, amikor ki kellett lépnie saját univerzumából, és szembesült a káosszal, amit a világ önmagában is jelent, ez esetben szovjethatalommal súlyosbítva, „úgy dugta a fejét a hurokba, mintha csak a párna alá rejtené...”

Jeszenyin „lelke mélyén feltételezte, hogy ez még nem is a vég”.

Majakovszkij büszkeségből tette. Második halála akkor következett be, amikor „erőnek erejével akarták »meghonosítani«, mint a krumplit [II.] Katalin alatt”. (Amikor kvázi párthatározattá vált, hogy a szovjet korszak legnagyobb költője Majakovszkij volt, Paszternak levélben mondott köszönetet annak a személynek, aki ezt először kimondta; megszabadult a veszélytől, hogy ezt a terhet az ő vállára rakják. Ez a személy, akit az emlékezésben nem nevez meg, Jozsif Visszarionovics volt.)

Majakovszkij kendőzetlenül elhibázottnak tartotta Paszternak elbeszélő költeményeit, az *Ezerkilencszázötöt* és a *Schmidt hadnagyot*. Ő viszont pályatársa utolsó korszakának jelszólíróját „nem értette” – de korábban, első vitáik idején lenyűgözte Majakovszkij „vaskemény tartása”, „lelki nemesség”-e.

Nem tudom pontosan – bár ötleteim vannak –, hogy miért zúdult ösztűz Paszternakra az *Emberek és helyzetek* töredékes Majakovszkij-portréja miatt. Az egyik ok az az engem is meglepő finom megfigyelés lehet, hogy rá is, Jeszenyinre is, sőt Blokra is erősen hatott a liturgia nyelve; az „egyházi himnuszok és példabeszédek” határozták meg Majakovszkij prozodiáját.

Paszternak ebben az emlékezésben eloszlatja azt a tévhitet, hogy személyes kapcsolata Jeszenyinnel jobb lett volna. Igaz, tegeződtek – Majakovszkijjal magázták egymást –, de nagyon ritkán találkoztak, s talán kivétel nélkül minden alkalommal egymás nyakába borultak, majd „öltre mentek”.

Majakovszkij és Paszternak között ilyen „tettlegesség”-re nem került sor.

Az előbbi a lehetséges nézetkülönbségek tisztázását hűvös humorral zárta le: „Mit lehet tenni – mi valóban különbözünk. Maga a villámot az égen szereti, én meg a villanyvasalóban.”

³ E sorok írása közben Schiller Erzsébet segítségével sikerült rábukkannom erre a dalra: Alexandr Galics: *Памяти Пастернака*.

Čapek a szellemi határzáról és az autonómiáról

A két világháború közti cseh közéleti személyiségek, akik a cseh–magyar viszonyról nyilatkoztak, rendszerint olyan sztereotip képeket terjesztettek a magyarokról, amiket utóbb, a második világháború után mi magunk is hajlamosak voltunk szajkózni. Erre persze „rásegített” az uralkodó politikai doktrína is.

Talán elég erre vonatkozóan most az első Csehszlovák Köztársaság magyarok által is tisztelettel emlegetett első elnöke, Tomáš Garrigue Masaryk 1930. szeptember 12-én Losoncon Giller János tartománygyűlési képviselőt köszöntő, az öreg tudós „pártatlan igazságszeretetére” apelláló beszédére adott válaszára utalni. Ez a város haldoklik, kezdte Giller a beszédét, a gyárak leépülését egy megértő gazdaságpolitika megakadályozhatta volna. Éppen ezért hálásak a losonciak – vagy esetleg tágabban: a Csehszlovákiához csatolt nógrádi magyarok – Masaryknak, amiért eljött közéjük, nyilván azért, hogy demonstrálja: vállalja veszi gondjaikat. Az ősz humanista – a magyarok nemigen emlegették föl, hogy korábban, a háború alatt latba vetette befolyását az antant vezetőinél a különbéké ellen; véleménye szerint az emberiség érdeke a háború folytatása volt a központi hatalmak két vállra fektetéséig – „Őszinteséget az őszinteségért” alapon kioktatta Gillert. A kormányban igenis megvolt a jóakarát. Másrészt, ha jól érti, a képviselő elégedetlen a kisebbségi jog Csehszlovákiában való gyakorlásával. Ezzel szemben a régi magyar rezsim volt az, amely nem adott jogot a szlovákoknak – mondta az öreg emberbarát (mintha a két helyzetnek köze lett volna egymáshoz).

A hivatalos képlet meglehetősen meseszerű volt. A csehek demokraták, szociálisan érzékenyek, megértőek, a magyarok reakciósook, jogfosztók, népelnyomók. A csehek és a Csehországba tagolt németek viszonya még rosszabb volt, mert a csehszlovák államideológia a több évszázados cseh–német ellentétek mítoszára épült. Amit a magyarok által legtekintélyesebbnek tartott cseh tudós, a példamutatóan következetes Emanuel Rádl – egyébként Masaryk híve és tisztelője – szedett ízekre *Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen (Válka Čechů s Němci)* című könyvében. (Azért a német címet idéztem elsőként, mert a magyarok, leszámítva talán a már a háború után szocializálódott nemzedék tagjait, általában ezt a változatot tudták elolvasni.)

A nagy író, Karel Čapek ebből a szempontból is a legfontosabb kivételek közé tartozott. Nem gondolta azt, hogy Magyarország Ázsiában van. A Szellemi Együttműködés Szervezete (Coopération Intellectuelle) 1936 júniusában Budapesten tartott értekezletéről szóló jegyzetéből kiderül, hogy szerette Budapestet, bár csak huszonnyolc évenként járt itt (tehát gondolom, életében kétszer). A város „sok mindenben” Prágára emlékeztette (a folyó, a vár, az életmód, a konyha); tetszett neki az esti korzó, amely, mint írja, Prágában a háború után megszűnt, helyesnek tartotta, hogy a kávéházak a földszinten vannak, nem az emeleten, mint

az ő városában, ez ugyanis élénkíti a társadalmi életet. Mindezt abból származtat-
ta, hogy „itt teljességgel megmaradt a régi idők társadalmi folytonossága”. Némi
anakronizmussal ugyan, de – írja – ahhoz is hozzá lehet szokni.

A találkozó üléseit részben a Magyar Tudományos Akadémián, részben a Par-
lamentben tartották.

Čapek e cikkében rendkívül tömören és találóan jellemzi a budapesti ta-
lálkozó résztvevőit, legalábbis külső, de a bensőre is utaló jegyeik alapján: Paul
Valéryt, Duhamelt, Madariagát, Thomas Mannt, Huizingát, Piaget-t és másokat,
sőt karikatúrákat is készített a szöveghez. A magyarok közül az egyik elnök, Jó-
zsef főherceg a maga tábornoki egyenruhájában történelmi filmre emlékeztette,
emlékezetébe vésődött Teleki Pál gróf „a maga sokráncú professzoros arcával”,
s főleg Bartók Béla, akinek lakásán fonográfhengerről román dojnákat és Hont
megyei népdalokat hallgatott.

A magyarokkal kapcsolatos legfontosabb megfigyelését (is) érdemes szó szerint
idézni (Mayer Judit fordításában):

„Még egy szót a magyarokról, akikkel talákoztam – s nem voltak kevesen; szin-
te valamennyiüknek ez volt az első kérdése: lehetséges-e valamiféle közeledés
Csehszlovákia és Magyarország között? Ha nem is lehetett ez irányban valami
konkrétabb elképелésekről beszélni, már ezt a részükről megnyilvánuló érdeklő-
dést jelentős és időszerű dolognak tartom. Az volt a benyomásom, hogy bizonyos
politikai szövetségek ellenére egyfajta magukra maradottságot éreznek Európá-
ban a maguk helyén – s ez az érzés bizonyára erősebb bennük, mint bennünk. A
propaganda, mely eddigelé úgyszólván a fő érintkezési eszközük a világgal, végül
is csak monológ; ők beszélnek, remélve, hogy mások több-kevesebb érdeklő-
déssel hallgatják. De a monológ nem elég a nemzeteknek; megértésre van szük-
ségük. Ez a felismerés volt a legmélyebb benyomás, amit magammal hoztam a
szomszéd országból.”

Čapek már több mint tíz évvel korábban egyértelmű gesztust tett a magyarok
felé. Vagy inkább azt mondhatnánk, nem titkolta el a magyarokra nézve kedve-
ző következményekkel járható véleményét a közönség előtt (kapcsolatban volt
a köztársaság elnökével, akár neki is elmondhatta ugyanezt). 1926 januárjában
(nyilván) Ternyei László (T. L. monogrammal jelölt) interjút készített vele a két
ország közötti egyoldalú szellemi határzáróról. Ha jól emlékszem, valamelyik iro-
dalomtörténész – talán Turczel Lajos – utalt már arra, hogy Čapek állást foglalt
a háború utáni magyarországi könyvek és sajtó Csehszlovákiából való kitiltása,
illetve be nem engedése ellen.

Az interjúnak ez a része így hangzik:

„– Nem tudtam arról, hogy Szlovenszkóból ki vannak tiltva a forradalom óta
Magyarországon megjelent könyvek és hírlapok. A kitiltást a bürokrácia és az
»Amtsschimmel« [kb. ugyanaz, a hivatali szűklátókörűség] ostobaságának tar-

tom. Meg tudom érteni, ha nem engedik be az irredenta röpiratokat, de – az Istenért – disztingváljanak.”

Ez a részlet nem a Prágai Magyar Hírlap számára az íróval készült interjú főszövegéből való, amely 1926. január 24-én jelent meg. E passzus állítólag nyomdatechnikai okokból a fent jelölt számból kimaradt, így egy héttel később külön közölték.

Azonban az alapszövegben is több rokonszenves érdekesség van, köztük magyar vonatkozásúak is. Čapek bevallja, hogy babonás. Az egyik kérdésre azt jegyzi meg, hogy a legkevésbé sikerült műveit szereti a legjobban (nyilván mert ezeket nem vagy csak ritkábban adják ki újra), a jó könyvei korrektúráit ugyanis hétszer-nyolcszor, minden új kiadás előtt el kell olvasnia, és ezt a munkát igen unja. Színművei bemutatóján úgy érzi magát, mint a szobában vizelő kölyökkutya, akinek orrát belenyomják a produktumba. A frankhamisítás ügye „Páratlanul érdekes olvasmány”, egyébként szemlélete a cseh átlagpolgárával egyezik: „Átlagember vagyok, a cseh polgárok tipikus hibáival és erényeivel. Gyűlölöm a sovinizmust, a militarizmust és az imperializmust.” A magyar nyelvbe „belekóstolt” – sajnos túl nehéz neki. Az új magyar irodalomból csak Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért fordításban megjelent munkáit ismeri. A szlovák írók feladata volna magyar művek csehre és szlovákra való fordítása, de nem sietik el. A csehszlovák–magyar közeledés időszerű volna – a szlovenszkói kérdés rendezése után. Ezt akadályozza egyelőre a szlovenszkói szeparatizmus.

A riporter visszakérdez: szeparatizmusra gondol? Talán az autonomista mozgalomra, nem?

Nem, világosan szeparatizmusra gondol, mondja az író; ha csak autonómiáról lenne szó, azt megadná Szlovenszónak. Csak az a baj, hogy a szeparatizmus és az autonomista mozgalom határa összemosisodik. A következő kérdésre megerősíti, hogy a szlovák autonomistákra gondol (tehát nem a magyar irredentákra!).

„– Ön tehát mégsem autonomista?

– De igen, autonomista vagyok. A legideálisabb az lenne, ha Prágának, a villa-negyednek, amelyben lakom, a Vencel térnek, Önnek és nekem is autonómiánk lenne.”

Jó kérdés

1956. november 4-én, vasárnap délelőtt 10 óra 30 perckor az egyik szemtanú és célpont szerint negyven szovjet tank vette körül a 3932-es számú légvédelmi tü-zérosztály záhonyi laktanyáját. A magyar katonák – nemcsak Nagy Imre, hanem Kádár János és Münnich Ferenc rádióbeszédét is hallották már, s vették a Hon-

védelmi Minisztériumnak az ellenállást tiltó parancsát – arra készültek, hogy átadják fegyvereiket. Parancsnokuk másfél órával korábban autón elindult Csapra, hogy tárgyaljon erről az oroszokkal – a csapi orosz tisztek egy része előző este még a magyar laktanyában részegedett le, mert nagy volt a barátság –, de útközben egy járőr letartóztatta; bezárták egy marhavagonba. Tóth Simon főhadnagy parancsnokhelyettes lehívta katonáit az épületek közötti útra és a füves térségre; átkiabált a telefonközpontba, hogy tűzzenek ki a tetőre egy fehér lepedőt. Körülbelül ekkor szólaltak meg a harckocsiágyúk és a toronygéppuskák, és húsz perc múlva hallgattak el; ekkor kezdődött a géppisztolyos gyalogosok rohama az ellenállást persze nem tanúsító kaszárnya ellen. *Csak* öt halott volt és huszonkilenc súlyos sebesült. Az első Ungvárra indított deportált csoportba körülbelül hatvan embert soroltak be, köztük harminchatot e katonák közül.

Debrecent már 3-án reggel bekerítették, a Forradalmi Bizottmány, illetve a Helyőrségi Katonai Tanács döntött, hogy támadás esetén nem védik a várost: kézfegyverekkel nem is lehetne, tüzérségük szinte nincs is. Ifjúkoromban úgy tudtam, hogy 4-én hajnalban tankok húztak el a Kossuth laktanya előtt, s az őrszobára bevágtak egy köteg kézigránátot; aki ott volt a helyiségben, meghalt. Azóta pontosabb ismereteim vannak. A szovjet harckocsik, amint odaértek, ágyú- és gépfegyvertűzet okádtak az egész laktanyára – a sorkatonák többsége még aludt. Öt halott, több mint húsz sebesült. A Főpostát védő két rohamlöveget kapásból szétlőtték, itt *csak* egy civil halt meg, aki seprűre kötött fehér zászlóval ment a támadók felé, hogy figyelmeztesse őket: ne lőjenek, mert az udvaron van egy benzinkút, ha véletlenül eltalálják... Őt találta el egy géppisztolysorozat, nem véletlenül.

A kunmadarasi repülőtér érthetetlen módon még magyar kézen volt november 3-án (a többi már rég nem), Hagymási Jenő százados ezredparancsnoknak – utóbb négy évre ítélték, ebből két és felet töltött le, fizikai munkás, illetve üzemmérnök korában ismertem – az volt a terve, ha a határon túlról elindul a támadás, bombázni fogja a határátkelőhelyeket. Csakhogy a repülőteret már hajnalban körbevették a páncélosok, s beüzentek, hogy szétlövők a tiszt lakásokat. Hagymásiék letették a fegyvert (kézfegyverük a repülősöknek kevés volt; azért valamennyit, jobb időkben bízva, eldugtak belőle).

A karcagi tüzérek elfoglalták harcálláspontjukat; az ellenállásról apám – a városi forradalmi tanács titkára – beszélt le őket, miután telefonon értekezett a madarasiakkal, s Hagymási megértette vele, hogy az ellenállás céltalan. Jól tette; negyven-ötven évvel később egy dokumentumgyűjteményben nyomtatásban is megjelent az az orosz parancs, mely szerint Karcagot repülőgépről kell bombázni ellenállás esetén. Nyilván nem jó szívvvel hagytak maguk mögött egy érintetlen, felfegyverzett páncéltörő tüzérosztályt Szolnok, a szovjet hadműveleti parancsnokság mögött. (A tüzérek nem látták be azonnal, hogy nincs értelme? – kérdez-

tem évtizedekkel később apámat. Nem, nem látták be, mert már kiosztották, sőt meg is itták a harci rumot.)

Szolnokon végig a Forgósziel hadművelet vezetői voltak a város urai. Azért 4-én hajnali ötkor a Rékasi laktanya elfoglalásakor harckocsiágyúból lőtték a parancsnoki épületet, elesett egy honvéd, aki az őrtoronyban állt, egy másik a hálókörletében halt meg. A sebesültek száma négy.

Hogyan lesz ebből anekdota?

Úgy, hogy ideírom, amit Bágyoni Attila, az egykor népszerű orvos-író – szintén ismertem magam is – mesélt nem ugyan nekem, hanem Bágyoni Szabó István költő-prózaírónak, névrokonának.

Dr. Bágyoni ugyanekkor orvostiszt volt valamelyik vidéki laktanyában. A Kádár-beszéd és a Honvédelmi Minisztérium tiltó parancsa után az egész garnizon meglépett – rajta kívül. Egyedül ül a laktanyában, aztán látja, nyilván valamely emeleti ablakból, hogy egy szovjet tank közeledik az objektum felé. Esetleg több is jön utána. Az orvostiszt nézi, nézi a közeledő harckocsit.

A tank ezúttal nem lő köszönés nélkül.

A lövegtoronyban megjelenik egy harcos felsőteste.

A katona integet a kezével, karjával, aztán odakiabál a magyar tisztnek magyarul:

– Akarsz harcolni???

Bágyoni tagadólag visszaint.

A katona eltűnik a toronyból.

A tank megfordul, és elhernyótalpal⁴ visszafelé.

Internacionalista szesztestvériség

A Varsói Szerződésnek azokban az évtizedeiben, amelyekről személyes emlékeim vannak, a magyar főváros közterületein ritkán lehetett szovjet katonákat látni. Egy patrul ködlik föl emlékezetemben, talán tiszt járőr; ha nem tévedek, a Keleti pályaudvar környékén lesett áldozataira. Aztán egy valószínűleg átvezényelt vagy áthelyezett tiszt, civil bőröndöket húzva maga után; egy-egy sorkatona az utcán, de lehet, hogy utóbbi már csak a képzelet játéka-ként. A szovjetek – mi csak oroszoknak, illetve ruszkiknak hívtuk őket, hiszen a moszkvai központú birodalom (innen származik muszka szavunk) telepítet-

⁴ Ez a szó Zelei Miklós leleménye. Minthogy azt a könyvét (is) én szerkesztettem, amelyikben szerepel, s most, íme, a jogviszonyt is tisztáztam, nyilván nem fog neheztelni rám, amiért én is használtam.

te őket a nyakunkba – éjjel vonultak; annak, aki éjjel körül záró vendéglátó-üzemegységekből indult haza, egyszer-egyszer módja volt belebotlani forgalomszabályozóikba, s láthatta járműveik pöfögő oszlopait, mint magam is, egy ízben a Gellérthegyen keresztülvezető panorámaút teljes hosszán, egy másik alkalommal az Üllői úton. Ez utóbbi helyszínen, közel a Kilián laktanyához – gondolom, az összes teherautó, harckocsi, páncélozott szállító harcjármű elvonult már előttük – megállított két foszabos. (Az általuk használt szakterminus ismeretlen előttem, ezért idézem a magyar katonai szlengből az ilyen feladatot ellátókra alkalmazott kifejezést.) Nem emlékszem, csak azért szólítottak-e meg éppen engem, mert más nem járt akkor az utcán, vagy az egyenruhám miatt. Sorkatonai szolgálatomat töltöttem akkor. Éjjel közeledett; az egyetlen ilyenkor logikus kérdést metakommunikálták igen szemléletesen: hol lehet azonnal berúgni?

A debreceni egyetemisták egy része lélektani hadviselést folytatott az ideiglenesen nálunk és minket megszálló hadsereg elszigetelt tagjaival szemben: ha elment egy-egy harcos a kollégium ablaka alatt – talán valami katonai objektum lehetett arrafelé –, felfújt papírzacskókat pukkantottak el a feje fölött.

Én azonban a nagyvonalúság gyakorlását választottam stratégiaként. Ebben szerepe volt a „Ha megdobnak kővel, dobj vissza egy pálinkásüveget” keresztényi elv érvényességébe vetett rendíthetetlen hitemnek, továbbá a belátásnak, hogy ezek a fiúk nem önszántukból vannak itt, ráadásul rendkívül szigorúan tartják őket, és nap mint nap vakfegyelmet követelnek tőlük, aztán némi erkölcsi fölény érzésének, hogy lám, mi bezzeg nem vagyunk bosszúállók, végül annak a megfontolásnak: éppen alkalmas az idő arra, hogy magam is a pohár fenekére nézzek.

Nem tudom, más is appercipiálta-e: Budapest azon – gondolom, nem nagy számú – világvárosok közé tartozik, ahol a települést kettészelő főúttól néhány méterre letérve már rögtön az alvilág terepére juthatunk, ott kezdődik a markecerek, prostituáltak és stricik világa. Nem állítom, hogy mindenütt, a Nagykörút teljes hosszában így volna (illetve lett volna) ez. Más az Újlipótváros és a Terézváros, és más szűkebb pátériám, a Franzstadt is. Szomszédunkban, a Józsefvárosban azonban (hiába nevezték el jóval érdemesebb személyről, mint a többi említett kerületet) – tisztesség ne essék szólván – akkori és későbbi ismereteim szerint is ez volt a szociográfiailag leírható valóság. Ha az Üllői út–Ferenc körút történelmi szerepű keresztveződését a Blaha Lujza tér felé indulva elhagytuk, az első keresztutcán jobbra fordulva néhány lépéssel elértük a fent jelölt birodalmat.

A Práter utca elején volt egy éjjel után is nyitva tartó vendéglátó-üzemegység. Azt hiszem, nem volt azonos a költői képzeletű nép által Gyilkosnak becézett, ugyanabban az utcában lévő tereptárggyal, bár őszintén szólva ha az ember belepert ide, ezt a nevet sem találta rendszeridegennek. Ide vezényeltem alkalmi

ismerőseimet. Nem értettük jól egymás nyelvét, pontosabban ők egy szót sem tudtak magyarul. Én legalább az általános iskolában orosz tagozatos osztályba jártam, nem önkéntes alapon ugyan; mindenesetre az orosz szókincsem legalább kétszer akkora volt, mint a velem egy évfáratúak átlagának. A közös cél elérésére irányuló eltökéltség viszont ennél nagyobb akadályok legyűrésére is képessé teszi az embert.

A törzsvendégek először szokatlannak találták a jelenséget, hogy éjjel után két gyakorlóruhás szovjet katona vedelni kezd egy lebuiban a Nagykörúttól pár méternyire. Azért hamar belenyugodtak. Élcelődtek, gúnyolódtak – egy kurva leköpte az egyik katona zsebéből előhúzott papírrubelt, amitől a harcos kis híján sírva fakadt –, aztán valaki leintette őket: „Ha ezek nem mentettek volna meg minket, mindannyiunkat kinyírtak volna a németek.” Elgondolkodtam, miféle népi kommunista történelemszemlélet lehet ez – Hitler nem szerette és szolganépnak tartotta a magyarokat, ez tény, de módszeres kiirtásukat nem tervezte; szerinte élve nagyobb hasznot hajtottunk volna a Birodalomnak. Jóval később kapcsoltam: lehet, hogy a közbeszóló jobban ismerte a történelmet, mint ahogy azt előítéletesen gondoltam. Nagy valószínűséggel roma volt, s ebben nem volt egyedül a törzsközönség tagjai között.

Az előhalászott rubel persze minden szempontból hasznavehetetlennek bizonyult, másrészt meg semmi szükség nem volt rá. Engem a hadtápfőnök tartalékjából vonultattak be, és az állománytáblán a helyemnek megfelelő beosztásnál rendfokozat nélküli honvédi pozíció szerepelt. Előjáróim szívesebben vették volna, ha magasabb parancsnokságoknál, megyei hadkiegészítőknél egy szakaszvezető, tizedes vagy legalább őrzető képviseli az alosztályt vagy a törzset, de a szigorú rend ezt megghiúsította. Egyszóval honvéd létemre fizettem, mint a katonatiszt; nem teljesen önzetlenül. Nem lett volna kedvem ellenére való, ha vendégeim jó képet nyernek a magyarokról. Ez hiú ábrándnak bizonyult. Az egész szituációt természetesnek vették, az sem túlzás talán, ha azt mondom: elvárták, hogy megvendégeljem őket. Nem esküszöm meg rá, de nem is tarthatom kizártnak, hogy ilyen és hasonló élmények is hozzájárulhattak: sosem fordult meg a fejemben, hogy a tanári pályát kellene választanom – noha a szüleim eredetileg pedagógusok voltak.

Berúgásuknál csak a kijózanodásuk volt gyorsabb ütemű; pontosabban az utóbbi egyetlen pillanat alatt következett be. Mindennek rendelt ideje van, így az utolsó kocsma is bezárnak egyszer. Hazafelé tartottunk a körúton, én a közeli Angyal utcába, ők, azt hiszem, Tökölre. Egyszerre, villámcsapásszerűen fogták föl, hogy többórás késésben vannak, és katonai rendészetük föltehetően éppen rájuk vadászik valahol. Nem lehetetlen, hogy amikor a kaszányába értek, megverték őket.

Esküszöm, nem vártam el tőlük, hogy hálálkodjanak. Rezenéstelen arccal néztem, milyen magától értetődő természetességgel nyelik a konyakomat.

Amikor azonban az utcasarkon észbe kaptak, s le akarták állítani a Nagykörúton robogó autókat, sőt, a sínre állva a villamost is – ami persze nem állt meg, így félre kellett ugraniuk –, hogy azonnal vigye el őket a szolgálati helyükre, kiestek a kegyeimből. Ők is köszönés nélkül hagytak ott, én sem integettem utánuk.

Ez 1983-ban történhetett. Hét évvel később kezdődött el a szovjet csapatok kivonulása Magyarországról. Amikor befejeződött, s már Silov altábornagy is átlépte visszafelé az országhatárt, nagy népi banzájt szerveztek országszerte. Akkor már régen más gondjaink voltak, éppen zajlott a demokratikus pártok közötti iszonyú szellemi beháború.

– Most biztosan örülnünk kéne. Nem érzek semmit – mondtam otthon, a televízió közvetítette ünnepséget nézve.

– Nekem meg már mindegy – válaszolta apám.

Kitartani!

1989. december 27-én találkoztam először Bárdi Nándorral, de már korábban is tudtam valamennyit arról, mit csinál. Kolozsvárra tartottunk egy autókönvoj közepén. A sortűzeket elvben már lefújták, de azért a politikai meteorológia előrejelzéséből úgy tudtam, hogy a Királyhágó környékén golyózáporosó várható. Végül nemcsak egész úton nem esett, hanem a városban sem, amíg ott voltam. Három nap múlva, amikor a hazafelé tartó vonathoz igyekeztem az éjszakai várososon át, volt ugyan egy rövid, ám végtelennek tetsző időszakasz, amikor arra kellett következtetnem, hogy néhány másodperc van hátra az életemből. Tévedtem; nem akarok hencegni: nagyon rossz érzés volt.

Egyszer-egyszer el szoktam mondani társaságban, kicsit eltúlozva az arányokat, hogy amióta szövetkeztem Nándorral a magyar kisebbségek megmentésére, az összlélekszámuk nagyjából egyharmadával csökkent.

Meghallotta ezt legutóbb Vizi Balázs jogász-politológus s nekünk kettőnknek kitűnő kollégánk a Kisebbségkutató Intézetben. Sötétes humorral jegyezte meg:

– Ha még húsz-harminc évig bírjátok ezt a tempót, akkor a kérdést sikerül véglegesen lezárni.

Mérték

Mértéket veszel;
megreszelgeted, a vers:
napodat* nyitja.

**lapodat*

Féléber

Megíratlan még.
Tündöklése előnti
a váró formát.

Via vitae

Belégzésben a
kilégzés/ben a belég/
zésben a kilég

Törmelék

Most (ki)mondódik
(a csenddel) mindaz, ami
(el)mondhatatlan.

Szakadás

Az első sorra
rámásolom itt gyorsan
a harmadikat.

Q10

Hol a jó kútvíz?
helyette első kortyként
itt van a Q10.

Tér®omlás

Múlt, jelen, jövő.
Mindhárom módozatból
kihull az időm.

Jele^d, jele_m

Hiányoddal vagy
már álmaid terében
egészen jelen.

Minden ég

Kettős világban?
Elégnek mind a formák
a lelki lángban.

Most(s)oha

Most ahogy éppen
kiválaszt itt az időd
magadból téged.

Ki vagy te?

Minden a *tiem*.
Hetvenéves csecsemő --
adakozóban.

Fordulóban

Nézz a nézettből!
Azt, ami itt van, lásd meg
benne a túlit.

Téli tér

Télen közelebb
jönnek ablakunkhoz, ni:
a fák és házak.

T.D.

A hol és mikor
énem fölött meg alatt
egymásra tipor.

Változat –voltázta

A loh és mokri
émen föttöl gem attal
mágy sar et porí.

Duna-part, január

Csoszog s dúdolgat.
Üres babakocsit tol
egy lány a hóban.

Idegenek

Hermes és Majakovszkij

Tengerparti ragyogás
a nyárelőnek vezérfénye
Égi-földi sugárcok
megkettőzött ikerlénye
Alant állok de tudom
hogy fenn és lenn az egybevágó
Ugyanaz a múlt és jelen
Kisalföld és Brenner hágó
Ezért járom a világot
lényegem az örök mozgás
De ez azt jelenti mint ha
azt mondanám: örök nyugvás
Vezet csak a mindent-semmit
összemosó őselemhez
Fenn és lenn azonossága juttat el
a végösszegre világító végtelenhez
Csődöt mond a sátán hiszen
egybecseng a kozmoszban az üdvösség és világvége
Isten gondoskodik rólunk,
ránk talál a harc helyett a világbéke

Anti sci-fi

Mióta is élek?
 meddig vezet utam?
Úgy mint ha mindig is
 itt szenvedtem volna
Akkor is félek
 ha otthon érzem magam
Mégis vidám vagyok
 mint ha meg sem halna
Soha a földi lény
 ahogyan lezárul
Örökre a szemem
 új létem föltárul
Érzem, hogy mindig is voltam
 mindig leszek
Élőként álmodok
 álmaim éberek
Örökkévaló?
 vagy örökös körforgás?
Emberi gyarlóság
 naprakész bolyongás
Bolygóközi utak
 szaturnuszi fénye

Gabonakörökben
 túlvilágreménye
El kell fordulni
 sok hamis megoldástól
Gyarló földi észből
 csiholt látomástól
Atya, fiú, lélek
 örök királysága
Hoz csak harmóniát
 a földi világba

A negyvenes tábla

Kénytelen voltam megkapaszkodni valamiben, mert nem bírtam a patáimon állni. Ne haragudj, észre sem vettem, hogy kidöntöttelek, legközelebb jobban figyelek. Ne aggódj, majd jön valaki, aki újra felemel, vagy ha mégsem, akkor így élsz tovább. Annyira nem lehet borzasztó ez a dolog. Te legalább nézheted az eget, és rengeteg időd van. Engem, ha megölnek, bámulhatom a nagy semmit. Érezd már magad szerencsésnek. Nem vagy te annyira öreg, hogy ennyit zsörtölődj. Alig múltál negyven, ne viccelj. Nem az út vége.

Állandóan morogsz, nagy pech, hogy nem kutyának teremtettek, legalább tovább tudnál jönni velem. Nagyon kérlek, felejsük el, ami az előbb történt, mert úgysem tudok rajta változtatni, és sokkal fontosabb dolgot szeretnék neked mondani. Nem titkolom, abban is bízom, hogy ki tudom beszélni, és nem kell cipelnem, hanem le tudom képzeletben rakni melléd, hogy ott rohadjon porrá a gyomoridegem. Na, de nem mondok ennyire csúnyákat, elnézést kérek.

Nem tudhatod, hogy mennyire keserves érzés arra ébredni, hogy nem találsz a családot, ezért sem tudlak irigyelni, hogy mostantól csak fekszel, és kémleled az eget. Nekem volt családom, de elveszítettem. Talán egy ember veszítheti el így a plázában a gyerekét. Este még megvoltak, reggelre már a tolltakarójuk sem maradt. Nagyon sokáig nem tudtam eldönteni, hogy szándékosan tették, és mérényletet hajtottak végre ellenem, mintha nem lennék jó anya, mintha nem adtam volna meg nekik mindent. Ezt nem tudnám feldolgozni, elévetném magam egy mozgó járműnek, ha még létezne olyan. Szerencsémre nem ez állhat a dolog mögött. Pisloghatsz nekem, mégsem tudom, hogy miért tűntek el. Találgatni tudok én is. Az viszont világossá vált számomra, hogy nem hagytak el. Ismerem a családomat, nem tennének ilyet, hát ezért is vagyok úton.

Azért is, mert nagyon tűz a nap, és csak az árnyékban bírom elviselni, ebben is nagy mázlid van, hogy te nem érzel semmit, hogyha ledöntenek, csak az eget látod, és hiányzik a perspektívád, de nem fáj semmid. Még a horpadásokat sem érzed, nem akarlak megbántani, vannak rajtad azok is. Ne forgasd a szemed, jobb, ha nem látod. Szóval gyalogolok több éve. A nap, ez a tágra nyílt pupilla követ. Utol fog érni, és félek, nem találom meg a családom. Bele sem merek gondolni, hogy egy ember vitte el őket, vagy egy vadállat. Lehet, hogy már homokká váltak, és kifolynának a kezemből, ha meg is találnám őket, de erre nem gondolhatok. Nem lehet, hogy ez történt. Sokkal erősebbek ennél, biztos vagyok benne. Egyéb-

ként ne aggódj. Ha ideér, és rád süt a nap, nem érzed majd. Esetleg vakságot okoz, de neked ettől sem kell félned. Megmaradsz.

Te tudod, mi lett az emberekkel? Kietlen az egész vidék, és nagyon forró. Érdekes, hogy még épületeket sem lehet látni. Van, amikor azt gondolom, hogy fogták magukat, és elköltöztek. Ők nem fogják megvárni a halált, inkább elmennek. El tudom képzelni, hogy nagy lábakon sétálnak, egészen az égig. Éjszakánként, ha majd megfigyeled, ők lehetnek a csillagok. Persze, ez csak az én verzióm. Lehet, hogy az épületek is elporladtak ettől a kegyetlen melegtől. Mindenesetre borzasztó, hogy lehetőség sem akad, hogy elüssön egy jármű. Te biztos nem tudod, mi az a nosztalgia, de nekem egyre jobban hiányzik a régi világ. Kicsit elegendem van ebből a sivárságból. Viccen kívül: vágyom arra, hogy egy ember megkeressen. Sosem gondoltam, hogy ilyesmit fogok mondani, de tényleg ez a helyzet, vagy neked nem hiányzik, hogy rád pillantson két emberszem?

Tegnap jöttem a betonon, bár azt sem értem, hogy maradhatott fent az aszfalt. Na de, arra lettem figyelmes, hogy mellettem halad a bokor. Kezdtem már azt hinni, hogy megőrültem, vagy nem ittam eleget, de hála az égnek, azon a veszélyen túlestem, mert volt még egy petpalack, ami tele volt valami sárga lötytyel. Még az is lehet, hogy pisit ittam, na mindegy, túlvagyunk rajta. Szóval, ott jött mellettem a bokor, és pislogtunk egymásra. Nem mertem megszólítani, mert mégis mit mondhatnék. Szia bokor, hát te még élsz? Nem lett volna jó megoldás megbántani őt, hiszen tudtam, hogy bármit teszek, nem jövök ki belőle jól. Aztán egy madár felkapta, és elvitte. Ezt még magamnak sem meséltem el, ne nézz idiótának, szoktam ezt csinálni, de csak azért, hogy legyen társaságom, el sem tudod hinni, mennyire rossz egyedül mászkálni. A lényeg, hogy neked mesélem először. Nem tudom, mit gondolsz róla, de nagyon fura.

Neked biztos jobb a szemed. Te is látod? Antilopok állnak az égen. Nincs olyan képességed, hogy rájuk tudsz közelíteni? Ah, annyira jó lenne pedig. Lehet, hogy a családom? Igen, ők lehetnek azok. Nem tudom, miért feszítenek ki egy lepedőt. Nekem akarnak üzenni? Annyira buták szegények, hát égi nyelven nem is értek. Csak a fejem ne sajogna ennyire. Remélem, nem melletted dőlök ki, bár neked úgysem számít, nem is értem, miért beszélek egy útjelző táblának. Nincs is füled, és ne haragudj, a szemed hol van?

Négysoros

A fal egy nagy szem.
Átlát rajtam.
A szívem meg úgy dobog bennem,
ahogy az elefánt jár-kei a porcelánboltban.

Felfeslik

Egyszer élünk,
mondta a lélekvándorlásban
hívó útitársának a szabadságra
szomjazó költő.
Mindig csak egyszer,
felelte rá
a barátja.

Ámen

Nem hiszek a túlvilágban,
de a feltámadás
kihagyhatatlan lehetőség.

Eszerint abban sincs
semmi igazság,
hogy valamennyien
meghalunk egyszer.

A felejtés
mindig valakihez, valamihez
köthető.

A kőbánya

1.

Spomenka férje meghalt, az enyéem elment. Ez nagyjából ugyanaz. Egy évet, kettőt, hármát, ötöt, magam sem tudom már, hányat, mindketten üldögtünk, és kávéit iszogattunk, gyerekhalmikat vasaltunk, szendvicseket pakoltunk iskolatáskákba, segítettünk egymásnak a férjeink után maradt dolgok eltüntetésében, néztük a sorozatfilmeket a televízión, megszámlálhatatlanul sok sorozatot, főleg azokat, melyek jól végződnek, de közben egy kis könnyhullatásra is okot adnak. Spomenka mindig hidegvérűen és értelmesen intézkedett, ha valamelyik gyerek megbetegedett, leverte a lázát és már készítette is a híres gyógyitalait, én mindent meg tudtam varrni, amit ő elképzelt. Így múlt el a nyár, aztán még egy, aztán néhány ős és tél, és épp mikor már azt hittük, hogy megtaláltuk a módszert, hogyan kell nyugodtan élni, a liftben csak egy gombnyomással elválasztva egymástól, megjött az új tavasz. Egy azok közül, melyek néhány nap alatt, valami fenti mágia segítségével, hirtelen a kánikula és az új nyár komoly előrejelzőivé váltak.

A nyitott ablaknál ültünk, Spomenka konyhájában. Délután volt, és a gyerekek lent játszottak, a lakótömb előtt. Időnként kimentünk az erkélyre, és tekintetünkkel megkerestük őket. Erre nem volt mindig szükség, hallottuk, ahogy veszekednek. A gyerekek állandóan veszekednek, ez megmagyarázhatatlan dolog. Azért, hogy ki fog először felülni a hintára. Vagy ki fog ráülni a libikókára, és ki melyik oldalára. Vagy ki kitől vette el a labdát. Ezeknek az igazságtalanságoknak sosincs vége. Az ő elégedetlenségüknek sosincs vége. Akárhányszor kinéztünk az ablakon, mindig valamelyik gyerek, a miénk vagy a másé, sírt valamiért. Egy idő után egyszerűen immunis leszél minderre. Legszívesebben azt mondanád nekik, hogy veled se történik épp minden úgy, ahogyan elképzelted, mégsem sírsz és senki fejéhez nem vágod a cipődet. De nem mondod nekik, mert nem lenne értelme. Habár szeretnéd mondani, az biztos. És szeretnéd kiszűrni az összes labdájukat és leszaggatni az összes hintát, és akkor néznéd, ahogy csodálkozva forognak, mi történt velük.

Hallottam, ahogy a fiam sipító hangon ezt kiabálja:

– Nem foglak én mindig csak téged hintázni, engeddd egy kicsit, hogy felüljek, vagy leültek onnan!

Akkor Spomenka lánya kiáltott néhányszor, hogy *mama, mama, mama, mama, mama*, de nem figyeltünk rá, csak odanéztünk. Spomenka sóhajtott és rágyújtott

még egy cigarettára. Közben vártuk, hogy kisüljön az almás rétes, és azon gondolkodtunk, minek kellett ebben a hőségben még a sütőt is bekapcsolni, de már nem volt mit tenni. Meg kellett várni, hogy kisüljön a rétes, ha már egyszer megcsináltuk.

Megkérdeztem Spomenkát, inna-e kávé. Bár ittunk már egyet aznap délután, de számunkra a kávé az élvezet és a megtisztulás rituáléja volt. Mintha az új csésze meleg kávéval mindent le lehetne mosni és újratekenni. Mintha minden fekete kép ott maradna, a zacban, aztán tovatűnne a lefolyón, egészen a föld mélyéig. Persze hogy kért még egy kávé. Spomenka mindig kér még egy kávé.

Valamivel később az erkélyen ültünk, kávé iszogattunk, és bámultuk az ablakunk alatt álló hársat, ami már majdnem elvirágzott. Az egész környék édesen és csábosan illatozott.

– Így illatoztak éjjel a hársfák, amikor Nenad és én járnunk kezdtünk.

Spomenka rám nézett és forgatta a szemeit. Pontosan tudtam, hogy mit gondol. És teljesen igaza volt. De annak semmi köze sem volt a hársfaillathoz. Nem is lett volna értelme magyarázgatni. Egy ideig hallgatagon ült a csészéje fölé hajolva, majd hirtelen azt mondta:

– És miért ne mennénk el mi ketten a tengerre?

Valaki másnak ez valószínűleg úgy hangzott volna, mint egy egyszerű mondat, de nekem úgy tűnt, mintha azt mondta volna, hogy miért ne mehetnénk el valahová, a Tejúton túlra. Sem ő, sem én, már ki tudja, hány éve nem mentünk sehová. Ez egyszerűen így volt.

A tenger. Emlékeztem a tengerre. Nenaddal voltam a tengeren az esküvőnk megelőző évben, majd két évvel később az egyéves babánkkal mentünk el a tengerre. Tanítottuk a fiunkat, hogyan menjen be a sekély vízbe, fogtuk a kicsi, puffók kezecskéit, és ha megijedt, magunkhoz öleltük és a nagy ciprusfa hűvösébe mentünk vele. Aztán a matracokon üldögéltünk és hideg limonádét iszogattunk a termoszból. Időnként elbújtam a férjem mögé és megszoftattam a gyereket. Ő szerette nézni, ahogyan szoptatom. Utána mindig megcsókolta a gyereket és engem is, néha a melleimet is. Mintha mindez valami csodás egységet alkotott volna, ami hármunk életét valami tökéletes körbe kötötte. Úgy tűnt, akkor.

Azután soha többé nem mentünk a tengerre. Nem volt pénz, nem volt kedvünk, nem volt idő, vagy valaki hirtelen megbetegedett, mindig úgy történt, hogy valami hiányzott. Ott maradtunk, a párás lakásban, és rosszkedvűen mászkáltunk egyik szobából a másikba, a lehúzott redőnyök mögött. Egy ilyen kibírhatatlanul forró nyári éjszakán fölkelt az ágyból és kiment az erkélyre. Egy ideig nem keltem fel utána, gondoltam, elszív egy cigarettát és visszajön. Talán el is szundítottam. Akkor felébredtem és láttam, hogy még mindig nem jött vissza. Felkeltem. A konyhában ült, nem gyújtott villanyt, korán hajnalodott azokban a napokban, és a hajnal első sugarai már kissé megvilágították az ebédlőt, amelyben mindenféle játékok hevertek szétdobálva. A padlón, előtte, egy utazótáska állt, már majdnem

teljesen megpakolva. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nagyon meglepődtem. A helyében valószínűleg én is összecsomagoltam volna és elmentem volna. Én be voltam temetve ide, mindörökre, az összes pudingos tálka, az összes tejes üvegcske alá, a kifizetett és a kifizetetlen számlákkal teli borítékok alá, a saját hangom alá és a saját mosolyom alá betemetve, a könnyedség alá, s könnyedén újra meg újra kimondtam, ezer változatban, ugyanazt a mondatot, hogy *nem lényeges, megoldjuk valahogy, jövőre majd másképp csináljuk*, de a következő évben, természetesen, minden ugyanaz maradt, és most, hogy láttam, mint üldögél az első reggeli fénysugarak alatt, itt, a mi ebédlőnkben, ott találtam rá, valójában semmin sem csodálkoztam. Amikor, kicsit később, kifelé ment a lakásból, csöndben becsukva maga mögött az ajtót, az egyedüli dolog, amire valóban gondoltam, az volt, hogy mennyire irigylem. Ő elmegy, egy teljesen új életbe, gondoltam, milyen különös ez! Majdnem mintha újjászületnél, előző életedből megmaradt a tapasztalatod, és mindent jóvá is tehetsz, amit tévesen csináltál az előző életedben. Egyáltalán, ki tudná elítélni azért, mert megkívánta, hogy elmenjen? Leültem a kanapéra és bámultam a szétdobált játékokat. Össze kellene szedni őket. De minek, amikor néhány óra múlva megint mind szét lesz dobálva?

És ezért, amikor Spomenka olyan hirtelen jött az ajánlattal, hogy menjünk a tengerre, azt gondoltam, hogy ez egy durva tréfa mindkettőnk felé. De akkor ránéztem, és láttam, hogy egészen komoly.

– És a gyerekekkel mit csinálunk? – kérdeztem.

– Otthagyjuk őket az enyimeknél. Ők úgyis alig várják, hogy náluk legyenek a gyerekek néhány napig, ezt tudod.

Vannak ilyen dolgok. Itt vannak, egy lépésre tőled, egészen biztosan kivitelezhetők, valamiért mégis azt gondolod, hogy már nem a tiéd. Nincs erre ésszerű magyarázat. Vannak az életben pillanatok, amikor szinte a semmiből nő ki egy láthatatlan fal, és beékelődik közéd meg a korcsolyázásra való kiruccanás közé, közéd meg a tengerre való utazás közé, közéd meg a moziban rágcslható patogatott kukorica közé, közéd meg a padon való üldögélés közé, éjjel, a parkban, közéd és minden közé, ami addig az életedhez tartozott. És te megbékélsz ezzel, ilyenek a szabályok. Én megbékéltem ezzel. De Spomenka tovább beszélt. Az éjjeli vonatra fog jegyeket venni. Ágyas fülkénk lesz, elalszunk, és amikor felébredünk, már a tengeren leszünk. Aztán mindennap a napon heverészünk majd, és beszívjuk a tenger meg a tűlevelű fák illatát. Este bort iszunk és sétálunk a pálmák alatt. Így mesélte. És míg erről beszélt, minden, a fal ellenére, megvalósíthatónak tűnt.

– Jó – mondtam végre.

Fölmásztam a székre, a lakásomban levő legmagasabb polcig. Ott állt rajta a régi fémdoboz, benne a pénz, amely magam sem tudom már, mire kellett volna. Valamire, ami felkészületlenül ér majd. Ez tán éppen ilyen helyzet volt. Odaad-

tam a pénzt Spomenkának, hogy vegye meg a vonatjegyeket és foglaljon le egy szobát, ami a tengerre és a pálmákra néz.

2.

A vonat nem tűnt valami tisztának, a takarók durvák és lyukasak voltak, az egész fülkének korom-, penész- és valami erős fertőtlenítőszer-szaga volt. De azzal vigasztalódtunk, hogy csak egy éjszakáról van szó, és hogy, még mielőtt eljut a tudatunkig, már a tengeren leszünk. Azok az idők jutottak eszembe, amikor gyerekkoromban hálókocsiban utaztam a szüleimmel. Semmi nem volt annyira jó és annyira kellemes, mint a vonatban elaludni, ami zakatol és ringat, míg a felnőttek beszélgetnek, egyre halkabban és halkabban, míg végre győz az álom, és csak az enyhe ringatás marad. Ilyen álmot reméltem. De mielőtt rászántuk magunkat, hogy elnyújtózzunk keskeny ágyainkon, kimentünk a folyosóra, hogy vegyünk egy kis levegőt. A fülkénkben az ablakot nem lehetett kinyitni.

A vonat éppen egy kőbánya mellett haladt el. Egyetlen munkást sem láttunk, üres volt az egész, csak a csupasz hegy, néhány redőzött úttal kettészelve, amelyek, akár a Holdon látható tájképen át, fölfelé vezettek, ahol a hegy ismét hegyre hasonlított és ahol ismét fák nőttek. Pillanat kérdése volt csak, hogy azok a fák is térdre rogyjanak és a szakadékba zuhanjanak. Néhány fatörzs, a kőbánya legszé-
lén, már a szakadékba, a semmibe nyújtogatta gyökereit.

Lent, a kőbánya legmélyén, magában a gödörben, két teherautó állt és még valami, talán egy markoló. Mindezek parányinak látszottak a néhai hegyben tátongó gödörhöz képest, de akármilyen kicsik voltak is, egyre vitték a köveket valahová, darabról darabra, és a hegy lassan, de feltartóztathatatlanul fogyott. Szinte sírnom kellett ettől a látványtól, az átkozott vonat meg éppen itt lassított, mert emelkedő volt, de szerencsére hamarosan magunk mögött hagytuk a kőbányát és megint az erdőn át száguldottunk. Újra lehetett lélegezni.

Akkor kinyílt a szomszédos fülke ajtaja, és a folyosón két férfi jelent meg. Mindkettő cigarettával a fogai között, mindkettő ujjatlan trikóban. A magasabb szebbnek tűnt, de amikor az arcába néztem, láttam, hogy egy kissé kancsal. A másik kicsit alacsonyabb volt és bajszos. A kancsal egy üveg vodkát tartott a kezében. Ránk néztek, és a kancsal a magasba emelte az üveget, mintha az egészségünkre inna.

– Lányok, ti is a tengerre indultatok? – kérdezte a bajszos.

Bólintottam. Spomenka megbökte a hátam az ujjával és nem tudtam, hogy értsem ezt. Azt akarja-e mondani, hogy takarodjunk be a fülkénkbe, vagy hogy el van ragadtatva attól, ami történik. Megfordultam és ránéztem. Mosolygott és hátralibbentette a haját a vállán. Minden világos volt. A kis bajszos bement a fülkéjébe és műanyag poharakat hozott.

– Lányok, hosszú út áll még előttünk, kértek-e italt?

És így kezdtünk el vodkát inni velük. Éjfél körül már majdnem üres volt az üveg, a kis bajszos meg Spomenka pedig a folyosón, az ablakhoz támaszkodva csókolóztak. Csak akkor váltak széjjel, amikor arra ment a kalauz, vagy ha megállt a vonat egy állomáson, és az álmos, rosszkedvű utasok mellettük haladtak el. Ahogy a vonat elindult, ők tovább csókolóztak. Spomenka egy kicsit magasabb volt a bajszosnál, de ez egyáltalán nem zavarta őket. A férfi kezei állandóan a fenekét szorongatták, Spomenka pedig hol a férfi hajába túrt a kezével, hol a trikója alá nyúlt, és a hátát nyomogatta. Nekem, ezek szerint, maradt a langaléta. Valójában kellemes férfi volt. Más körülmények között talán még tetszett is volna. Megkérdeztem tőle, tenne-e nekem egy szívességet. Azt mondta, igen. Megkértem, hogy húzzon föl valamit a trikója fölé. Elnevette magát, és bement a fürkébe, hogy felöltözzön. Amikor visszajött, egy szép világoskék, rövid ujjú ing volt rajta, a nadrájiába betúrva, és így egészen más embernek nézett ki. Most már rendben van, gondoltam. Hogyan lehet egy ing hatására ekkora különbség, egyáltalán nem értettem, de láthatóan nagy hatása volt.

Már azt sem tudom, miről beszélgettünk. Vagy beszélgettünk-e egyáltalán, vagy csak bámultuk, ahogy Spomenka és a bajszos csókolóznak. Az üveg túloldalán sötét volt, és ha az ablakba néztünk, csak a saját puffadt, részeg, fáradt, furcsán vicsorgó arcunkat láttuk. A vodkásüveg már régen kiürült. Spomenka és a kis bajszos egyszer csak besurrantak a fürkénkbe és bezárták maguk mögött az ajtót. A folyosón maradtam a magassal. Már elfáradt a lábam az állástól. Nyilvánvaló volt, hogy mi ketten is, előbb vagy utóbb, a másik fürkében végezzük.

Nem kérdeztem tőle semmit, csak kinyitottam a fürkéje ajtaját. Egyszerűen bementem és leültem az alsó ágyra. Nem tudtam tovább állni. A férfi utánam jött, és meggyújtotta a villanyt a fürkében. Az arcába néztem, és megint azt gondoltam, igazán kár, hogy olyanok a szemei. Ha nem olyanok, egészen szép lett volna. Mondtam neki, hogy oltsa el a villanyt. A hold annyira bevilágította a fürkét, hogy láthattuk egymás testének körvonalait. Levetkőztem és lefeküdtem. Neki több idő kellett, hogy kigomboljon és levessen magáról mindent, mintha az ital lassúbbá és ügyetlenebbé tette volna. Amikor levetette a cipőjét, egy pillanatra erős, kellemetlen szagot éreztem, de nem akartam gondolni erre. Felé nyújtottam a kezem, és éreztem, hogy nagy és hogy kemény. Egy pillanatra arra gondoltam, vajon fájni fog-e, ha belém hatol, már magam sem tudtam, hány éve éltem enélkül. Szerettem volna azt mondani neki, hogy velem figyelmesnek kell lennie, akár egy szűzlánnyal, de tudtam, hogy neveltségesen hangzott volna. Ki hinné ezt el, itt, az éjjeli vonatban. Ám ez az ember természeténél fogva figyelmes volt. Engedte, hogy megfogjam, hogy magamhoz húzzam, és hogy lassan, egészen lassan behúzzam magamba. Akkor megállt és várt, hogy lássa, milyen a ritmusom, hogy ahhoz idomuljon. És a ritmus természetesen alakult, a vonat zakatolása és a sínek rázkódását követve. Kezemmel, lábammal, egész testemmel átöleltem, amennyire csak tudtam, hogy minden centiméterét magamba húzzam. Milyen kemény

és milyen jó, suttogtam neki. Ő is suttogott valamit, de nem érthettem, mert a fejét a párnába fúrta. Végül így aludtunk el, kimerülten, a teste majdnem egész súlyával rajtam volt, de nem zavart. Jó volt, annyi év után, egy másik testet érezni magamon, és minden kipárolgását beszívni, mint a virágoskertek illatát.

Először a szomszédos fülkéből áthallatszó, furcsa hangok ébresztettek fel. A vonat zakatolásával vegyültek egybe, de még így elfojtva is inkább jajgatásnak tűntek, mint a szenvedély hangjainak. De honnan tudhattam én, hogy hangzik, amikor Spomenka kefél? Egy ideig hallgatóztam, aztán mégis elhatároztam, hogy átmegyek és megnézem. Fölrántottam meztelen testemre a ruhámat a sötétben, és kimentem a folyosóra. Mindenfelől erős légáramlat érződött, furcsamód hideg volt. Néhányszor kopogtam a fülkénk ajtaján. Ott bent hirtelen csönd lett. Akkor kinyílt az ajtó. A kis bajszos feje bukkant ki rajta.

– Mit akarsz? – kérdezte idegesen.

Szemei véresek és zavarosak voltak.

– Csak látni akartam, hogy rendben van-e minden.

Megpróbáltam benézni a fejétől, hogy lássam, hol van Spomenka.

– Minden rendben van, lódujl! – mondta a kis bajszos, és megpróbálta becsukni a fülke ajtaját.

Az utolsó pillanatban löktem be a lábam, és azt mondtam:

– Várj, csak egy pillanat, csak kérdezek valamit Spomenkától...

Akkor felbukkant Spomenka feje is. A melléig felhúzta azt a mocskos takarót, hogy eltakarja a meztelenségét. A haja kócos volt, egyik orrrlyukából keskeny csíkban folydogált a vér.

– Spomenka, mi történik?

– Semmi, igazán semmi – mondta. – Menjél aludni.

– Biztos?

– Száz százalék. Menjél aludni. Még egy kicsi, és a tengerhez érünk.

Kihúztam a lábam az ajtóból. A fejem alig tudtam egyenesen tartani a fáradtságtól, az italtól, mindentől. Úgy éreztem, a nyakam magától kettétörik, a fejem pedig majd végiggurul a vonat folyosóján, és valami alagútban köt ki. Bementem a fülkébe, ahol az a férfi még mindig mélyen aludt. Már nem volt kedvem befészkelődni mellé abba a szűk ágyba. Fölmásztam a felső ágyra és azonnal elaludtam.

Másodszor az ablakon hirtelen besüvítő szél ébresztett fel. A hosszút pillantottam meg, ismét csak trikóban volt. Kihajolva hányt az ablakon keresztül. A másik oldalra fordultam és befogtam a fülem a kezemmel. Elaludtam, mielőtt becsukta volna az ablakot.

Amikor harmadszor felébredtem, a fülkébe, a maszatos ablakokon át, már beszüremlett a nappali fény. Először nem érttem, mi történik. Akkor láttam, hogy Spomenka áll mellettem, az ujja a száján, mutatja, hogy legyen csöndben. Intett a kezével és mutatta, hogy most le kell jönnöm az ágyról és kimenni vele innen.

– Gyorsan, gyorsan – súgta –, pár perc múlva itt az állomás.

Leugrottam az ágyról. Berepültem a szandáljaimba. Nem volt esélyem, hogy a fehéreneműm megtaláljam, ott maradt foglyul ejtve valahol az alsó ágyban, ahol a langaléta aludt hangosan horkolva.

Kint a folyosón láttam, hogy Spomenka már mindkét bőröndünket kivitte.

– Már megérkeztünk? – kérdeztem az ablakon kinézve, mert a tenger még föl sem sejtett sehoh.

– Nem éppen – szölt Spomenka –, de itt leszállunk. Ne kérdezz semmit, majd később beszélünk. És kapcsold be azokat a szandálokat, leesnek a lábadról.

A falakhoz és az ajtókhöz támaszkodtunk, mert a vonat hirtelen fékezni kezdett, és láttuk, ahogy felbukkan egy kis állomás, egy házacskával és a váltóórral, aki egy kis zászlót tartott a kezében. Spomenka megragadta az egyik bőröndöt és sietett az ajtó felé, a kezével mutatva, hogy kövessem. Időm sem volt kérdezni bármit. Kiléptünk a vonatból, valami kavicsos talajra ugrottunk, a bőröndjeink utánunk zuhantak, a váltóór élesen megfújta a sípját, és a vonat továbbment.

Szétnéztünk magunk körül. Úgy nézett ki, hogy itt aztán semmi sincs az állomáson kívül. Előtte egy fapad állt, odavonszoltuk a bőröndöket. Leültünk a padra. A váltóór bámult felénk, és a sapkájával hadonászva az arca előtt húsította magát.

– Mennyi van még a tengerig? – kérdezte tőle Spomenka.

– Hát az itt van, ni, mindjárt az alagút meg a hegy mögött.

– És kilométerben?

– Alig negyven – felelte.

– Mikor jön a következő vonat?

A váltóór ránézett a házacska külső falát díszítő nagy órára, majd a karórájára, mintha biztos akart volna lenni a dolgában.

– Egy óra tizenkét perc múlva egy meg fog állni itt. Amelyek előtte mennek el erre, nem állnak meg ezen az állomáson. És ti ketten miért szálltatok ki épp itt?

– Hagyd ezt – szölt Spomenka –, hanem tudnál-e főzni nekünk egy kávét?

A váltóór visszahelyezte a sapkát a fejére, mintha az segítene neki okosan gondolkodni, majd bólintott.

– Jó – mondta –, én sem ittam reggel óta. Mindjárt odateszem, ti meg üldögéljetez itt egy kicsit. Akartok vizet? Ott a csap, rögtön a ház mögött, ott meg lehet mosdani.

Spomenkát néztem. Nyugodtnak látszott, de valami furcsa játszódott le benne. A szemei kerültk a tekintetemet. Pontosan a jobb szemöldöke fölött egy pirosas véraláfutás percről percre nagyobbodott, és láttam, hogy nagyon lassan mozdítja a hátát, ahogy fölkelni próbál a padról.

A csapból folyó víz jó hideg volt és kitűnő ízű. Megmosdottunk és lespriceltük a kezünket, vállunkat, nyakunkat. Égetést éreztem a lábam között, és próbáltam volna legalább egy kis friss vizet juttatni oda is, de a váltóór bámult minket, így lemondtam róla. Aztán visszamentünk a padhoz, ahol egy tálcán két csésze kávé várt ránk. Ittuk a kávét és hallgattunk. Amott, az út másik oldalán látszott a hegy

és többféle madár csicsergése hallatszott. Van, aki egész életét annak szenteli, hogy mindenfajta lehetséges madár hangját megkülönböztesse egymástól, gondoltam. Van, aki pontosan tudja, melyik erdőben milyen madarak élnek. És mi baja van egy olyan életnek, semmi. Sokkal jobb minden madarat ismerni, mint az embereket. De kinek is tudtam volna ezt elmondani? És ki értette volna? Úgy tűnt, mintha valamelyik madár sikoltozna, de valószínűleg nem sikoltzott. Csak mondott valamit egy másik madárnak, valamit, amit mi képtelenek vagyunk megérteni.

Az idő hallgatással és a hegy bámulásával telt. A madarakat nem számítva, ott, azon az állomáson valószínűtlenül nagy volt a csönd.

– Mindjárt jön a vonatok, még öt perc – mondta a vasutas.

Megint ránéztem Spomenkára. Elcsigázottnak és összetörtnek látszott. A szeme fölötti folt most már jó nagy volt és lilulni kezdett.

– Vajon mit csinálnak a gyerekek – mondta, mintha nem is hallotta volna a váltóórt.

Azután elhallgatott. Nemsokára megérkezett a vonat, a váltóór éppúgy tette a dolgát, mint előzőleg is, néha ránk pillantva, de mi csak ültünk a padon, nem moccantunk. Spomenka továbbra is a kezében tartotta a csésze kávéját. Éreztem, hogy egyre jobban ég és viszket a lábam között. Szerettem volna megfürödni, tiszta fehérneműt húzni, lefeküdni a tiszta ágyba. A tenger itt volt, mindjárt az alagút mögött, de az illata a hegynek ezen az oldalán nem érződött. Mintha nem is lett volna ott a tenger. Mintha nem is létezett volna.

– És mikor megy a vonat az ellenkező irányba? – kérdeztem a váltóórt, amikor visszajött a kis házhoz.

Volt benne valami nagyon professzionális, ezt be kell vallani. Komolyan bele-nézett egy könyvecskébe, mintha őt aztán semmilyen kérdés és semmilyen viselkedés sem lephetné meg, és nyugodtan felelt:

– Negyvenöt perc múlva a vonatban lehetek visszafelé. Ez a reggeli járat általában félig üres, nem lesz gond helyet találni benne.

Amikor eljött az idő, fogta a bőröndjeinket, és segített átkelnünk mindkét vágányon, hogy a túloldalon bevárhassuk a vonatot. Akkor bedobta a vonatba a bőröndöket, a kezét nyújtotta, hogy segítsen nekünk a beszállásnál, egy ugrással az állomáson termett, intett nekünk, és csak azután fújt bele a sípjába. A vonat megnyikordult, rázkódott egyet és elindult.

Ha szerencsénk lesz, gondoltam, lesz még egy napunk, amikor ismét elhaladunk a kőbánya mellett. Sokkal jobban, mint a tengert, a hegyet szerettem volna látni, azt, amelyik kettőbe hasítva áll az út mellett és a vonatokat nézi.

Kovács Jolánka fordítása

Bevezetés a populáris irodalomba

Mi a populáris irodalom? A populáris kultúra és irodalom elemei gyakorlatilag már a görög városállamok művészeti tevékenységeihez visszavezethetők, ugyanis a kor drámai alkotásait színházi művekként mutatták be a nagyközönség számára. A szeparáció kezdetei a középkorhoz köthetőek, ugyanis ekkor kezd szétválni a papi, a nemesi és a népi kultúra.¹ A keresztesháborúk és a lovagkor magával hozta a különböző hőstörténetek elmesélését, így a lovagregények megjelenése nagyban befolyásolta a korszak populáris irodalmának alakulását. Ugyancsak fontos szerepet kaptak a romantikus és a pajzán történetek, illetve a gúnyosabb rövid történetek, melyekben a paraszti furfangosság kapott szerepet. A reneszánsz bizonyos módon ezt folytatta (Boccaccio – *Dekameron*), illetve számtalan történelmi vonatkoztatású mű jelent meg (Shakespeare – *Macbeth*). A barokk korszak irodalmában visszatér a katolikus szemlélet, és újra a lovagregények válnak populárisá. Ezek mellett megjelennek a pikareszkek, amelyek csavargók történeteit mesélik el (*Don Quijote* – amely egyben ötvözi a paródiát, a lovagregényt és a pikareszket is). Az 1800-as években a regény vált igazán a populáris irodalom kulcsfontosságú platformjává. Számtalan olyan zsáner protovariánsa és elődje jelent meg, melyek mind a mai napig elismertek: sci-fi (Verne), krimi (Poe), horror (Mary Shelley, Stoker).²

A popularizálódó média azonban mégis a második világháború után bontakozott ki leginkább, és nyerte el a maihoz leginkább hasonlatos formáját. Ebből a szempontból fontos volt a film médiumának megjelenése, illetve a tömeggyártás megnövekedése is. A populáris kultúra különböző termékeinek legnagyobb készítője az USA, amely így erős hatást gyakorol, világméretben is, a legkülönbözőbb művészeti tevékenységekre. Azzal, hogy a technomediális környezet fejlődött és megerősödött, olyan lehetőség nyílt a populáris média számára, hogy napjainkra gyorsan, könnyen és relatíve olcsón eljuthat bárkihez. Az internet és a kommunikációs technológia (közösségi média, blogok) elterjedése és jelenléte pedig napjaink részévé (trailerek, ismertetőik, recenziók, kritikák) teszik a populáris kultúrát.³ Ugyancsak fontos megemlíteni a japán manga/anime⁴ kultúrát,

¹ Egyes művek azonban popularizálódtak: lásd lentebb Dante *Isteni színjátékánál*.

² <https://www.britannica.com/art/popular-art#ref236490>, letöltés ideje: 2018. május 7.

³ Talán innét ered az a kifejezés, hogy ami nem található meg az interneten, az olyan, mintha nem is létezne.

⁴ Japán képregény és rajzfilm.

amely nem csak hazánkban nyert el szintén fontos szerepet. Az internet megjelenésének köszönhetően a populáris kultúra mint jelenség egyúttal globalizálódott is, így sokkal inkább a közösségi élmény vált lényegessé ezeknél az alkotásoknál.⁵

Az angolszász irodalomtudomány két típusát különbözteti meg a populáris irodalomnak. Az első a folklórra vonatkozik, míg a másodikat modern populáris irodalomnak nevezi. A különbség a kettő között az, hogy az első kategóriában maguk az emberek közösen hozták létre a dalokat, meséket, míg a második kategória esetében egy vagy több szerző alkotásairól van szó, amelyeket eljuttatnak az emberek tömegeihez. Ez utóbbi esetben tehát a hallgató, olvasó, néző már passzív résztvevője az adott művészeti alkotásnak.⁶

Ahogy Sántha Attila is elmondja: „a populáris irodalom irodalomtudomány általi feldolgozása, de még sok esetben a probléma irodalmi voltának elfogadása is hiányzik. A rend egyik nagymesterét, Caragialet parafrázálva, a populáris irodalom irodalomtudomány általi megközelítése magasztos, éppen csak teljesen hiányzik: a populáris irodalom által felvetett elméleti kérdések vagy nem kérdések az irodalomtudomány számára, vagy véget nem érő viták tárgyai.”⁷ Sántha szerint az irodalom két szférára való osztása ekképpen történt a kanti intenciók nyomán:

„1) a magas (arisztokratikus) kultúra művészete, melyet kevesen olvasnak, melynek elsődleges célja az esztétikai élvezetnyújtás, mely tovább bontható két, sokak által különböző paradigmaként kezelt szférára, a klasszikus (komoly) művészetre és az avantgárd (kísérleti) művészetre;

2) a tömegkultúra (populáris kultúra) művészete, melyet sokan olvasnak, és melynek célja a szórakoztatás”⁸

Ahogy a szerző meg is említi, az 1970-es évekig ez a fajta felosztás egyben értéket is jelentett, vagyis a populáris irodalmat lenézték a kor irodalomtudósai, míg a magas irodalmat már csak a megnevezése alapján is sokkal többre értékelték. Sántha hivatkozik Almási Miklósrá is, aki szerint: „Kant, s utána egészen a posztmodern látásmódig minden esztétika elutasította a kellemesség (szórakoztatás, örömszerzés) elvét.”⁹ Itt feltehetnénk a jogos kérdést, hogy vajon az esztétikai élvezetnyújtás nem az örömszerzés egyik formája? Amennyiben a válasz igen, úgy az a meghatározás sem állja meg a helyét, amely összeméri a populáris irodalmat a szépirodalommal.

A populáris irodalmi alkotásokat ficcionalizált történetükön keresztül szokták értelmezni, azonban ennek is két oldala van. Az első az irodalmi fikció, amelynek

⁵ György Péter: *Tömegkultúra és nacionalizmus*, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/tomegkultura-es-nacionalizmus>, letöltés ideje: 2018. január 15.

⁶ Rexroth, Kenneth: *Literature*, <http://www.britannica.com/art/literature#ref505991>, letöltés ideje: 2015. december 2.

⁷ Sántha Attila: *A populáris irodalom tudománya (felé)*, 123., http://epa.oszk.hu/02400/02472/00011/pdf/EPA02472_Hungarologia_1997_11_123-136.pdf, letöltés ideje: 2015. november 27.

⁸ Uo. 125.

⁹ Almási Miklós: *Antiesztétika*. T—Twins Kiadó, Lukács Archívum, 1992. 17.

jellemzője, hogy karakterorientált, míg a másik kategóriába a zsáner-(vagy populáris) fikció tartozik, amely az előzővel ellentétben inkább történetközpontú.¹⁰ Természetesen ezek a kategóriák átjárhatóak, tehát vannak, lehetnek átfedések. Az úgynevezett irodalmi fikciót úgy definiálják, hogy egy szűkebb kör, réteg, az intellektuális olvasók számára készül, ilyenek például John LeCarre regényei. Jóval tágabb kategorizáltsággal bír a zsánerfikció, ezek a történetek általában vagy egy fiktív világban játszódnak, vagy a jövőben, esetenként azonban a jelenünkben, de olyankor is pszichológiai, drámai töltettel rendelkeznek, amely hatását a történetben figyelhetjük meg.¹¹ Vegyük példának a sci-fi irodalom alkategóriáit:

Apokaliptikus/posztapokaliptikus – *Az Út, Metró 2033*

Első találkozás – nevéből adódóan az emberiség és az idegenek első találkozásának történetét írja le – *Negyedik típusú találkozások, Világok harca*

Hard SF – ezekben a történetekben a technológiai továbbgondolások és azok társadalomra gyakorolt hatása játszik leginkább szerepet, sokkal inkább logikaközpontú a történet. Mindezek mellett a legfontosabb jellemzője, hogy az aktuális természettudományos ismeretre és (technológiára) támaszkodik, melyet hihető módon továbbgondol, értelmez. – *Solaris, A Mars trilógia*

Közeljövőben játszódó sf – ezekben fontos szerepet kap nanotechnológia, a genetika – *Gattaca*

Science fantasy – a science fantasy történetekben inkább a fantasy elem a hangsúlyosabb, a technológiák tudományos leírásaival nem találkozhatunk, a szerkezetek képesek akár a galaxis egyik végéből átutazni a másikba, ha a történetnek szüksége van ilyen cselekményre – *Star Wars*

Űropera – a jó és a gonosz konfrontációja áll a történet központjában – *Star Wars, Bill, a Galaktika hőse*

Slipstream – spekulatív elemeket tartalmaz, mégis a mainstream részét képezi, ötvözheti a sf, a fantasy és az irodalmi fikció elemeit is – Anna Kavan: *Ice*

Szociológiai sf – azt mutatja be, hogy a technológia milyen hatással van az egyénre vagy csoportokra – *Expedíció, Ubik*

Időutazásos sf – témája az időutazás, az alternatív idősíkok, esetlegesen a történelmi események megváltoztatása és/vagy annak megvédése – *Az Időgép, Terminator, A keringés*

Hadászati/katonai sf – a történet fő cselekvői a jövőbeli katonák, akik különféle idegenek ellen harcolnak más bolygókon – *Csillagközi Invázió* – ez a kötet már

¹⁰ Az angolszász irodalomtudományban az irodalmi fikció és a zsánerfikció megkülönböztetés olvasható, melynek a definíciója az, hogy minden olyan szöveg, amely nem tartozik a zsánerfikcióba, az az irodalmi fikció terméke. A zsánerfikció mint olyan, az eszképzizmus és az élvezet funkcióját látja el, míg az irodalmi fikció feladata a világ megértése és az érzelmek megismerése és átélése. Lényegében a populáris irodalom és a szépirodalom alternatív megnevezéseiről van szó ebben az esetben.

¹¹ French, Christy Tillery: *Literary Fiction vs. Genre Fiction*, http://www.authorsden.com/categories/article_top.asp?catid=10&id=18884, letöltés ideje: 2015. december 2.

csak azért is kiemelendő, mivel az amerikai hadseregben kötelező olvasmányoknak tekintik.

Könyved/humoros sf – a humor elemeit vegyíti az science fiction-nel – *Galaxis útikalauz stopposoknak*

Cyberpunk – az ide sorolható alkotások sötét, zsúfolt futurisztikus környezetben játszódnak, fontos szereplői a számítógépek és a hackerek, az események a cybertérben zajlanak (cyberakció), a számítógépszimbólumok jelentős szerepet kapnak. Alkalmanként nehéz megkülönböztetni azt, hogy mi a valós, és mi a számítógép által generált tér – *Neurománc, Snow Crash, A Mátrix*

Hibrid – más zsánerek elemeit is felhasználja, ötvözi: például a sci fi–horror, fantasy–western – *A setét torony*-sorozat¹²

A cyberpunknak és a hibrid műfajú alkotásoknak köszönhetően a sci-fi kánonja érintkezik a posztmodernnel is, illetve jól érzékelteti a kánonok közötti átjárhatóságot.

Ahogy a fenti példa prezentálja, a populáris irodalmat csupán annyi különbözteti meg lényegesen a szépirodalomtól, hogy míg az utóbbinak is vannak különféle zsánerei, a populáris irodalom tagolódása képessé teszi a specifikálódásra, így ezzel szemben más típusú elemekkel, tematikákkal dolgozhat a szerző. Ez a típusú tagolódás kedvez a szubkulturális társadalomnak. Érdekes módon a magaskulturális alkotások a tömegmédiумok megjelenésével szintén a szubkultúra, vagyis a rétegjelenségek részévé kezdtek válni.

Raymond Williams értelmezésében a populáris szó jelentése a következő: (1) az emberekhez tartozik, (2) alap, (3) nagy kedveltségnek örvend, (4) elismert, (5) alantas (a minősége miatt), (6) a múltbeli és kortárs irodalom/kultúra/művészet, melyet emberek készítettek. Williams szerint az irodalom szó jelentése, akárcsak a populárisé, meglehetősen instabil jellegű, és már számtalanszor változott az angol nyelvben.¹³ David Johnson hozzáteszi, hogy legalább húsz év telt el Williams meghatározása óta, és azóta már szélesebb akadémikus körben is elfogadottá váltak ezek az alkotások.¹⁴ Ez annak is köszönhető, hogy az irodalmat kiterjedtebb definíciókkal értelmezik. A populáris alkotások pozitívabb fogadtatása köszönhető a különféle művészeti ágak, médiumok megjelenésének is, mint például a filmek jelentősebb szerepének, a popzenének stb. Ebben az esetben tehát a populáris irodalom legalapvetőbb definíciója a következő lehetne: imaginatív írás, széles elismertséggel. A populáris irodalom definíciói tehát sok esetben igencsak relatívák lehetnek.

¹² Uo.

¹³ Johnson, David: *Varieties of the popular, Introduction to Part 1*, in: *The popular and the canonical*, ed. David Johnson, Routledge, Oxfordshire, 2005. 4.

¹⁴ Uo. 4.

A populáris irodalmat leginkább a ponyvával szokták azonosítani (esetenként lektúrnek is nevezik). Shakespeare például a maga idejében szintén populáris műveket alkotott, vágyott arra a sikerre, amit a tömeg adhatott.¹⁵

Dwight Macdonald véleménye alapján sokkal pontosabb kifejezés volna a tömegkultúra/tömegirodalom kifejezés (*A Theory of Mass Culture*). A tömegkultúra és a tömegtermelés összekapcsolódik, ez azonban nem csupán a kulturális művekre vonatkozhat, hanem hétköznapi termékekre is. A tömegtermelés azonban nem azonosítható az olcsóval. Hasonló populáris használati tárgy például az Apple iPhone-ja vagy más számítástechnikai eszköz is, amely nem csupán küllemében ízlésesen elkészített használati eszköz. A populáris létét leginkább a marketing hozta létre.¹⁶

A magaskultúra és populáris kultúra bár szembeállíthatók egymással, azonban mára a határok (akárcsak minőségben) erősen elmosódtak.¹⁷ Ez annak is köszönhető, hogy a korai zsánerek, mint a sci-fi vagy a fantasy, gyorsan felzárkóztak a magaskulturális alkotások mellé, ugyancsak dogmatizálódtak, intézményesültek. Szintén fontos aspektusa a magaskultúrának, hogy az erősen intézményesített, dogmatikus (intézményekkel, szakirodalommal rendelkező), állami támogatással bíró, egyedi módon elkészített alkotásokat értjük alatta (galériák, komolyzene stb.). „Az irodalom egy részének vizsgálatakor kimutatható egy egységesülési tendencia: ma már a posztmodern beépíti az ún. »magas irodalomba« a szórakoztatás technikáit, míg a populáris irodalomban is egyre gyakrabban bukkannak fel a magas irodalom eszköztárához tartozó fogások.”¹⁸ Azaz ha létezik is értékes mű, az nem feltétlenül kell, hogy egy-egy szféra összes jegyét lefedje. A megkülönböztetés mértéke tehát felesleges, sokkal fontosabb az adott mű megítélése a saját kánonján¹⁹, rendszerén belül.

Ugyancsak fontos különbség a szépirodalom és populáris irodalom között az, hogy míg az előbbi inkább a felnőtt olvasóközönséget célozza meg, addig az utóbbi itt is nagyobb korcsoportokat képes lefedni, azaz gyermekek számára, fiatal felnőttek és felnőttek számára egyaránt élvezhető. Bizonyos szempontok alapján a populáris irodalmat a posztmodernen keresztül tudjuk a leginkább megköze-

¹⁵ <https://www.britannica.com/art/popular-art#ref236490>, letöltés ideje: 2018. május 7.

¹⁶ Macdonald, Dwight: *A Theory of Mass Culture*, https://is.muni.cz/el/1421/jaro2008/ESB032/um/5136660/MacDonald_-_A_Theory_of_Mass_Culture.pdf, letöltés ideje: 2016. november 24.

¹⁷ Ezen az állásponton van Richard Shusterman is *Pragmatista esztétika* című kötetében.

¹⁸ Sántha Attila: *A populáris irodalom tudománya (jelé)*, http://epa.oszk.hu/02400/02472/00011/pdf/EPA02472_Hungarologia_1997_11_123-136.pdf, letöltés ideje: 2015. november 27.

¹⁹ Számtalan kánont ismerünk: a klasszikus, iskolai, akadémiai, szépirodalmi kánonokon túl még vannak az alternatív kánonok is (ezeket zsánerek szerint tovább bonthatnánk) – ebből a szempontból az aktív kánon is nagy szerepet érdemelne (amelybe minden jelenleg megjelenő alkotás is beletartozik – zajszerűen, később ezek letisztulása történik).

líteni. Természetesen vannak olyan stílusirányzatok is, melyek sem a populáris, sem a magaskultúra részét nem képezik, ilyen például a dzsesszzene is.²⁰

A posztmodern mindenekelőtt a mű jelentése és a címzett közti kapcsolatot hangsúlyozza, az olvasó és a szöveg közötti interakciót. A popkultúra, illetve a populáris irodalom ugyanis előszeretettel dekonstruálja a korábbi elemeit, hogy új témákkal dolgozhasson, erre kiváló példa a cyberpunk irányzat megszületése, mely nem csupán az azt megelőző sci-fi zsánerét újította meg, de ugyanakkor az emberi létet – nem csupán a szellemi, de a fizikai létet is átértelmezte. Mindemellett az is fontos, hogy a populáris irodalom létrehozott úgynevezett hibrid alkotásokat is, melyek több zsánert kevernek, pl. science fantasy (*Star Wars*), sci fi–horror (*Alien*).

Ahhoz, hogy jobban megérthessük a populáris irodalom stratégiáját, újszerű megközelítésre volt szükség, ehhez pedig szükséges, hogy a posztmodern irodalom narratíváját is ide illesszük. Lyotard a különböző korszakokban az önmagunk igazolására kitalált – egységes és egységesítő jellegű – nagy elméletek, a metanarratívák összeomlását állítja. Helyettük a visszaélésektől gyakorlatilag mentes, kisebb narratívákat támogatta, és az egyedi emberi kreativitást látta üdvözlendőnek.²¹

Mindezzel az elgondolással ment szembe (a *Nyugati kánon* című könyvében) az 1990-es évek elején Harold Bloom (könyvében összeírta a „nagy klasszikusokat”), aki a populáris irodalmat elvetendőnek, destruktívnak tartotta, s azt állította, hogy nem szabadna bekerülnie az oktatásba (még az egyetemibe sem).²² Tartott attól, hogy „*Batman* képregények, mormon témaparkok, televízió, mozifilmek és rockzene fogják felváltani Chaucert, Shakespeare-t, Milont, Wordsworth-öt és Wallace Stevenst”.²³ Bloom ezen álláspontja összevág azzal a kijelentéssel, ami Hegelhez köthető, azaz hogy a művészet haláláról lenne szó. Ugyanakkor tudatosítanunk kell azt, hogy a Bloom által lekicsinyelt művek gyakran merítenek a klasszikus irodalom toposzaiból, sikerüknek köszönhetően pedig hatással vannak a szépirodalmi alkotásokra is.

Gianni Vattimo pontosítja ezt a kijelentést: „Bár az igények és a színvonal, amivel e kérdéshez közeledhetünk, nagyon különbözőek lehetnek, mégis, a fenti szempontból megítélve, amely nézőpont egyaránt magába foglalja a forradalmi mozgalmak által is felelevenített hegeli gondolatokat, de ugyanúgy az avantgárd és a neoavantgárd manifesztumait, valamint a konszenzust megszervező tömegművészet tapasztalatait is, egyszerűen innen tekintve a művészet halála kétfélekép-

²⁰ *A populáris zene műfajai*: http://beszelgess.hu/tesztoldal/?page_id=46, letöltés ideje: 2016. március 9.

²¹ Lyotard, Jean-Francois: A posztmodern állapot. In Jürgen Habermas – Jean-Francois Lyotard – Richard Rorty : *A posztmodern állapot*. Századvég Kiadó, Budapest, 1993, 7-8.

²² Bloom, Harold: *Kánon západni literatúra*, Prostor, Praha, 2000, 533.

²³ Farkas Zsolt: *Most akkor*, <http://mek.oszk.hu/01300/01381/01381.htm>, letöltés ideje: 2015. augusztus 5.

pen interpretálható: a művészet halálának az erős, utópisztikus jelentése olyan jellegű faktum, ami végkép elszakadt azoktól a tapasztalatoktól, amiket az ember egy forradalmi módon megváltozott és újjáformált világban találhat; a művészet halálának a gyenge, reális értelmezése pedig nem más, mint a tömegkommunikációs eszközök uralmának a kiterjesztése az esztétikára.”²⁴ Ez a megállapítás azonban nem feltétlenül helytálló, már csak azért sem, mivel számtalan alkotó publikálja történeteinek egyes fejezeteit az interneten, ahol megbeszéli az olvasottakat a követőivel, majd kijavítja az esetleges hibákat, s a szöveg tökéletesebb formában jelenik meg újra (akár nyomtatásban is) a későbbiek során. Hasonlóan született mű például a *Metró 2033*,²⁵ melynek nyelvezetébe beleíródik a kanonikus orosz irodalom Tolsztoj-regényeinek stílusán keresztül, tematikájában bár posztapokaliptikus sci-fi, azonban lényegét az emberi önmegfogalmazás és az útkeresés képezi.

Kiss G. Zoltán a mozi, a filmeket, a videojátékokat pozitív szövetségesként látja: „a mozi, a tévé, az internet megváltoztatta és folyamatosan alakítja mind funkcióját, mind történetét illető vélekedéseinket.”²⁶ A mai kor irodalmához már szervesen párosul az adaptációs folyamat is, mely nagyban elősegíti az adott irodalmi alkotás marketing jellegű kiadását. Sok esetben már a kötet borítóján fel van tüntetve, hogy valamelyik produkciós filmstúdió, esetleg rendező már készíti az adaptációját – erre példa a *Marsi* című regény vagy a *Robokalipszis*. Amennyiben a szöveg képes arra, hogy játékadaptációként is működőképes legyen, úgy ebben a relatíve új mediális környezetben is megjelenítik. A videojátékok előnye részben abban is rejlik, hogy a történet elbeszélés módja nem egyes szám harmadik személyben funkcionál, hanem első személyben, így a játékos könnyebben adaptálja magát a történetet is, mivel ő maga válik szereplővé, a szemlélő olvasóból cselekvő karakter lesz. Elméletileg pontosan ezért nem születnek jó filmes adaptációk a játékokból, mivel a virtuális médium lehetősége abban rejlik, hogy jelentősen több időt tölthetünk az adott világban, így a narratívát a filmes adaptációknál meg kell változtatni, amely a filmes változatnál már nem feltétlenül tudja megállni a helyét. Mindemellett a játékok könyv adaptációi pont a hosszú narratívák miatt képesek működni.

A populáris irodalom esetében beszélhetnénk a zsánerekérdésről²⁷ is, azonban talán pontosabb lenne, ha a kánon szót használnánk, ugyanis az irodalmi zsáne-

²⁴ Vattimo, Gianni: *A művészet halála vagy hanyatlása*, <http://www.c3.hu/~eufuzetek/konyvespolc/vattimo.html>, letöltés ideje: 2015. július 23.

²⁵ N. Juhász Tamás: *Moszkva az apokalipszis után. Dimitry Glukhovskij Metró 2033. c. regényéről*. In *Opus* 19, 2012/4., 48–56.

²⁶ Kiss G. Zoltán: *Titkos történetek (Műfaji és kulturális tradíció a revíziós szuperhős-képregényben)*, <http://docplayer.hu/9867427-Titkos-tortenetek-mufaji-es-kulturalis-tradicio-a-revizios-szuperhos-kepregenyben.html>, letöltés ideje: 2015. augusztus 5.

²⁷ A zsánérirodalom megnevezése azért sem lehet teljesen helytálló, mert a szépirodalomban is rengeteg irányzattal találkozhatunk, amelyeknek ugyanúgy megvannak a maguk működési

rek ugyanúgy kitermelik a saját (belső) kánonrendszerüket.²⁸ Erre példa lehet a kriminél Arthur Conan Doyle (Sherlock Holmes története),²⁹ vagy Agatha Christie, akik olyan műfaji kódokat állítottak fel, melyeket a későbbiek során szerzők sora követett. Továbbá fontos kiemelni, hogy az 1990-es évek elején egy olyan krimi (thriller) történetet még Oscar-díjjal is jutalmaztak, mint Thomas Harris híres regénye, *A bárányok hallgatnak*.

A mai populáris irodalomban az tapasztalható, egyre jobban összefonódik a filmkultúrával, mivel a legtöbb (felkapott) irodalmi alkotásból vagy filmet készítenek, vagy sorozatot – sőt esetenként videojátékot is.

Kiss G. Zoltán szerint: „Walter J. Ong médiumtörténeti fejtegetései – az írásosság médiumán belüli átalakulás, a nyomdatechnika megjelenése kapcsán – élesen rávilágítanak az irodalmi médium történeti esetlegességére; éppúgy, mint Friedrich Kittler mediálarcheológiája, mely az irodalom történetét az optikai médiumokkal való kölcsönös függőségében követi nyomon a romantikától napjainkig. A nyomtatás, mint az »individualizmus új korszakának« megnyitója új szerzői, tudásbirtoklói nézőpontot feltételezett, és – mint Kittler rámutat – közvetve a »racionális ember« (a férfi), vagy »a romantikus művész« alakja is neki köszönhető (a nő megkésett megképződése inkább a mozgóképhez köthető). A mai másodlagos szóbeliség idején (az internet, a videokonferencia, a chat feltételei között) az irodalom számára ismét új utak nyílnak.”³⁰ Ennek az állításnak a tényszerűségét igazolja az is, hogy esetenként egyes szerzők közösségi portálokon osztják meg legújabb műveiket, mielőtt azok még nyomdába kerülnének. Alkalmanként pedig előfordul az is, hogy egyes történetek interaktívvá válnak, azaz az olvasók hozzáfűzik véleményeiket az adott műhöz, és a szerző aszerint változtatja (folytatja) azt. Van még egy harmadik megoldás is, amikor a rajongók kitalálnak egy-egy történetet, és amelyben minden fejezetet más tesz hozzá. Ugyanakkor van még egy fontos aspektusa az állításnak: a fentebb említett példa ki is emeli a nő megkésett megképződését, melyet a mozgóképhez köt, ez a megállapítás visszavezethető az 1979-ben (Ridley Scott rendezésében) elkészített, azóta már klasszikusként említhető *Alien (Nyolcadik utas: a Halál)* c. filmhez, ugyanis az opusz szakított a korábbi hagyományokkal, és női karaktert – Ripley-t (Sigourney Weaver) – tett az alkotás főszereplőjévé.

Ide vág Baudrillard (és Bak Imre) megállapítása is, mely szerint: „Évtizedekkel ezelőtt indult el az a folyamat, amelynek következtében sokan úgy gondolják – többek között Baudrillard is –, hogy »nincs többé alapszabály, a megítélésnek

elvei, elemei, pl. komédia, eposz stb.

²⁸ Kánon a kánonban. Például a *Star Wars*- vagy az *Alien* franchise-ok.

²⁹ A krimi multimediális jellegével Benyovszky Krisztián foglalkozott *A Morgue utcától a Baker Streetig – és tovább* című kötetében: Kalligram Kiadó, Budapest, 2016.

³⁰ Kiss G. Zoltán: *Titkos történetek (Műfaji és kulturális tradíció a revíziós szuperhős-képregényben)*, <http://docplayer.hu/9867427-Titkos-tortenetek-mufaji-es-kulturalis-tradicio-a-revizios-superhos-kepregenyben.html>, letöltés ideje: 2015. augusztus 5.

nincs többé kritériuma... Így hát ma két művészeti piac létezik. Az egyik még igazodik az értékek egyfajta hierarchiájához, még ha ezek az értékek immár spekulatívak is. A másik olyan, mint a változó és ellenőrizhetetlen tőke a pénzpiacon: merő spekuláció, teljesen kiszámíthatatlan mozgás.»³¹

Bárány Tibor felteszi a kérdést: „Mi lehet az oka, hogy a szórakoztató irodalom vagy lektúrirodalom műfajai a kánon peremére szorultak?»³² Ez leginkább a mesterségesen fenntartott határoknak köszönhető, amely megpróbál valamiféle kritériumokat felállítani az egyes zsánerek között, azonban a kérdés sokkal inkább az volna, hogy még mindig fenn kell-e tartanunk a határokat? Hogy egy másik példával éljek: az irodalmat mindig felemelik más mediális környezet, mint például a filmek vagy a videojátékok fölé, azonban tudatosítanunk kellene, hogy a valóságban ezek nagyon is egyenértékű felek, kiegészítői, esetenként fejlesztői a másoknak.

Bárány úgy véli, hogy: „a népszerű irodalomként felfogott lektúrműfajok virágzásának elengedhetetlen feltétele a legalább megközelítőleg jól működő irodalmi-kulturális piac: átgondolt stratégiát követő profi kiadókkal, valódi piaci versennyel és tudatos fogyasztókkal. Mindezek hiányában semmi nem garantálja, hogy az irodalmi termelés folyamatát valóban a széles olvasóközönség elvárásai alakítsák – márpedig ez, úgy tűnik, lényegileg hozzátartozik a »népszerű irodalom« gyakorlatához.»³³ Valójában azonban nagyon is hatással van az elvárásokra, melynek hatásai leginkább a közösségi portálokon és egyéb fórumokon nyilvánulnak meg, ahol az olvasók megvitatják az adott művel kapcsolatos véleményüket, minőségi szempontból az elvárások igen is nagyok. Ugyancsak alakíthatóak az elvárások is, melyek mögé a kiadók már marketinges szempontokból is profi csapatokat alkalmaznak. Az elvárás mint fogalom tehát alakítható, és ez alapvetően nem tekinthető szempontnak.

„Talán mondani sem kell: a szocializmus évtizedei alatt nem álltak fenn az említett feltételek, így nem alakulhatott ki virágzó magyar lektúrirodalom.»³⁴ Bárány ezen kijelentésével is vitatkoznék, gondoljunk csak Kuczka Péter, Nemere István, Lőrincz L. László és társaik munkásságára. Természetesen egyes zsánerek csak később kerültek a figyelem középpontjába, mint például a fantasy, figyelembe kell vennünk azonban, hogy a szocialista rendszer erősen cenzúrázta ezeket a szövegeket is, sokkal inkább preferálta a rendszert propagáló írásokat. Ahogy Bárány folytatja tanulmányában, az ebben az időszakban megjelenő szövegek (fordítások) kitörölődtek a kulturális emlékezetből. Ezzel az állítással szintén lehetne

³¹ Bak Imre: *Teória és gyakorlat szétválása*, http://mta.hu/data/cikk/10/75/1/cikk_107501/szefoglalo_Bak_Imre-2.pdf, letöltés ideje: 2015. július 11.

³² Bárány Tibor: *Szépírodalom vs. Lektúr*, <http://www.holmi.org/2011/02/barany-tibor-szepirodalom-vs-lektur>, letöltés ideje: 2016. március 7.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

vitatkozni, ugyanis a Galaktika (Kozmosz)-kiadványok nagyon is befolyásolták a 90-es évek irodalmának alakulását, illetve elősegítették a különböző rajongói körök kialakulását is, hogy erre egy példát mondjak: az *Alien/Predator* vagy *Star Wars* regények mind a mai napig nagy népszerűségnek örvendenek.

Az, hogy nem létezik minőségi magyar „lektúrirodalom”, ugyancsak problematikus kijelentés, példaként számtalan Gáspár András által írt regényt fel lehetne sorolni (*Ezüst félhold blues*, stb.). Gáspár munkái a külföldi irodalmi életben is megjelentek és díjakat is szerzett. Sokkal fontosabb azonban, ahogy Bárány is megjegyzi, az öröklődő esztétikai, illetve módszertani előfeltevésekkel foglalkozunk. Azonban ezek az előfeltevések sem biztos, hogy képesek megállni a helyüket, éppen ezért ezek a mesterségesen fenntartott határok a „szépirodalom” és „populáris irodalom” között szétfoszlanak, sokkal inkább „hagyományból” történik ez a megkülönböztetés, leértékelés. Azonban ez a hagyomány megfelelkezik arról, hogy az idők során a „populáris irodalom” kanonizálódott és intézményesült. Richard Shusterman azt állítja, hogy „a populáris művészet esztétikailag legitimálható az általa nyújtott élményeknek, valamint a befogadásnak és annak a széles körű gyakorlatnak a révén, amit létrehív”.³⁵

Bárány szövegében hivatkozik a Megkülönböztetés Elvére, amely kimondja, hogy „minden magasirodalmi műhöz találhatunk legalább egy olyan tulajdonságot, amellyel a populáris irodalom művei nem rendelkeznek, és ez a tulajdonság felelős a magasirodalmi mű esztétikai értékéért”. Azonban kérdéses, hogy mit tekinthetünk esztétikai értéknek, mivel ezt inkább a mindenkori olvasó fogja eldönteni az ő korábbi, szubjektív élményei alapján. Az objektív esztétikai élmény pedig sokkal inkább egy-egy adott mű populáris befogadhatóságának élményét hordozza magával, természetesen nem kérdéses, hogy egy ilyen alkotás sem tetszhet mindenkinek, mint pl. a *Mona Lisa*. Ugyanez érvényes az irodalomra is: az olvasó, pontosabban a tudatos olvasó képes megkülönböztetni a számára fontos, esztétikailag is értékelhető műveket, ez pedig független a „szép” vagy a „populáris” regiszterektől. Ahogy arra Bárány is felhívja a figyelmet, a Megkülönböztetés Elvével elég sok probléma van, ugyanis ez nem más, mint csupán egy beidegződött automatizmus az irodalmárok és az olvasók részéről.

Azt sem tekinthetnénk elfogadható szempontnak, ha kijelentenénk, hogy a nagyközönség a „felszínes” szórakozásra vágyik. A kérdés az, hogy mi tekinthető felszínes szórakozásnak. Bármilyen műben – rosszul vagy jól megírtban, elkészítettben – találhatunk olyan jelentést, jelzést, mely megfog minket, és alapvetően értelmezzük, vagy legalábbis megpróbáljuk értelmezni azt. Az igazi érték, ahogy Bárány is kijelenti, nem más, mint amit az emberek (olvasók, nézők, játékosok) értelmezni tudnak, vagyis megértenek és szeretnek. Az olvasók ugyanis

³⁵ Richard Shusterman: *Pragmatista esztétika. A szépség megélése és a művészet újragondolása* (ford. Kollár József). Budapest–Pozsony, Kalligram, 2003, 360.

alapvetően elvárják, hogy az általuk kiválasztott alkotásban értéket kapjanak, és ahogy már említettem, ez a zsánereken kívülálló esztétikai élmény. Természetesen sok esetben a kritikai recepció az, ami leginkább befolyásolja a befogadást, ám esetenként a befogadói kör felülértékelheti azt, ami így akár két ellentétes megítélés kialakulásához is vezethet (*Batman v Superman – Az Igazság Hajnala* c. film). A közönség ízlése konzervatív alapokon nyugszik, nagyon is szisztematikusan történik a művek kiválasztása. A „populáris” zsánerek azért is lehetnek fontosak a recepció szempontjából, mivel olyan kódokkal dolgoznak, melyek kulturális és más hagyományoktól függetlenül képesek olyan értelmezést biztosítani az olvasó számára, melyet így bárki képes kvázi azonos módon értelmezni. A külső kritériumok ugyanis nem működőképeseek (intézményesedés), azonban támaszhatunk-e érvényes belső kritériumot a „magas” és a „populáris” irodalommal kapcsolatosan?

Ezen szempont alapján hivatkozunk a radikális poétikai újszerűség elvére: „kizárólag az a mű tarthat számot pozitív esztétikai értékítéletre, amely nem illeszkedik semmilyen műfaji konvenciórendszerhez (tehát radikálisan felforgatja vagy egyenesen lerombolja az általa megidézett műfaji konvenciókat), vagy radikálisan összekeveri az egyes műfaji kódokat, így játszva ki őket egymás ellen.”³⁶ Azonban az irodalom jellegét tekintve konvenciókat követ, amennyiben pedig, ha valami radikálisan újszerű jelenne meg, úgy sokáig az sem őrizheti meg státuszát, ugyanis az irodalom érzékenyen és gyorsan képes reagálni a változásokra, így az új példájára konvenciókövető művek sora jelenik meg. A radikális újszerűség elve alapján azonban nem lehet ténylegesen értéket ítélni a „magas irodalomnak”, ugyanis az új zsáner megjelenése is szakít a korábbi konvenciókkal, így ilyen értelemben ezeket is szépirodalomnak kellene tekintenünk? Ugyanakkor ezen logika mentén, ha poétikailag nem hoz újat a zsánereken belüli alkotás (akár sci-fi, akár dráma), azaz a már felépített konvenciókkal dolgozik, úgy ezeket már populáris irodalmi alkotásoknak kellene tartanunk? A radikális újszerűség elve ilyen szempontok alapján tehát nem működőképes. A populáris irodalom sem feltétlenül konvenciókövető, erre ugyanis a számtalan zsáner megjelenése és ezeken belül az alszánerek kialakulása tökéletes példa lehet, ugyanis ezek sokszor szembemennek a korábbi rendszerrel, új elemeket emelnek be. Ugyancsak fontos aspektus lehet ilyen esetekben a hibrid művek megjelenése, melyek különböző zsánerelemek felhasználásával poétikailag újszerűek a korábbi alkotásokhoz képest. A poétikai újszerűséget sem vehetjük érték képviselő elvnek, mert, ha logikusan végiggondoljuk, akkor felvetődhet a kérdés, hogy az új mű valóban kiforrottnak tekinthető-e, jól használja fel a létrehozott poétikai tartalom különböző aspektusait? Az újszerűség esztétikailag képvisel értéket, vagy maga az új-

³⁶ Bárány Tibor: *Szépirodalom vs. Lektúr*, <http://www.holmi.org/2011/02/barany-tibor-szepirodalom-vs-lektur>, letöltés ideje: 2016. március 7.

szerűség tekinthető esztétikai értéknek? Bárány szerint: „ha elismerjük is, hogy a konvenciók megváltoztatása esztétikai értéket generál (hiszen esztétikai érték híján az olvasóközönség tagjai és a professzionális irodalomértelmezők nem fogadták volna el a konvencióértés tényét, és nem dolgoztak volna ki új interpretációs technikákat a mű értelmezéséhez, tehát végső soron nem beszélhetnénk a konvenciók megváltozásáról), ebből akkor sem következik, hogy az esztétikai érték mindig konvencióértéssel jár együtt. A Radikális Poétikai Újszerűség Elve tehát nem az esztétikai értékről, hanem a történeti jelentőségről szól, és ebben a formájában valószínűleg tartható, ám nem alapozza meg a magas irodalom és a populáris irodalom közti feltételezett értékkülönbséget.”

A harmadik szempont a nyelvközpontú esztétizmus elve. Ezt több szempontból vizsgálhatjuk, egyrészt: az író kötelessége „jó” és „pontos” mondatokat írni. Az elv hívei szerint erre a „lektűrszerzők” nem képesek. Ez a megközelítés egyértelműen elfogadhatatlan, ugyanis a szerző alapvető célja, hogy a mondatai jók és pontosak legyenek, ha ez másképp történne, akkor összezavarná az olvasóit, a szövegben leírtak pedig értelmezhetetlenné válnának. Amennyiben az igényesség szempontját vennénk figyelembe, akkor azt is meg kellene figyelnünk, hogy a nyelvezet szándékos-e, illetve, hogy tudatosan végigköveti-e az adott nyelvezet az adott alkotást.

A következő elv az újraolvashatóságra, ezen belül a szöveg többszöri értelmezhetőségére fókuszál. Ez az elv viszont már alapvetően hibás, ugyanis bármilyen művet veszünk is a kezünkbe, azt számtalan aspektusból tudjunk értelmezni, így az adott szöveg mindig „új” arcát képes felénk mutatni. Értelmezhetjük például történelmi, pszichológiai, szociológiai szempontokból, és természetesen más módszereket, nézőpontokat is választhatunk, így még egy minőségében kevésbé jó művet is számtalan módon vagyunk képesek értelmezni, így az értelmezés mennyiségének száma egyáltalán nem jelenti azt, hogy értékes műről beszélünk. Ha az újraolvashatóságot nézzük, ugyanez érvényes bármely műre, ugyanis az olvasó azt fogja újra a kézbe venni, amelyik mű elnyerte a tetszését: például nem biztos, hogy újra elolvassa Tolsztoj bármely művét, ha az nem tetszett neki korábban, ugyanakkor az is lehetséges, hogy Conan Doyle történeteit például már 3-4-szer is újraolvasta.

Bárány felkínál egy újabb elvet, a Konvencionalitás elvét, mely ugyancsak nem különbözteti meg a „szépirodalmat” a „populáristól” (és nyilván ez is a célja): ezen elv alapján figyelembe kell vennünk az alkotás műfaji kódjait, annak megjelenését, és recepcióját. Ehhez hozzátartozik az, hogy a választott műben a szerző mennyire tudatosan és „biztos kézzel” kezeli a műfaj kódjait.

Habár a popkultúrát definiálásakor szembehelyezik a magaskultúrával, mégis gyakori köztük a kölcsönös behatás. Az érthető, hogy a magaskultúrából népszerű motívumok átívódhatnak a popkultúrába és ott elterjednek, a hatás viszont fordított irányba is működik. Nem ritka, hogy egy a maga idejében popkulturális

elem idővel „megdicsőül”, és átveszi a magas kultúra, vagy átalakul intézményes réteggkultúrává. De ha eltörölnénk ezeket a fenntartott kifejezéseket, akkor egy sokkal összetettebb irodalmi jelenséget tudnánk megfigyelni, mely inkább mentes az előítéletektől.

A populáris irodalom és a szépirodalom meghatározása ma már sokkalta nehezebb, megragadhatatlanabb, ugyanis a korábban felállított szempontok, melyek alapján megkülönböztették (minőségileg, stb.) sok esetben egy vagy akár több ponton is, nem lennének működőképesek. Ennek köszönhető az, hogy a populáris irodalom meghatározása sem annyira megfogható, mint az korábban történt. A határok összeolvadásával pedig egységesebb irodalomról (is) lehetne beszélni. Ugyanakkor a határok lassú eltűnésével talán a két olvasótábor: az irodalmi fikció/ szépirodalom és a populáris irodalom/zsánerfikció olvasói is közelebb kerülhetnek egymáshoz.

A fák állva hallnak meg

TÓTH LÁSZLÓ

„...annyi forró láz gyümölcse”

Fábry Zoltán és Forbáth Imre levelezése 1956–1967

Közép-európai kor- és kórtörténeti adalékok a 20. század ötvenes és hatvanas éveéhez 4.

„Mi van itt?”

Közben 1963. május 22–25. között lezajlott a Csehszlovák Írók Szövetségének társadalmi-közéleti-irodalmi szempontból nagy jelentőségű III. kongresszusa, mely – fellépve a dogmatikus és sematikus irodalomszemlélet és -kritika ellen – ha felemás retorikával is, de kiállt az irodalom és az irodalmi élet desztalinizálása, valamint demokratizálása és az egyes művek irodalmi és esztétikai értékük szerinti elbírálása mellett,¹ melyen részt vett Forbáth Imre is. Amit többek közt arra is igyekezett kihasználni, hogy „jelentős emberekkel” beszéljen Fábry, illetve cseh fordítása érdekében. Így a tekintélyes irodalmi lap, a Plamen főszerkesztője, Jiří Hájek – Forbáth közvetítésével – rögtön meg is rendelt tőle egy tanulmányt József Attiláról és az avantgardista mozgalmakkal való kapcsolatáról (*Teplíce*, 1962. július 2.). Fábry azonban, aki épp egy újabb kórházi kezelés után volt ismét, bár nagyon megörült, amikor az egyik szlovák irodalmi lap írókongresszusi beszámolóí között megpillantotta Forbáth fényképét, melyen barátja „mint valami olimpuszi Zeusz” feszített „a törpék között: szakállasan, nagytestűen”, egyelőre képtelen vállalni a József Attila-tanulmányt, mivel a „feje bent van a német komplexszum [sic!] egészében”, amitől most nem tud elszakadni. Fölajánlhatja viszont helyette a Plamennek – természetesen a születésnapjához kapcsolódóan – a *József Attila költészete* című tanulmányát a *Hidak és árkok*ból. Mellesleg újabb szlovák válogatása is készül *Vox humana* címmel, ám, jellemző módon, nem pozsonyi, hanem a kassai Kelet-szlovákiai Kiadó gondozásában. Még szerencse, hogy Magyarországon „látják”, írnak, beszélnek róla és „hozzák” a cikkeit, így például az Új Írás júniusi számában B. Nagy László is hosszabb tanulmányban

¹ A kongresszusról és az ott elhangzott főbb beszámolókról lásd bővebben: Tóth Tibor: *Több szabadság, több felelősség*. Irodalmi Szemle, 1963. 4. sz., 395–410. p.

méltatta őt (*Fábry Zoltán igaza*), de – panaszkodott Forbáthnak – „mi van itt? és a csehek hallgatása – szinte fizikai fájdalom”.²

Forbáth Imre közben elkezdte írni a visszaemlékezéseit, igaz, egyelőre elégedetlen vele, ezért inkább az aforizmáit folytatja, melyeket „úgy vesznek a folyóiratok, mint meleg zsemléket” (*Teplíce, 1963. szeptember 5.*). Egyébként Fábry írhatna valamit a közelgő „65-ösére” (*Teplíce, 1963. szeptember 26.*), mely kérésére a stószói író csak november 14-én reagált, mivel közel egy hónapig ismét kórházban volt, és emiatt nem tudott foglalkozni tervezett köszöntőjével sem, ami azért is „nagy baj”, írta, „mert a hetvenet nemigen hiszem, hogy megéljük”.³ Forbáth azonban ezt megelőzően már arról számolt be Fábrynak, hogy a Plamennél újabban már nem kéri a tanácsait, mivel Rákos Péter, a prágai Károly Egyetem magyar lektora személyében időközben magyar munkatársuk is akadt. Egyébként sem biztos benne, hogy Fábry régi József Attila-írása megfelelne-e a lapnak, mivel – bár az az ő számára egy „gyönyörű és megrázó tanulmány” – „a csehek erősen forszírozzák ma a modern, avantgárd oldalt”. Tőle is például a szürrealista verseit kéri, s a többi „áporodottnak”, a „divatból kimentnek” tartják. Lehet, hogy annak a Losoncra jött teplicei fürdővendégének van igaza, aki „életében egy sort sem olvasott” tőle, vagyis, tette hozzá nem kevés öngúnnal, ebből is látszik, hogy milyen „híres költő” lenne is ő (*Teplíce, 1963. október 3.*).

A kettőjük közti, újabb több mint féléves csendet azután Fábry Zoltán törte meg 1964. május 18-i levele méltatlankodásával: „...mi van velünk? Már emberemlékezet óta nem ment és nem jött levél? Igaz, mindketten eléggé nyavalyákkal vagyunk verve, de azért ez a hallgatás még sincs rendjén.” Ami az ő esetében némiképp még *indokolt* is volna, hiszen: „Elhallgattattak” – közölte lakonikus tömörséggel barátjával Fábry. Az történt ugyanis, hogy a Hétben még az előző év októberében megkezdett terjedelmes, *Antisematizmus* című, folytatásokban megjelent tanulmányának közlését leállították („a Hét fejesei [Lőrincz, Egri]”), s bár az Irodalmi Szemle úgymond „próbálgozik” a további részei közlésével, „de ez urak mindenfelé már úgy eldenunciálták a dolgot, hogy nemigen lehet belőle valami”.⁴ Nem hagyhatja viszont szó nélkül, hogy az 1950-es évekbeli pere utáni politikai és állampolgári, valamint irodalmi rehabilitálását s új poémája, a *Villa Tereza* megjelenését követően Forbáth dicsérte Laco Novomeskýt,

² MTAK Ms 5381/89. (1963. július 25.) – Fábry szóban forgó szlovák tanulmánykötete a Kelet-szlovákiai Kiadónál azonban csak 1974-ben jelent meg, melyet még a *Naše vlast, Evropa* című, 1967-es cseh válogatása is jócskán megelőzött. – Csehszlovákiai magyar visszhangtalanságával kapcsolatban megjegyzendő, hogy Reguli Ernő Fábry-bibliográfiájának adatai alapján 1963-ban például kétszer akkora volt a szlovákiai magyar kritikai recepciója, mint a magyarországi.

³ MTAK Ms 5381/92. (1963. november 14.) – Viszont ha az ő köszöntője el is maradt, s helyette csak e „néhány sorral”, de szíve „minden melegével” üdvözölheti őt, írta Fábry Forbáthnak ugyanitt, örömmel olvasta az Új Szóban, hogy 18-án Pozsonyban „egy ünneplő esten” terveznek megemlékezni róla. (Lásd ez utóbbit: *Forbáth-est Bratislavában*. Új Szó, 1963. november 13., 2. p.)

⁴ MTAK Ms 5381/93. – Fábry írásának közlését a Hét 1963. október 27-i, november 3-i, november 10-i és november 17-i számai kezdték el, és az Irodalmi Szemle 1964. 5. és 6. számai fejezték be.

a költő-politikust, akit, mint írta: a „38 előtti” lehet is, de az 1945 utánit?! Hisz neki épp a szlovákiai magyarság második világháború utáni jogfosztásában, üldözésében Gustáv Husák mellett főszerepet vállalt Novomeský jelenti a szlovák sovinizmust „hivatalos kommunistaságban”: „Engem 1946-ban – érvelt – nem volt hajlandó fogadni, aztán megüzente: fogad, de azzal a feltétellel, hogy a szlovákiai magyarság sorsáról nem beszélünk.” Amiből azonban „nem kért”, mert „Novomeský volt az, aki mint követendő célt újságcikkekben az asszimilációt jelölte ki utunk és jövőnk céljául. Hogy pedig Husák milyen magyargyűlölő, az közismert. Mit használ nekünk az ő rehabilitálásuk?!⁵ Két nappal később Fábry egy fiatal irodalomtörténész, Varga Rózsa kérését tolmácsolta Forbáthnak, aki egy, a szocialista irodalomról Budapesten tervezett tanulmánykötetbe kívánt portrét írni a költőről, melyhez személyesen is felkeresné, és a stószói író kérte meg, hogy „konferálja be” őt, hogy „ne vadidegenként érkezzen”.⁶ Forbáth egy postafordultával küldött képeslapon jelezte Fábrynak, hogy mennyire örült a leveleinek („Köszönöm soraidat, melyek mint mennyei manna hullottak egy beteg és jó szóra éhes izraelitára”), Varga Rózsának pedig levelet készül írni, hogy „jöhet” (*Teplíce, 1964. május 23.*). Közben a költő megismerkedett valakivel, aminek – mint barátjának írta Stószra – „katasztrófális következménye”, hogy beleszeretett.⁷ Ami azért is bajos, folytatta, mert „itt van beteg feleségem, aki nemrég jött vissza szanatóriumból s mihez kezdene nélkülem?”, bár végül is érthető, hogy „így kellett lennie – az utolsó hónapok borzalmai után [...] megjelenik egy végtelenül szimpatikus nő s az öreg költő megbolondul”. Közben a pozsonyi magyar kiadó most is elvetette versei új kiadását, mert szerintük „a könyvnek se itt, se Magyaror.-on nem lenne piaca”. Leadta viszont a kiadónak *Eszmék és arcok* című esszéválogatása első kötetét, kérve, hogy tegyenek meg mindent a két könyv „jövő évi kiadása érdekében”. Versválogatását azonban

Panasz és Remény

címmel némileg átdolgozta, illetve mintegy húsz „groteszkjével” kiegészítette, melynek érdekében talán Fábry is tehetne valamit. (*Teplíce, 1964. július*

⁵ MTAK Ms 5381/93. – Megemlíthető itt Forbáth idevágó megjegyzése Novomeskýről, akivel jó barátságot ápolt s mellesleg az esküvői tanúja is ő volt: „A felszabadulás után sok gondja-tendője volt, de maradt számomra ideje. Hadd említsem, hogy beszéltem vele néhány magyar értelmiségi érdekében. Azonnal intézkedett, nem volt sovinizta; az a vád koholmány, mint anynyi hasonló azon nehéz években.” Forbáth Imre: *A kortárs szemével*. Új Szó, 1964. február 8., 9. p. – Mellesleg Forbáth Imre verseinek 1965-ben megjelent, Ctibor Štítnický-fordította, *Na zázrak čakajúci* (A csodaváró) című, szlovák nyelvű válogatásához az egyébként Budapesten született Laco Novomeský írta az előszót.

⁶ MTAK Ms 5381/94. (1964. május 20.)

⁷ Vö. Fábry 1959. augusztus 4-i levelével, melyben viszont ő tájékoztatja Forbáthot „közbejött szerelméről” (MTAK Ms 5381/58.) Lásd ezzel kapcsolatban tanulmányom második részét (Opus, 2021. 2. sz., 72–73. p.), a 16. sz. jegyzetét! – Felvetődik a kérdés, hogy ehhez az intermezzohoz mennyiben lehetett köze a szóban forgó fiatal irodalomtörténész teplicei látogatásának?

11.).⁸ Fábry válaszelevelét ellenben, melyre Forbáth 1964. augusztus 26-i postai levelezőlapja utal („Soraid alaposan felizgattak – infarktus nem csekélység!”), hiába kerestük a költő hagyatékában fennmaradt levelek között. Forbáth említett levelezőlapján amiatt háborog, hogy nem lehet barátja közelében és – mint orvos – nem vigyázhat rá, de maga is beteg, felesége „rövid időközönként a műtőasztalon”, az életét pedig a „gondok és pénzgondok”, és a kiadókkal való „utálatos veszekedések” töltik ki. Nem csoda, ha az írással is nehezen boldogul: „egy oldal: 20 cigaretta”. Ezért is volna fontos számára e két kötetének mielőbbi megjelenése, mert „csekély-nyugdíjú jövő egzisztenciája” [sic!] függ tőle (*Teplíce, 1964. augusztus 26.*). November 8-án költőnk újabb képeslapot küldött Stószra, melyben Fábry legújabb irodalmi díjához,⁹ valamint B. Nagy László róla írt tanulmányához gratulált,¹⁰ mondván, ezek az elismerések „Lassankint közelednek” az ő véleményéhez, miszerint barátjának „a Romain Rollandok, az erkölcsi zsenik oldalán” a helye (*Teplíce, 1964. november 8.*). Fábry kitüntetését annak tudta be, hogy a róla szóló határozatot még időben meghozták, amikor a sokat és sokfelől támadott tanulmánya, az *Antisemitizmus* körüli botrány hullámai „még nem értek el Prágába”. Azóta azonban már egy újabb „pofont” is kapott. Az antifasiszta írók egy, Besztercebánya melletti üdülőtelepen, Tálen – többek közt Ilja Ehrenburg részvételével – megszervezett találkozójára ugyanis „elfelejtették” meghívni, a fentebb is említett Laco Novomeský pedig előadásában „minden rendű és rangú antifasizmust megemlített, csak – csodálatos véletlen – épp a magyar antifasizmust (és íróit) nem tudta meglátni”.¹¹ Pedig, így Fábry, nyugodtan meghívhatták volna, hisz állapota miatt úgysem tudott volna elmenni rá, ahogy – legutóbbi kórházi kezelése óta – dolgozni sem tud, csupán az *Európa elrablását* javíttatja, „bolhássza”.¹² Forbáth december 15-én válaszolt Fábrynak, mely levelét ezúttal – nehézkes fogalmazása ellenére – teljes terjedelmében érdemes idéznünk:

⁸ Forbáth kötete *Cikkek és tanulmányok I. kötet* alcímmel 1966-ban jelent meg Csanda Sándor utószavával (*Forbáth Imre publicisztikája*), melynek második kötete azonban, vélhetően a költő 1967-ben közbejött halála miatt, soha nem látott napvilágot. És nem jelent meg versválogatásának tervezett új, bővített kiadása sem, ehelyett a budapesti Magvető Könyvkiadónál adott ki tőle 1967-ben *A csodaváró* címmel Varga Rózsa egy válogatást.

⁹ Fábryt 1964-ben a Csehszlovák Írók Szövetségének Nemzetiségi Díjával jutalmazták. Ezt a meglehetősen tetemes, nagyjából egy-másfél évi fizetésnek megfelelő összeggel, 20.000 koronával járó díjat egyébként első ízben Forbáth Imrének ítelték oda 1963-ban.

¹⁰ B. Nagy László: *A stószai mérték*. Kortárs, 1964. november, 11. sz., 1792–1805. p.

¹¹ MTAK Ms 5381/95. (1964. november 12.) – A pozsonyi Új Szóban Fónod Zoltán foglalkozott – Fábryt hiányolva – a tanácskozással. Fónod Zoltán: *A humánium férfimunka. A tálei antifasiszta írótalálkozó*. Új Szó, 1964. szeptember 5., 9. p.

¹² MTAK Ms 5381/95. (1964. november 12.)

„Kedves Zoltánom!

Élveztem soraidat, könyvedet¹³ s a Kossuth-rádió adását. Utóbbi tökéletesen sikerült, érdekes, drámai 40 perc volt, feszülten figyeltem elejétől – végéig. Könyvedet éjjel gyorsan átvettem, s most másodszor olvasom, gondolatban másodszor átélem azon nehéz, de heroikus időket. Fábry a fanatikus igazságkeresés, szókimondás, nagy költői erő – a legnagyobbakra emlékeztet, Kölcsaire [sic!], Adyra s a csúcsein ótestamentumi prófétákra. Nagy voltál és vagy, barátom, tévedéseidben s túlzásaidban is, melyeken néha kissé mosolyognom kell. Van bennük valami óriásgyermeki naivitás és goethei szuverenitás. Földes, Neubauer stb., minnek emlegessem. Magad jobban tudod. Csak egy dolgot nem értettem meg soha immár 40 év óta. Hogy nem láttad meg egész ellentmondásos valóságában éppen azt a költőt, aki minden ficam dacára igazán Fábry-i értelemben volt költő...¹⁴ Nos, igen. Mi újság nálam? Feleségem megint klinikán. Én elcsúsztam, elestem s most begipszelve csonttöréssel. Különben is csupa bosszúság. Biztosan megkaptad már a cseh fordításkötetet.¹⁵ Nem jó: hanyag fordítóm elrontott egy csomó verset – de a Fábry-vers sikerült neki, szerencsére, mindenkinek tetszik! – s hozzábiggyesztett egy bután összetákolt utószót. S végül becsaptak a honoráriummal és szabotálják a könyvpiaci sikert. Szóval jégesőként zúdul rám minden rossz. Kérem, mi az istennyilának élek én még? Ha stílusosan elpatkolok 20–30 év előtt, előbb-utóbb belekerülök az irodalmi hagiográfiákba – erről gondoskodnak az irodalomtudósok. De így: öregség, betegség, gondok, elapadt alkotó erő, dögvész, ebek harmincadja s egyéb synonymák [sic!]. Hogy ezeket írom, veszem a porokat, üptre dohányzom, snapszot vedelek, megőrülök a fájdalomtól. – Elég, visszatérek könyved olvasásához. Szívből gratulálok sikereidhez, megérdemled és még sokkal, sokkal többet. – Írd hamarosan az ígért hosszú levelet.

Szeretettel ölel Imréd” (*Teplice, 1964. december 5.*)

Fábry január 24-én válaszolt barátja e levelére, elsőik közt említve – hangjában némi keserűséggel – a róla írt Forbáth-verset, melyből talán a csehek is megtudhatnak róla valamit. A *Kúria, kvaterka, kultúra* kedvező visszhangján pedig azért csodálkozik, mert „pont ez a »zsengés« könyv, melynek kiadásától úgy viszolyogtam, kapja meg az embereket”. Közben befejezte az *Európa elrablását*, s épp postázni készül a kiadónak, 510 oldal, de kétséges, hogy sikerül-e valaha is megírnia annak tervezett második kötetét. És kíváncsi rá, hogy a csehek felfigyelnek-e majd erre a könyvére, mert „ha valamit kell tőlem kihozni [sic!], akkor ez az”.¹⁶

¹³ Értsd: a *Kúria, kvaterka, kultúrát*.

¹⁴ Forbáth leplezetlenül, de talán némi öniróniával is régi sérelmére-fájdalmára utal, miszerint barátjától költőként nem kapta meg azt az elismerést, amit elvárt volna, illetve ami jólesett volna neki tőle.

¹⁵ Forbáth, Imre: *Až němý promluví*. Přebánil: Jestráb, Vojtěch. Československý spisovatel, Praha, 1964, 87 p.

¹⁶ MTAk Ms 5381/97. (1965. január 24.) – Nos, Fábry végül sem az *Európa elrablása* második kötetével nem készült el életében, sem a csehek figyelmét nem keltette fel annak megjelent kötetével.

Forbáth nemkülönben a versei cseh kiadása okozta bosszúságokkal, kiadója szűkeklűségével volt elfoglalva. S nagyon várta versei szlovák kiadását, hiszen Ctibor Štítnický fordítása feltétlenül jobbnak ígérkezik a csehnél... Prózávalogatásának első kötete viszont, úgy tűnik, hamarosan nyomdába kerül, és az év végéig talán a második kötet összeállításával is végezhet. Aforizmái kiadására azonban nem talál kiadót, és „filmkéziratára” (értesd: filmnovellájára) sincs igény, „Hiába volnék – tette hozzá – a hírhedt [sic!] prágai magyar költő”. És elégette az elsősorban Tóth Tibor szorgalmazására elkezdett visszaemlékezését is, mivel „közölhetetlenek” találta, noha hét hónapot dolgozott rajta. Egyébként is „csupa halotról” volt benne szó, és „állandó izgalomban” írta, a végén már hallucinációi voltak közben. Fábrytól persze mindent elolvas, amihez csak hozzájut, és örül, hogy legalább az ő „utókora biztosítva van”, és biztosra veszi, hogy barátja műveit „sok nyelvre” lefordítják majd. Ezért nem is érdemes azok cseh kiadásán törnie a fejét, hisz „idővel” meglesz ez is, bár nem tudja, „mi a fene ütött beléjük”, hogy azt így halogatják. Végül nagyon szeretné már látni őt, és elbeszélgetni vele mindenről, mert „levélben nem lehet dolgokat közölni” (*Teplíce, 1965. március 25.*)

Személyes találkozásukra végül – vagy négy évtizedes ismeretség és levélbeli kapcsolat után – 1965 tavaszán került sor az év elején megalakult kassai Batsányi Kör első nagyobb szabású rendezvénye: május 27-i Batsányi-estje jóvoltából, melyre – több jeles magyarországi személyiség: Illyés Gyula és felesége, továbbá Keresztury Dezső és felesége, valamint Fodor András és a megszervezésükben oroszlánrészt vállaló Erdélyi Zsuzsa és T. Erdélyi Ilona mellett – őt is meghívták. A rendezvény népes küldöttsége – mindenekelőtt Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Forbáth Imre és Fodor András, több csehszlovákiai magyar író és közéleti személyiség kíséretében – május 29-én Stószra is ellátogatott. A szóban forgó eseménynek így Illyés és Fábry, továbbá Illyés és Forbáth személyes találkozója is irodalomtörténeti jelentőségét kölcsönöz, amit az is aláhúz, hogy több évtizedes levelező barátság után Fábry és Forbáth is ekkor találkozott egymással először (és utoljára).¹⁷ Hogy Forbáth miként élte meg e találkozását Fábryval és Illyéssel,

¹⁷ Béres József visszaemlékezése. Máté László: *A kassai Batsányi Kör Évkönyve 1965–1968*. Szerkesztette: Turczel Lajos. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1969, 20–26., különösen: 21–24. – Fodor András a következőket jegyezte föl ezekről a napokról, illetve találkozásokról naplójába: „Két napig Kassán voltam Illyésék és Keresztury társaságában. A Batsányi Társaság magyar irodalmi estjén s az egyik iskolában szerepeltünk. Illyés évtizedes levelezőkapcsolat után először fogott kezét a stószai Fábry Zoltánnal és Forbáth Imrével. Az utóbbi hallván, hogy én is somogyi vagyok, közös szobát kért velem, s beszélt sok érdekeset egész éjszaka.” Fodor András naplófeljegyzése 1965. június 4-én. In <http://inaplo.hu/n/n212.html#i650604n023> – Két évvel később, *A nemzedék hangján* című esszékötetében pedig a következőképpen rajzolta meg Forbáthtal való megismerkedésének körülményeit: „1965 tavaszán a kassai Batsányi-kör irodalmi ünnepélyének sok nevezetes eseménye volt. Kimozdult remeteségéből a csehszlovákiai magyarság nagy örege: Fábry Zoltán. Több évtizedes távoli ismeretség után ott találkozott először Illyés Gyulával. Eljött Teplícéből a határon túli magyar irodalom legnevesebb költője: Forbáth Imre. Fábry és Forbáth, akárcsak Illyés meg Forbáth, ott [...] válhatták át az eszmei közelséget, a több évtizedes levelező-barátságot személyes ismerettséggé. Az egymást kölcsönösen nagyrabecsülő írók első

egyelőre nem ismeretes (legalábbis számomra, hiszen a Fábry-hagyatékban a kérdéses helyen fellelhető következő levele már október 20-i keltezésű). Pedig bizonyosan írt neki korábban is emlékezetes találkozásuk után, hiszen Fábry július 23-án köszönettel nyugtázta Forbáth szlovák versválogatásának megérkezését, mely „Nagyobb lélegzetű, mint a cseh kiadás”, és „a külalakja, nyomdai megoldása is kitűnő”, és örül, írta, hogy „Végre Te is sorra kerültél”, így „Most már kettesével tükrözzük egymást”. Találkozásuk azonban valószínűleg nem elégítette ki őket, legalábbis Fábryt nem, hiszen „a nagy tömegben” nem is tudtak beszélgetni. Ráadásul a Batsányi Kör rendezvényét és illusztris vendégeinek, valamint résztvevőinek stósz kiruccanását a hatóságok, illetve a szlovák sajtó és közélet sem nézte jó szemmel, amint erre levelében Fábry is kitért: „Hogy a mi szép összejövetelünkből mi lett? Szlovák barátaink mindenáron összeesküvéssé szeretnék felnagyítani, valami megengedhetetlenséggé. Micsoda kicsinyes provincializmus! Nem tudunk ettől a sovinizmustól szabadulni? Már a létünk is fáj? Nagyon elkeserített az egész.

Van-e értelme itt szónak, gesztusnak,

amikor eleve lehetetlenítik a szolidaritást, az egymáshozmelegedést.”¹⁸

Nyolc nappal később Fábry az Irodalomtörténeti Közlemények új számát küldte el kurta levél kíséretében Forbáthnak, melyben Varga Rózsa írt a költőről.¹⁹ Mely levelének végén két érdekes adalékot is találhatunk az 1960-as évek derekának irodalomtörténetéhez, irodalmi életéhez. Az egyik Dobos László prágai cseh-szlovák írószövetségi titkárrá való kinevezésének tervére utal, mellyel kapcsolatban Fábry azt feltételezte, hogy ily módon talán „felfelé buktatják” az ő, Irodalmi Szemle-beli *Antisematizmusa* miatt, melyért a lapot is sok támadás érte. A másik pedig egy bizonyos „Illyés-ügygel” kapcsolatos, melyről ugyan nem sokat tud, csupán gyanítja, hogy valakik megpróbálnak belőle „Bolhából elefántot” csinálni.²⁰

kéz-fogásai közt egyszerre csak váratlan jelentőséget kapott a magam szerénynek szánt bemutatkozása. Illyés fordított oda Forbáth Imréhez: „Ez meg itt egy pátriádbeli fiatalember! Ő is Somogy megyei!” Fodor András: *Forbáth Imre hazatérése*. In uő.: *A nemzedék hangján*. http://inaplo.hu/fodorandras/1973_A_nemzedek_hangjan/s022_Forbath_Imre/s022_Forbath_Imre.html

¹⁸ MTAK Ms 98. (1965. július 23.)

¹⁹ Varga Rózsa: *Egy csehszlovákiai magyar avantgardista költőről*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1965. 2. sz., 172–184. p.

²⁰ MTAK Ms 5381/99. (1965. július 31.) – Nem tudni pontosan, s ma már nehezen kideríthető, hogy Fábry mit értett „Illyés-ügy” alatt. Lehetséges azonban, hogy Illyés ama, „diplomáciai bonyodalmakat okozó” kijelentéséről van szó, melyről Tözsér Árpád emlékezett meg egy helyt, s amely Illyés kassai szerzői estjén hangzott el („Eddig mi nyújtottuk a kezünket a szlovákoknak kézfogásra, de ráütöttek a kezünkre, nem nyújtjuk többet a kezünket!”). In Tözsér Árpád: *Stósz, 1965. május. Egy Illyés-fotó alá*. Irodalomismeret, 2002. 3–4. sz., 183. p.

Ezután ismét hónapok maradtak dokumentálatlanul Forbáth és Fábry levelezésében (noha annyi fellelhető leveleik alapján is biztosra vehető, hogy a szóban forgó időben Forbáth egy képeslapot mindenképpen küldött Fábrynak [*Teplíce, 1965. október 20.*]). S hónapok óta újból betegeskedik, írta ez utóbbi levelében, májustól „odalent” – azaz Pozsonyban – sem volt, „ami hiba, mert aki nem mutatkozik, az nem existál [sic!].”²¹ Míg azonban szlovák versválogatásának meglehetősen sikere, hamarosan megjelenő „próza válogatását” a „lektorok megtépázták”, és „kihagytak belőle néhány fontos írást”. Ráadásul amellet, hogy így elég „vékony kötetke lesz”, mindössze négyszáz példányban tervezik a kiadását, azaz „alig fog az olvasó kezébe jutni”, és ugyanaz a sors várhat rá, mint a versválogatására. Ezért szeretné, ha ez utóbbi – esetleg új címmel s kötetben addig nem szereplő verseivel kiegészítve – új kiadásban is megjelenhetne, de „erőlködése” eddig nem hozott eredményt. Többek közt a kiadó szerkesztőjének, Koncsol Lászlónak is írt ez ügyben, hogy verseskönyvét felvehetnék az indulóban levő könyvklub, a Versbarátok Köre tagilletményei közé, de még nem kapott választ tőle. Közben verseit a Csehszlovákiában járt Stefan Heym is magával vitte Németországba, hogy fordítót és kiadót találjon hozzájuk, mert ha ez sikerülne – írta Fábrynak –, „azonnal a Te művedet próbálnánk elhelyezni”. Majd újból kitért mintegy 140 oldalnyi, időközben megsemmisített visszaemlékezésére, melyet azonban „levélben nem közölhető okokból” el kellett égetnie. Pedig nagyon jól jönne már neki „a sok bántalom, félreértés és mellőzés után egy kis morális és anyagi siker”, hiszen még mindig „nagyon rosszul” él, „vacak nyugdíjjal, egy főiskolás lánnyal és nagyon beteg feleséggel törődve” (*Teplíce, 1965. október 20.*). De nyúglódott Fábry is, akitől ha meg is jelent ez-az, azokat is nagyrészt két-három éve írta, mindössze Gaál Gábor-írása tekinthető újnak a Tiszatáj szeptemberi, illetve az Irodalmi Szemle októberi számában.²² Figyelmébe ajánlja viszont barátjának a miskolci Napjainkat, „mely most a szlovákiai magyar irodalmat forszírozza” (tőle s róla már hoztak anyagot), s ugyan egyelőre nem tudja, „fizetnek-e”, ám ha igen, javasolja barátjának is, hogy küldjön nekik „valamit”.²³ Ami pedig azt illeti, őt is bosszantja a Forbáthtal kapcsolatos „kiadói botfűlés”, s ha Koncsol László, mint ígérte, a közeljövőben ellátogatna hozzá, Forbáth ügyét is megbeszéli vele. Most a „Csehszlovákiát járó magyar írói küldöttséget” várja (melynek „egyik ága”: Dobozy Imre, Veres Péter, Lengyel József, Benjámin László és Váci

²¹ Ugyanezt évekkorábban, 1958 decemberében így fogalmazta meg Csanda Sándornak egyik levelében: „Hiba hogy nem vagyok értesülve a berkekről, pedig ha az ember nem ismeri a dolgokat, úgy jár-kei a bonyolult érdekek és ellenérdekek útvesztőjében, mint egy vak koldus a piacon.” In Csanda Sándor: *Emlékek Forbáth Imréről*. Irodalmi Szemle, 1967. június, 6. sz., 486. p.

²² MTA Ms 5381/100. (1965. október 22.) – Lásd: Fábry Zoltán: *A koronatanú*. Tiszatáj, 1965. szeptember, 9. sz., 717–720 p.; ua., Irodalmi Szemle, 1965. október, 8. sz., 673–677. p.

²³ Fábrynak az 1962-től megjelenő miskolci folyóirat 1965. októberi számában jelent meg az első írása („*Rohanj, ha rongy is a mentéd*” címmel egy részlet a készülő *Európa elrablásából*, 6. p.), míg Forbáthtól haláláig egyetlen írást sem találtam a lapban.

Mihály hozzá is bejelentkezett), de várja Varga Rózsát is az ostravai Magyar Naplóról készülő monográfiája ügyében.²⁴ Forbáth Imrétől még két, Fábrynak címzett, október 23-i, illetve november 24-i képeslapja után az 1966-os esztendőből mindössze egyetlen levelet találtunk (1966. december 28-ról) a stószói író somorjai levélhagyatékában, miközben a Forbáth-hagyaték öt levelet is őriz ugyanezen időből Fábrytól (1965. december 27-iben, 1966. február 25-ivel, 1966. április 22-i, 1966. szeptember 11-i és 1966. december 18-i keltezéssel). Közülük a december 27-i Forbáth lapját és jókívánságait köszönte meg, a február 25-i barátja „riasztó lapjára” reagált, az április 22-i Forbáth Fábry válaszána elmaradását nehezményező levelére hivatkozott („csökkent energiával képtelen vagyok úgy válaszolni, hogy kielégítsem a »keresletet«, írta Teplicére). De szeptember 11-én is amiatt mentegetőzött, hogy „postanaplója” szerint már február 25-e óta nem írt Forbáthnak,²⁵ december 18-án pedig barátja újabb jókívánságára hivatkozott, aki közben részt vett a magyar fővárosban rendezett nemzetközi költőtalálkozón is.²⁶ Április 22-én Fábry levelei ritkulása miatt szabadkozott („egyre fukarabbak időben és terjedelemben”), aminek az a magyarázata, hogy „a régi levelezőkhöz újak jöttek”, ő pedig „csökkent energiával képtelen” kielégíteni a megnövekedett „keresletet”. Időközben megkapta Forbáth tanulmánykötetét, a magát első kötetként hirdető *Eszmék és arccok* is, de nem érti, „miért kellett felezni” s „két vékonyított könyvet kiadni egy rendes terjedelmű helyett”, azaz „Ha megvan az anyag, miért nem lehetett egyszerre és együtt”. Ugyanekkor fontos(ak) lett(ek) volna a számára az Európa elrablása idegen nyelvű kiadása(i) is, s noha a szlovák politikai kiadó „tervbe vette” a megjelentetését, szerződést még nem kapott rá. Igaz, jobb szeretné művét cseh fordításban látni, egyelőre azonban meg kell várnia válogatott írásai cseh kiadását, még ha ő az Európa elrablását tartaná fontosabbnak. Egyelőre azonban lefoglalja könyve tiszteletpéldányainak „expediálása” (eddig mintegy száz példányt adott postára belőle), majd ismét öregségét és a vele járó nyűgöket panaszolja: „Testünk nem bírja, pedig gondolataink lennének. Lám az Egri Viktorok erre nem panaszkodnak, pedig egy idős velünk [sic!]: és jobb ügyhöz méltó buzgalommal csak úgy ontja rossz regényeit”.²⁷ Munkatempóját jellemzi, hogy a Mécs Lászlóról írt, a költőről alkotott korábbi véleményét revideáló tanulmányával – melyre az Új Szó szólította fel, de végül is az Irodalmi Szemle közölte – másfél hónapig bajlódott. Igaz, közben látogatója is szép számmal akadt (például Németh

²⁴ MTAk Ms 5381/100. (1965. október 22.) – Varga Rózsa monográfiáját lásd: „*Keressétek, ami összeköt...*” *Népfrontpolitika, irodalom és a Magyar Nap*. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1971, 217 p. – A monográfia véleményezésének ügyét Forbáth is említette Fábrynak írt, 1964. október 20-i levelében (*Teplice, 1965. október 20.*).

²⁵ Fábry, illetve „postanaplója” itt tévedhetett, hiszen Forbáth hagyatékában, mint fentebb látható, egy április 22-én kelt levele is megtalálható.

²⁶ MTAk Ms 5381/102, 103, 104, 105, 106. (A 102-es számú levelén téves jelzet [5383] szerepel.)

²⁷ MTAk Ms 5381/104. (1966. április 22.)

László és Rákos Péter is).²⁸ A „Mécs-probléma” azonban többek közt arra is jó volt a számára, hogy újból kifejtse a maga ún. „valóságtéziseit”. Mert szerinte a „Mécs-ügyet nem lehet úgy leegyszerűsíteni”, ahogy azt Forbáth tette Londonban.²⁹ December 18-i levelében Fábry arra figyelmeztette Forbáthot, hogy elfelejtett beszámolni neki a budapesti költőtálalkozóról, sőt egy „nyilvános beszámolóra” is vállalkozhatott volna ottani tapasztalatairól. Bár lehet, írta, „ez inkább a fiatal és munkabíró Tózsér dolga lenne”, vetette fel, aki szintén ott volt a költőtálalkozó meghívottjai között.³⁰ Forbáth Fábry e levelére, melyben a stószai író barátjának a szegedi Tiszatáj költőtálalkozóról szóló beszámolójának rá vonatkozó részeit idézte („...az idős csehszlovákiai magyar költő, a találkozó legérdekesebb vendégei közé tartozott. Hetven felé már, s átvészelve két infarktust, még mindig kedves, kedélyes, fiatalosan szellemes. [...] Szemüveget vesz elő, a fehér lapra tűnődik, majd mielőtt tollat ragadna, ritka bajusza alól megkérdi...” stb.),³¹ december 28-i postai levelezőlapjával reflektált: „Szemüveget még sose hordtam, bajuszom nem ritkás, kedélyes nem vagyok, nem volt infarktusom, hanem kétszer agyvérzés...” Majd arra kérte Fábryt, tartalékolja energiáit az *Európa elrablásának* folytatására; „írjál kisebb dimenziókat”, fogalmazott, „legalább ebben utánozz engem, csak aforizmákat írok”. „Bár még egyszer meglátogathatnálak, Zoltánom!” – zárta Fábrynak írt, annak somorjai levélhagyatékában fellelhető utolsó sorait (*Teplíce, 1966. december 28.*).³² Stószai barátját azonban

²⁸ MTAk Ms 5381/106. (1966. szeptember 11.) – Fábry Zoltán tanulmányát lásd: *Vigyázatok a nappalokra! A Mécs-probléma és tanulságai*. Irodalmi Szemle, 1966. szeptember, 7. sz., 631–642. p.

²⁹ MTAk Ms 5381/106. (1966. szeptember 11.) – Az utalás valószínűleg Forbáth *A csehszlovákiai magyar irodalomról* című, eredetileg Vladimír Clementis kérésére 1943-ban, Londonban írt és ott megjelent, s az Irodalmi Szemle 1965. októberi számában újraközölt tanulmányára vonatkozott, melyben költőnk Mécs-et olyan, a „jobboldal költői vezéralakjává” lett „humanista papköltőnek” nevezte, akinek költészete – „hatásos fehér reverendában” (sic!) szavalva verseit – „Hírnevének terjedésével arányban rosszabbodott”, „és csak szavainak özöne volt nagyobb, mint a haladással szemben táplált gyűlölete”. In Forbáth Imre: *A csehszlovákiai magyar irodalomról*. Irodalmi Szemle, 1965. október, 8. sz., 718. p.

³⁰ MTAk Ms 5381/105. (1966. december 18.) – Tózsér Árpád, aki a Josef Hanzlík, Forbáth Imre, Ján Smrek és Ctibor Štítnický összetételű csehszlovák íróküldöttség tagjaként vett részt a találkozáson, végül *A költészet egyetemességéről* című jegyzetében számolt be az Irodalmi Szemle-ben az eseményről (1966. december, 10. sz., 912–913. p.) Ugyanitt a lap Forbáth Imrének a találkozáson elhangzott rövid felszólalását is közölte (*Indignatio facit versum*, 913–914. p.)

³¹ MTAk MS 5381/105. – A Tiszatáj beszámolóját lásd: (–y–): *Lírai feljegyzések az európai költőtálalkozóról*. Tiszatáj, 1966. december, 12. sz., 1054. p.

³² Fábry Forbáth halálára megjelent nekrológja azonban arra utal, hogy nem ez volt a költő hozzá írt utolsó levelezőlapja, mely valószínűleg a Fábry által idézett lehetett, a következő tudósítással: „...újra klinikára kell vándorolnom, de új operációt és narkózt már nem bírnék ki”. Fábry Zoltán: *Forbáth Imre halálára*. Irodalmi Szemle, 1967. június, 6. sz., 481. p. – Megjegyzendő, hogy eddig szintén nem akadt, aki összegyűjtötte és kiadta volna Forbáthnak a műfaj felső szintjét képviselő aforizmáit, amire pedig életében maga is több kísérletet tett (köztük nem egy eredetileg is cseh nyelven született, más részük magyarul, további részük pedig mindkét nyelven megtalálható a hagyatékában, eredetük nyelvét illetően eldönthetetlenül). Tózsér Árpádnak írt, 1967. április 11-én, tehát egy hónappal a halála előtt kelt levele szerint például „egy nyugat-német kiadó” is érdeklődött irántuk, ám azzal a kikötéssel, ha „a teuton-ellenes szentenciáit” kihagyja

találta Forbáth lapja, a Kortárs számára dolgozott egy nagyobb – „rázós és kényes, szenvedélyt felkavaró” – tanulmányon, aminek következtében „nagyot ugrott” a vérnyomása, így néhány napra abba is kellett hagynia, majd ismét nekifogott, azután megint leállt vele – ez a „circulus vitiosus” az élete, magyarázta.³³ Hamarosan esedékes hetvenedik születésnapjára egyébként Budapesten is, Prágában is váltogatás jelenik meg az írásaiból,³⁴ csak a szlovákok nem veszik figyelembe, annyira „a bögyükben” van. Az *Európa elrablásának* második kötetével ellenben már aligha sikerül elkészülnie, ha egy kis tanulmányon is egy hónapot „vacakol”. „Neked jobb erőnléte!” – zárta levelét,³⁵ nem sejtve, hogy nála egy évvel fiatalabb barátjának ekkor már csak nem egészen két és fél hónapja volt hátra az életéből: Forbáth Imre 1967. május 16-án meghalt. Búcsúztatására az Irodalmi Szemle szerkesztősége Fábry Zoltánt kérte föl, aki megrendülten fogadta barátja halálának hírért: „A levél kiesett a kezemből. Eltelt egy perc. Utána gépiesen nyúlok egy másik boríték után: gyászjelentést húzok ki belőle, a család küldi most már a megmásíthatatlan bizonyosságot. Amikor már az újságoknál tartok, az Új Szóból is – melyet én egy nappal később szoktam kapni – a gyászír mered felém: a feketén bekeretezett név. De ez nem lehet! Hisz tegnapelőtt küldtem el neki új könyvemet, a *Valóság-irodalmat*. Egyeztetem a dátumokat: akkor már halott volt.”³⁶

Forbáth másfél év múlva lett volna hetvenéves.

Fábry viszont, születésének hetvenedik évfordulóján, Forbáth-nekrológját követően, 1967 szeptemberében külön számmal köszöntötte az Irodalmi Szemle. Forbáthban ugyan, egyik, Tőzsér Árpádnak küldött, öt nappal a halála előtt – „jární és gondolkodni” egyaránt képtelenül – írt levele szerint még felvetődött egy „Fábry-cikk” ötlete a barátja köszöntésére tervezett számba, „egyelőre” azonban a *Fábry Zoltán* című, múltbéli versét ajánlotta oda,³⁷ melyet a stószí író több alkalommal is barátja legsikerültebb opusai közé sorolt. Így esett, hogy Forbáth ezzel a kétszeresen is szomorú aktualitást nyert versével „köszöntötte”, a síron túlról is, születésnapját ülő barátját. (Mellette még Fodor András *Külde-*

közülük, amire viszont a költő nem volt hajlandó. In Tőzsér Árpád: *Jegyzetek – „Szegény megboldogult Forbáth Imre”*. Irodalmi Szemle, 1967. november, 9. sz., 851. p.

³³ MTAK Ms 5381/107. (1967. február 28.) – Reguly Ernő Fábry-bibliográfiája azonban nem ad választ a kérdésre, hogy melyik írására gondolhatott itt Fábry.

³⁴ Lásd: Fábry Zoltán: *Hazánk, Európa*. Válogatta és szerkesztette: Simon István. Bibliográfia: Hölvényi György. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1967, 615 p., illetve Fábry, Zoltán: *Naše vlast, Evropa*. Válogatta: Rákos Péter, fordította: Anna Rossová. Československý spisovatel, Praha, 1967, 224 p.

³⁵ MTAK Ms 5381/107. (1967. február 28.)

³⁶ Fábry Zoltán: *Forbáth Imre halálára*. Irodalmi Szemle, 1967. június, 6. sz., 481. p. – A Fábry által hivatkozott hírt lásd: Új Szó, 1967. május 17., 2. p.

³⁷ Tőzsér Árpád: *Jegyzetek – „Szegény megboldogult Forbáth Imre”*. Irodalmi Szemle, 1967. november, 9. sz., 851–852. p.

tés című Fábry-versét közölte a lap, valamint Bábi Tiborét – melyet évtizeddel korábban írt –, aminek érdekessége, hogy a költő-publicista megelőzően egyike volt Fábry legvehemensebb bírálóinak, ellenlábasaiknak.) Ezután a folyóirat még az évi novemberi számában is visszatért Forbáth elhunytára, a Forbáth-problémát korábban is, később is tanulmányban, esszében, jegyzetben, versben taglaló Tözsér Árpád „*Szegény megboldogult Forbáth Imre*” című, a költőhöz fűződő emlékeit, és a tőle kapott leveleit felidéző jegyzetével.³⁸

A „szegény megboldogult” jelzõt egyébként – későbbi visszaemlékezése szerint – Koncsol László illesztette Forbáth neve elé, s tőle vette át nekrológjához Fábry, és az ő nyomán, jegyzetéhez, Tözsér. Forbáth, miután „előjött [...] teplicei rejtőzködéséből”, írta róla Koncsol, „többször ellátogatott nagyon távoli cseh városából Pozsonyba”, ahol a kiadóban néhány alkalommal ő is találkozott vele. S szerinte „Forbáth egész hányatott, furcsa, egy kicsit a világtörténelemből szötte élete, mindenhova és sehova tartozása, egyszerre űzött és honos, barát és idegen volta, amelyben mindig volt valami macska- és szellemszerű, ahogyan fölbukkant és újra eltűnt, nyugtalanító volt. Rejtélyesen lebegő, csupa meg nem felelés, hibás illeszkedés, furcsa, átellenes kötődés”. Ezért, lehetséges jelzőit illetően úgy gondolta, hogy „a fentiek folytán egyetlen más halottra sem illik úgy a »szegény megboldogult« megjelölés, mint Forbáthra, mert halálában azzá lett, amivé élete során nemigen lehetett – kegyetlenül egyazonossá”.³⁹

Az Irodalmi Szemle mellett természetesen a legfontosabb csehszlovákiai magyar és magyarországi lapok is megemlékeztek – igaz, jobbra nemzedék-, illetve volt kisebbségi sorstársai révén – Forbáth haláláról (az Élet és Irodalomban Dobossy László, a Tiszatájban az irodalomtörténész Csukás István, a Kortársban Sándor László méltatta őt, de írt róla a Magyar Nemzet, a Népszabadság és a Népszava, Romániában a Korunkban Szász János, az Igaz Szóban Szemlér Ferenc foglalkozott vele).

Barátjának, Fábry Zoltánnak ezután még további három év adatott földi pályáján.

De barátok voltak-e a szó legszorosabb értelmében, vagy csak sors- és eszmétársak, akiket a történelmi idő sorolt egymás mellé?

Vagy talán még azok sem minden esetben?

³⁸ Míg Tözsér Árpád Forbáthnak címzett három levele megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött Forbáth-hagyatékban, addig a Tözsérnek címzett Forbáth-levelek – emlékezete szerint – ott maradtak az Irodalmi Szemle egyéb szempontból is igen gazdag és irodalomtörténetileg értékes archívumában, melynek a Madách Kiadó költözései, továbbá szerkezeti átalakulása, valamint közelmúltbeli felszámolása során nyoma veszett.

³⁹ Koncsol László: *Egy kapcsolat háttérvázlata*. In uő: *Nemzedékem útjain*. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1988, 183–184. p.

„...fölvetett fővel a kellős középre...”

Jan Kuntur versei sokszoros kötésben

Mintha tükörbe néznénk *Jan Kuntur* legújabb kötetét olvasva. Vagyis pontosabb, ha tükrökről beszélek, s egy olyan teremről, melynek falain sok-sok tükör függ, s bár egyik sem torzít, mind kristálytisztább képet ad bármely mives velencei munkánál, vagy a szélcsendre dacosan felelő egész tónyi buborékmentes ásványvíznél (hadd éljek máris Kuntur olykor ironikus hangsúlyaival), mégis – valamennyi tükörkép más és más mutat. Nem csupán a költőről, ez, mondhatni, természetes, hiszen önarcképek és önvizsgálatok sorjáznak itt, megvallatva az idő történéseit és töréseit egyugyanazon arcon, ám ez vár az olvasóra is – belép a versterembe, körülnéz, és minden szögből más és más érzés keríti hatalmába; olykor vadidegennek érezve azt, akit e képek kapcsán meg kell éreznie – önmagát. Jan Kuntur második kötete tovább vezet bennünket abban a világban, ahol az identitás talán a legpontosabban tárul föl előttünk és bennünk; mindvégig jelen van a kapott-örökölt, ám folytonosan bővül a választott-szerzett élményekkel. S a kettő vagy összeadódik, vagy eltaszítja egyik a másikat. Számunkra ez teszi – ez is – roppant izgalmassá kötetét; a személyiség általi szűrés és a folyamat (lepárlás) hiteles ábrázolása.

A kötet címe csalókan őszinte: *Budapest, te újraélesztettél.* (Napkút Kiadó, 2020). Azt (is) gondolhatnánk, az újraélesztés egyet jelent a megtalált hazával, a vándorút végével, a létezés kiteljesítésével és a lélek kiteljesedésével – ám a kötet tartalmába mélyedve egy korántsem véget ért utazás képeit ismerhetjük meg. S ez természetes, hiszen a költészet maga mindig egyet jelent az utazással; a külső s belső tájak egymásra vetített soha véget nem érő kalandjával. Ezért csalóka amúgy az identitás elköteleződését keresni, kiemelni a költészetben, számon kérni, s nem ritkán példaként állítani azt – hiszen a költészet mindig egyet jelent a szabadság élményének keresésével, s a szabadság teljességéhez képest az identitás csak ritkán áll azzal azonos oldalon. A legkevésbé pedig akkor, ha arra hivatkozva korlátoznánk a szabadság kivívásának ősi jussát. Minderre, ennek végiggondolására bőven ad lehetőséget Jan Kuntur, hiszen úgy négyezer kilométerről, Perm városából, az Ural tájairól indult el hozzánk, új nyelvet, új szokásokat, új életet élni s tanulni. S hogy ezt milyen komolyan gondolja, az immár második köte-

te szinte minden egyes sorából szembeötlik. Mondhatni: vele együtt magunk is újragondoljuk, újra átvehetjük nyugatra vetett sorsunk emlékeit, rögzüléseit egy keletről, az ázsiai ősi gondolkodás – igaz: még eléggé széles – határvidékéről, a nem csupán természetközeli, de természetben élő ember szemszögéből nézve. Számára a kultúra ősi tartalma a hétköznapi megélt valósága – innen szemléli a magyarság múltjának lenyomatait, s bizony, megszámlálhat s olykor könnyűnek találhat. Fentebb a hitelességre utaltam – nos, ez a lehető legpontosabb s legfontosabb tulajdonsága Kuntur versbeszédének.

Az indítás arcpíróan egyenes beszéd. Célja felé Kelet-Magyarországról indul, már az első vers (*Kelet-Magyarország vonatablakból*) felütésében önmagát is e tájba helyezi, mintegy érzékeltetve velünk azt – mi maradt benne, amit nem tud maga mögött hagyni. Amit lát, a táj tekintet-foglatatában, az maga a megelevenedett legenda: a vonat ablakából szarvas csapatra lesz figyelmes, akik őt nézik, „*Egyenest szemtől szembe / lélektől lélekig / ürvegek és falak akadály nélkül // Mintha hívnának kövessem őket / mint hajdanán Árpádot / új földet keresni / gazdagot vízben fűben // ... „s körbe karózzak maguknak / Buda kék csúcsait”*. S lapoznunk sem kell, az oldalpáron már az elért célt idézik a követő vers (*Budapesti stanzák*) szomorkás sorai: „*Ugyanaz a nincstelen vagyok / aki voltam / görnyedten ülök / a Zugló feliratú / oroszlán-címeres padon*”. Majd erőre kap, megküzd a kihívásokkal s beilleszkedéssel, „*Lázár lettem, ki leplét ledobta. / Szárnyalok, szitálok a Duna fölött.*”, de a dac meddig képes vinni az embert? „*Többé nem vagyok gladiátor*”, írja a kötet egyik meditatív versében (*Amfiteátrum*), s számunkra elsőként ütközik egymással a két fölfogás, a két identitás. „*Az utolsó kijózanító hideget / a régi római kori amfiteátrum köve adja át nekem / hátam uráli kövének / amely olyan sziklát ismert / amilyenekről itt sokan nem is álmodtak.*”

Talán igen, mondom én, de talán az Alpok sejlenek föl álmaikban, teszem hozzá. De követem, növekvő érdeklődéssel, a költő életének kihívásait, s tűnődéseit olyan helyzetekről, melyekben választania kellene, de maga sem érti, miért? Tényként fogalmazódik meg benne mégis ez: „*Kedves, rosszul vagyok – papírparázs a lélkem, / feketül, széthullik, de egybe’ van, / ... Kedves, rosszul vagyok – válaszáton a lélkem*”, olvassuk a panaszféle sóhajt, és szép sorban sorjázódnak elének a sorjázatlan képek. „*A leghétköznapibb magyar utcasarkon túl / morzsányi orosz nyelvű girosz / ... török-azeri-afgán akcentussal / ... enyéim / egyazon nemzedék / egyazon nagy sorsa*”. „*A lakosság örök körforgása a társadalomban / Örök inga oda meg vissza // Örök migránsok oszlopa*”. „*Végighajszoltam magam / a városon / mint szökött bakát / a vesszőfutáson*”. A képek mögött, vagy inkább azokon, jól látható a város és az ország, amelyben helyét keresi, s annak emlékeit, hagyományait, úgy is, mint közös emlékfoszlányokat. Ebből s így születnek a kötet nagy lélegzetű, hosszú versei, a líra s az epika határvidékéről – no de hát a kötet egésze is egyfajta határvidék mezsgyéit – völgyeit és hegyvidékeit – tapossa. A második „pillér” a kötetben (az elsőről, Amfiteátrum, már szóltam) az *Esztergom, avagy három sziluett* címet viseli. S egy hatalmas pannó a várost övező történelemről – annak minden színét szétszálazza s szövetté szövö,

hogy végül hatalmas kárpitként omoljon elénk-ránk, de belássunk hasítékaiba. Az epikus képek alapján akár monumentális filmre is álmodhatnánk a történetet – a legmegfelelőbb rendező a feladatra Cecil Blount DeMille lehetett volna, de hát a szerzőnk és ő elkerülték egymást. Amúgy, ha valaki félreértené, korántsem a ma már talán elavultnak ható romantikus képi ábrázolás miatt említem ezt, épp ellenkezőleg – vannak olyan emberi és isteni színjátékok, amelyekhez csak így, patetikus és elégikus epikával lehet-szabadna közelíteni. Ahogyan Jan Kuntur teszi ebben a versben, összefűzve a régi antik római kultúra emlékképeit az Árpád-kor hanyatlásának s a kereszteshadjáratok indulásának villámaival – s itt kell elhelyeznünk Kuntur értelmezésében a magyar állam alapítását, a kereszténység fölvételét, s magát a kereszténységet. Hogyan indult, hová jutott, merre tart, s ha tart, megtartó-e? S fölteszi azt a kérdést maga is, amely történelmünk máig tartó ütközőpontjainak egyike: „*Elérted-e a boldogságot s a nyugalmat / A fülledt latin istállóban nem sorvadnak-e el / a puszta ürömfüllatú szeleihez szokott / hosszú szarvú szürke csordáid?*” Majd a harmadik pillér a könyvben a *Praetorius* – a „címszereplő” a reneszánsz és a barokk közötti átmenet korának protestáns zeneszerzője, ám személye csupán újabb alkalom a szerzőnek arra, hogy az akár azonos gyökerű kultúrák egymásnak feszüléséről szólhasson. S a zenéről, mint a lélek meglehet egyetlen menekülési útvonaláról a folytonos háborúk világából.

A kötet záróakkordja már nem ennyire egyértelmű. Sok, hasonló erősségű vers követi egymást, de persze meg kell találnunk a megfelelő súlypontot ahhoz, hogy kijelentsük: az utazásnak sem a kötetben belül, sem azon túl messze nincs vége. A belső nyugtalanság tovább hajtja a szerzőt, az ír nevek misztikus tartalmain tűnődik, az Égei-tenger kóbor szigeteit nevesíti, nem lelve békére Ithakájában, s hogy miért, ezt kutatja hátra pillantva. S amit lát, megosztja velünk – értésünkre s értelmünkre bízva annak értelmezését. Három-négy megdöbbenő opusból lehet a leginkább összegyűrni e versvilág s versbeszéd tanításait. Az egyik a *Levél Apámanak*, ez egyszerre kibeszélése egy elmaradt találkozásnak, ám közel visz bennünket ama gazdasági-politikai szovjetország összeomláshoz, mely tíz- és tízmilliók életét tette nehezzé, nem egyszer kilátástalanná, s rakott olyan súlyt a fiatalabb generációk vállára is, amit mindmáig elviselhetetlennek érez oly sokuk. A levél utolsó soraiban a szerző is ezt személyesíti meg, majd mellé emeli búcsúszavait, egyfajta gyónását (*Mit mondhatnék még*), felnőve ebben a teljes gyónások leginkább (tartalmi közelítést alapul véve) orosz irodalmában honos legbenső (meg)merítkezéshez. Ám ha valaki az imént említett összeomlás kisemberi körülményeinek ábrázolása mögött a legcsekélyebb láthatatlan nosztalgia árnyát vélné fölsejleni, az rögvest szembe találja magát e sorokkal: „*Marhaátvevő / ahol normális embereket kiket közönyösen / vadásztak össze a törvények fojtóhurkával / melyeket azok nem fogadtak el*” (*Kéretlen emlékek a Szovjet Hadseregről. 1980-as évek*). S hasonló keménységgel folytatódik: „*az első évben / ... tervszerűen és szenvedélyesen elállatiasították / szótlan engedelmes csordává változtatták*”, s így, a végső hangsúlyokig, „*mikor*

végre szabadultunk / ugyanezt a Ragályt / akarva-akaratlanul terjesztettük / az egész kitaruló egyhatodnyi területen / /.../ ahol a rendszer meggyengülése / nem az igazságosság-hoz vezetett / hanem a hatalom megragadásához / közbüntényesek és bűnre készek által / a törvényt megrabolók diadalához és győzelméhez”.

Ahogy az idézetekből is kiviláglik, Kuntur továbbra is (mint első könyve kapcsán írtam) amolyan „parnasszusi anyanyelven szól, ... úgy patazkik fel benne a vers, nemzete nyelvén, hogy annak mélyéből felsejlik egy egyetemese anyanyelv képe, íze, jelenléte”. Az arckép ez új merítésben tovább mélyül, olykor a prózavers keserűbb publicisztikát idéző hangjegyein zeng, mennydörög föl szava, de nem harag ez, sokkal inkább a bölcs megértés-elfogadás és a hiábavalóság fájdalmanak ütközőpontján állva írja a kor falára feljegyzéseit – de teszi úgy, mint aki sziklarajzokat vés az uráli szirtek elfeledett hegyi ösvényei mentén. Karcos, mély, erős vonásokkal, szertelen lendülettel. A tisztelet és hála szavai ezért a verseket fordító-átültető *Vándor Annának* is járnak, aki otthonos érzéssel közelíti a versek áthallásait, gondolatnyi metaforáit az orosz szimbolista költészet hangmolekuláihoz. De szerkesztői munkája is kiemelkedő – erős átkötésekkel szinte fölsejlik a versek háttérében az elhagyott, de elhagyhatatlan sziklás hegyvidék. Ahol talán majd valaki a messzi jövőben elhelyezi egy onnan négyezer kilométerrel nyugatabbra élő nemzet emléktábláját is, ezzel a felirattal: „*Olyan ország ez ahol réges-régen / Kipling ellenére és jóval előtte / először / találkozott Kelet s Nyugat / előbb életre-halálra / aztán halálra-életre / s így váltakozva egy évezreden át / míg egyetlen nemes noha extravagáns / ötvözötté olvadtak össze // Az országot egy hatalmas / hidrofűrész vágja ketté / hegyekre és völgyekre / és szárnyas népének / még csak sejtelve sincs szárnyaló mivoltáról*” (Még egy csöppet Magyarországról...)

S a táblán vélhetően az is ott lesz, hogy a verset Jan Kuntur, Perm szülötte szerzette, Budapesten.

(Jan Kuntur: Budapest, te újraélesztettél. Napkút Kiadó, 2020)

Zs. Nagy Lajos – Emberke, küzdj!

Zs. Nagy Lajos, akit korábban költőként ismert az irodalom, 1975-ben jelentkezett az első prózagyűjteményével, mely már címadásában is fityiszt mutatott az olvasóknak. A kötet szatirikus-ironikus karcolatai, novellái alaposan feladták a leckét az olvasóknak, hiszen a társadalomnak groteszk tükrön keresztül mutatott önarcképet.

A kötetben szereplő írások – Duba hasonszőrű írásaira csatlakozva – megteremtették az addig jobbára komor csehszlovákiai magyar próza humorosabb oldalát. A szövegek könnyedek, olvastatják magukat, terjedelmüknél fogva pedig kimondottan arra készítetik az olvasót, hogy még egy és még egy újabb írást elolvasson.

A szövegek sokrétűek, találhatunk itt életképeket, elmélkedéseket, de még sci-fi is. Zs. Nagy újságíróként, szerkesztőként önmagát is beleírja egy-egy novellába.

A kötet erős atmoszféráját már az első novella is megalapozza. A kocsmában ráhúzzák a csuklyát egy újságíró fejére, majd egy olyan folyosón viszik keresztül, ami egy nappal azelőtt még biztosan nem volt ott. A szobában azonban egy lenge öltözetű hölgy fogadja, fogvatartói előbb rendőrök, majd amazonok lesznek, és mivel nős ember lévén nem hajlandó elcsábulni, végül jól megverik. A groteszk helyzet a maga mulatságos módján végig érezteti a hatását, az ember hátán végig fut a hideg, amikor a feltett kérdésekre adott értelmes válaszokat értelmetlenné teszi a következő kérdés. A kommunikáció ilyen működésképtelenné válása a kötet visszatérő motívuma lesz, nyilván a korszak államszocialista jellegéből fakad, ahol a kérdező szándékosan félreérti a válaszokat.

A kötet másik kulcsmotívuma az utazás. Számtalan írásban kap kisebb-nagyobb szerepet a helyváltoztatás: az önfeledt kártyaparti a buszon, méla utazás az űrben, de a feleség elhagyása, a szeretőhöz való utazás is megjelenik az írásokban. Itt érdemes megállnunk a férfi-női kapcsolatoknál. Míg Duba nőalakjai afféle papírmasé figurák, akik leginkább díszletként vannak jelen, Zs. Nagy nőalakjai nagyon is öntudatos alakok, akik önálló döntéseket hoznak. A kötet egyik legsikerültebb írása is egy ilyen történetet dolgozott fel, ami – meglepő módon – a kötetben ritkaság számba menő realista írások egyike, ám a csavar itt sem marad el: a fiatal katona a táncmulatságban elcsábít egy kék szemű lányt, akit hazakísér, és ott tudja

meg, hogy a lány már férjes asszony. A két fél közötti dinamika megváltozik, a vágyakozó féllé a fiatal férfi alakul át, a nő pedig játszik a fiúval, aztán eltűnik örökre.

A szerelmi történetek megcsalástól és hazatalálástól kezdve az olyan groteszk történetekig terjednek, mint egy fej nélküli leány iránt érzett szerelem és az érte (miatta?) elkövetett öngyilkosság. Hasonlóan sokkoló történet, amikor a csalo férfi a szeretőjéhez utazva felfedezi a saját sírját, majd kedélyes csevegésbe kezd a szeretővel arról, hogy most már költözzön a nőhöz és az anyjához. A temetés költségeinek kifizetése után pedig megkezdik a halál utáni közös életüket.

Megmosolyogtató a cirkuszi bűvész története, akinek csupán egy pingpong-labdára lenne szüksége egy új trükkhöz, hogy abba bele sétáljon az elefánt, csak-hogy az épp nincs raktáron, mire heves vita kerekedik a társulat tagjai között, ám végül megszavazzák a labda megvásárlását. Az már csak hab a tortán, hogy a trükkhöz szükséges elefántja eleve nincs a társulatnak, így a vita végső soron eleve értelmetlen volt. Említést érdemel a fotóművész esete is, aki hosszasan értekezik arról, hogy a lapoknak csak rossz kép kell, ezért nagy a konkurencia, és aztán, amikor élete képét készíthetné el, film nélkül kattintja a gépét. Az ilyen groteszk kommunikációs zavarok egész sora megtalálható a kötetben.

A groteszk helyzeteknek se szeri, se száma a könyvben. Mint az fent is látható a néhány kiragadott példán, a sokszor megmosolyogtató történetek mögött komoly társadalmi jelenségek húzódnak meg. A kommunikáció funkcióvesztése mellett a társas kapcsolatok kiüresedése is komoly hangsúlyt kap a kötetben. Míg Dubánál a groteszk helyzetek leginkább az államszocializmus értelmetlenségének velejárói voltak, netán egy-egy túlélési stratégia része, addig Zs. Nagynál ezek a helyzetek teljesen természetes részét képezik a hétköznapi életnek. Másként megfogalmazva: ami Duba esetében a valóság kiterjesztése, az Zs. Nagynál maga a valóság. Sem a szereplők, sem az olvasó nem hökken meg azon, hogy a pincérek csak addig készségesek, amíg ki nem tanulják a szakmájukat, vagy hogy a világ leghumánusabb höhérjét végül önmaga gonosz mása akasztja fel, s aztán a lapok szerint öngyilkos lett. Az ilyen helyzetek a hetvenes évek közepére a hétköznapiok részeivé váltak. A kimondott és a kimondhatatlan valóság, a valós és az annak hazudott közötti kibékíthetetlen ellentét tudathasadásos állapotot eredményezett, melyben az idő, az ok-okozati összefüggések elveszítették a jelentőségüket, elmosódott a vonal az ép elme és az elmebaj, az élet és a halál között, gyakorlatilag minden mindegy lett. Ezt a már önmagában is groteszk léthelyzetet, a meghasonlott embert, társadalmat és világberendezkedést mutatja meg nekünk maró gúnnyal Zs. Nagy kötete.

Míg Duba társadalmát a szocialista társadalom volt, Zs. Nagyé bárhol, bármikor megvalósulható társadalom, ahol korának félelmei (háború, bombázások, létbizonytalanság) akár a mi félelmeinket is megidézhetik. Zs. Nagy nem politizál, nincs rá szüksége, visszatérő szereplői, ahogy a gyermek is, az „emberke” egyetlen útmutatást kap: küzdj – talán az segít túlélni egy megbolondult világban.

Az Emberke, küzdj! a megjelenésekor komoly sikernek örvendett, szakmai megbecsültsége mellett az olvasóközönség is pozitívan fogadta a könyvet. 21. századi olvasata pedig annyira természetesnek hat, mintha csak napjainkban jelent volna meg, így – közel ötven év távlatából is – kijelenthetjük: kiállta az idők próbáját. A kötet fülszövegével pedig maradéktalanul egyet tudunk érteni: „A cseh-szlovákiai magyar prózában a szatíra, a groteszk humor hangja felettebb ritka jelenség, és Zs. Nagy Lajos megérdemli, hogy vérbeli szatirikusnak tartsuk.”

(Zs. Nagy Lajos: Emberke, küzdj! Madách, 1975, Pozsony)

Golgota I

Egy időtlen sci-fi klasszikus (vagyis az ítézs kedvence)

John Crowley: Az örökké tartó gép/Indián nyár (Engine Summer)

A poszt-apokaliptikus regényeknek van valami szörnyű bájuk, ami ezeket az alapvetően sci-fi zsánerebeli műveket kiemeli a lektúr tucatkönyvei közül, sokat a szépirodalom is ölelő karjába zárt. Ezen művek legjobbjai magyarul is olvashatók; Mordechai Roshwald: A hetedik szint, Nevil Shute: Az utolsó part, Walter M. Miller: Hozsánna néked, Leibowitz!, Margaret Atwood: A szolgálólány meséje, és a legújabb opus, Cormac McCarthy: Az út. Ezért furcsállom, hogy a felsoroláshoz „alsó hangon” is tartozó John Crowley-regény (Engine Summer) a szerzőjével együtt gyakorlatilag ismeretlen a magyar olvasók előtt. A könyvet 1979-ben adták ki, s nyugaton szinte a megjelenése után a fentebb említett klasszikusok közé soroltatott. Teljesen megérdemelten.

Egy sf könyv, ami Franz Kafka idézettel kezdődik? Igen! S mi jöhet még ezután... A regény nyelvezete a hetvenes évek szépirodalmi stílusát idézi, nem könnyű, annak se, aki azt anyanyelveként olvassa. A művet más okból se egyszerű olvasni. Nem azért, mert egy kesze-kusza póz-modern alkotás volna, követhető a prózája. De: minden egyes fejezet után gondolatok sokasága kavarg az emberben, amit előbb „emészteni” célszerű, s csak utána továbbhaladni. Az Engine Summer egy olyan klasszikus, amely megoldoztatja az olvasót, de megéri a fáradságot, mert egyedi és máig aktuális.

Maga a cím a későbbi alkotói „beismerés” szerint az indián nyár (Indian Summer) megvariált változata: gépnýár (Engine Summer). A gépnýár jelzi, hogy számos ponton a hagyományos science fiction-nel kapcsolódik össze: a poszt-apokaliptikus világ leírása; a „világvége” előtti korból itt maradt „angyalok”, akik messzi a pórias emberutódoktól, felhővárosokban élnek, a tápanyagbevitelt és a szaporodást is a természetestől eltérő módon oldották meg; a könyvben kicsit megelőzve a nyolcvanas-kilencvenes évek „bumm-ját” jelentős szerepet játszik a genetika és a transzhumanizmus. A kibernetika pedig régi, jól bevált zsánertéma. Az indián nyárra utalás viszont azt a különleges látásmódot jelzi, ami a regény hangulatát átszővi, egyfajta légies „nyáriasság”, ami egyre inkább miszticizmusba hajlik, az a fajta mesemondás jellemzi Crowleyt, ami nyit a szépirodalom irányába, az új-

kori filozófiák felé. Ám a langy indián nyár mögött mégis érzi az olvasó a közelgő hűvös ősz korhadó illatát és a hosszú hideg tél halál-szimbólumát. Crowley nem ad választ az álomszerű világ minden kérdésére, hagyja ezt az emóciót az olvasón eluralkodni, s noha szürreálisba fordul az elbeszélés, ez nem válik zavaróvá, nem lesz se következetlen, se értelmetlenül elvont. A sztori mindvégig koherens módon bonyolódik.

Ha gondatlanul közelítünk a regény mondandójához, akár egy elbűvölő pikareszk történetet is beleláthatunk. A főszereplője Rush That Speaks (az indiánokéhoz hasonló beszélő nevek adása a fiú törzsének egyik jellegzetessége), aki egy útvesztőszerű településen, Little Belaire-ben lakik. Ami kimozdítja a megszokott komfortzónájából, az a kissé félreérthető nevű szeretőjének, Once a Day-nek a döntése, miszerint elindul világot látni, csatlakozva egy törvényen kívüli csoport-hoz, akik még őriznek valamit a letűnt kor emlékeiből. Rusht igyekszik „röghöz” kötni, ám a fiú nem hallgat rá. Annak, hogy a lányt követi, nem a szerelem az elsődleges oka, szeretne minél többet megismerni a Little Belaire-nyire zsgorodott valóságon túli világról.

Ám mielőtt követnénk hősünket, néhány szót hadd írjak Crowley leleményéről, amivel a katasztrófa utáni emberiség társadalmát leírja. A szerkezete némi hasonlóságot mutat Ursula K. Le Guin szokatlan világaival, a törzs életét egy különös, szövetségekből álló tömörülés határozza meg, ezek a cordok (zsinórok) nem a születés és családi kapcsolatok, se nem a tehetség, szakma szerint elkülönülő klánok, hanem a személyek egyedi pszichikai jegyei alapján szelektáltak, van hely a filantrópoknak, de az antiszociális egyéneknek is... Ám mindezek fölött áll az a két személyiségtípus, ami alapján szétválasztják a közösséget: az „igazmondók” rétege – leírásuk a könyv erős részletei közé tartozik: ezek az emberek annyira tökélyre fejlesztik a polkorrekt beszédet, hogy képtelenek bárkit is megbántani – és vannak a „szentek”, akik nemcsak az igazmondás bajnokai, de hatalmas tudást és világismeretet is összegyűjtöttek életük során. A könyvben nem is tagadja, hogy Rush útját, a szeretője utáni vágyakozáson kívül, elsősorban az motiválja, hogy ő is egy nagy tapasztalatot összegyűjtő, bölcs „szentember” legyen.

Az Engine Summer némileg a nagy klasszikus utazós regényre, Sterne könyvére is hajaz, a főszereplő szentimentális utazása során nem elsősorban a megismert tájak, települések, hanem a látottakból leszűrt dolgokon való elmerengés a fontos, az út során hozzá csapódó emberek és más lények mind hozzátesznek a főhős gyarapodó ismereteihez. Lassan válik élessé a kép, miként jutott abba az állapotba a világ, amiben Rush korában leledzik.

A könyv szerkezete egyébként meglepően egyszerű: a főhóst egy titokzatos karakter faggatja tapasztalatairól – az „angyalok” közé tartozik, de inkább egy harlekinszerű figura –, mindezt kristályokba szedve, amik a sztori fejezetcímeinek is számítanak. A hang az eredeti Rush személyiségének, emlékeinek és tudatának lenyomatához tartozik, és az angyalok egy csodálatos gépe rögzítette.

Az Első kristály Rush kisgyermekkorával kezdődik, a Little Belaire egy csendes folyóvölgy partján terpeszkedik, az egyetlen utat, ami átvezet rajta, az igazságos beszélők legnagyobbjai, a szentek alapították. (Néhányat fel is sorol az író: Saint Andy, Saint Olive, Saint Gary.) A maradék emberiség a természettel harmóniában él, és az igazságot tartja a legfőbb erénynek. A Viharnak aposztrófált esemény pusztította el a modern civilizációt, noha a régi kultúra maradványa létezik, az angyalok az örökösei, az emberiségnek nincs sok valódi emléke róla. A távoli jövő Földjét a hatalom minden formájának éles elutasítása jellemzi, hiedelmeken és hipotéziseken alapuló életmódot alakítottak ki. Rush története az emberiség Vihar utáni túlélésének részletes beszámolója.

Az Engine Summer „üzenete” erősen tükrözi a korszellemet, a hetvenes évek Amerikájának rácsodálkozását az alternatív életmód, a természetvédelem fontosságára. Az alternatívák persze Crowley-nál is a régtől ismert modelleken alapulnak, a középkori kolostorok, a 19. század utópista közösségei és a hatvanas-hetvenes évek hippie kommunái, igaz van néhány egyedi csavar a sztoriban, mint a szentek karaktere.

A regény végére azt hihetné az óvatlan olvasó, hogy már nem hoz újabb katartikus élményt. Ám az Engine Summer fináléja meglepően kegyetlenre sikerült, ezt a világot nem mindentudó narrátorok mutatják be koherens módon, az angyalok, a technológiai tökéletesség örökösei valójában önző és kíméletlen ember-utánzatok. Mongolfier nevű angyal hősi kockázatot vállal Rush gondolatainak rögzítésével, de ez nem jellemző a fajtájára. A társai a repülő városokban maradnak messze a Föld veszélyeitől és betegségeitől, csak Rush elméjén keresztül tapasztalják meg a valódi életet. Évszázadok múltán ébresztik fel a kristályba zárt tudatát, ám nem hajlandók kitörölni a gépről s ezzel véget vetni a fájdalmának. Újra és újra felélesztik, hogy átélje élményeit és elmondja szívszorító tapasztalatát.

Maga az elbeszélő hatszáz éve halott, de lényének lenyomata határozatlan ideig fog fennmaradni, egyfajta örök indián nyárban létezik, vagy még inkább: gépnyárban. Ezt a metaforát csak erősíti a könyv keretes szerkezete, az első sorok az angyal kérdésére: „– Nem. Felébredek. Azt mondták, csukjam be a szemem. Várjak, míg nem jön valaki, aki kéri, hogy nyissam ki. – Oh, most már kinyithatod. Mit látsz?” – rezonálnak a végszóval: „– Fogja meg a kezem. Ne engedje el, ígérje meg. – Igen. Veled maradok. Örökké. Ígérem. Most csukd be a szemed.”

John Crowley, mint minden kivételes tehetségű író, ismeri a Történet Mágiajának titkos receptjét, tudja: az ilyen egyszerű sorok hatása csupán látszatra tűnik csekélynek, mint ahogy az lenni szokott az igazán nagy befejezéseknél.

Kitörés 01

Vissza ne nézz

Könnyeivel küzd, árva a költő, bús szive hangján
kérlel az éneke, tán volna, ki hallani kész?
Múzsáját elveszté Orpheusz, teste a síré
most már, Eurüdiké végleg a porban enyész.
Gyásza s a szíve nehéz.

Panteon szobrai némán állanak, árad a kérés,
szól ajakin, remegés fogja el, reszket a kéz.
Emberi gyötrődésre vak és süket íme Olümpósz.
Gyógyírt semmi se hoz, mélyen a porba lenéz.
Átkai lajstroma kész.

„Átok rád, ura égnek s földnek, míg te csak ott fenn
dorbézolsz, ideleenn szenvedek egyre, enyész
már lenn földben a hitvesem, és te Zeus, bár
eddig a dicsszó várt, átkoz a lant s ez a kéz!”
Hátha lesújtja a vész.

Nem száll vissza az átka fejére, de kész van a szó már,
nagy szitok így csapodár Aphroditét kiveséz.
„Átok jár neked, Aphrodité, mert megcsal a szívem.
Joggal megvetvén, átkoz a lant s ez a kéz!”
Hátha lesújtja a vész.

Több szava nincs már, hallgat a költő. Éneke esdőn
nem szól új, meddőök átkai, mind csenevész.
Kóré szobra, mi újra reménnyel tölti ki mégis a szívét.
fenn itt szép kikelet, bár akit ő felidéz,
Perszefoné, kire néz.

„Gyáva vagy, Orpheusz” rótták fel neki. „Életed éljed méltón, vagy véget vess neki, így minek élsz?”
Gyávább mind aki istenek ellen nem szegül. Bátrabb mind, akinek nem szab gátat az isteni kéz.
Mind, aki küzdeni kész.

Indul a dalnok. Fél, bár veszteni nincs mit az útján.
Sztüxnek szűk kapuján látja belépni a révész.
Éneke tisztán szólott. Cerberusz érzi a bűját,
engedi, míg lantján altatót penget a kéz.
Álmokat ad a zenész.

Líra beszéli el Orpheusz célját, Eurüdikét még tartja a holt hajlék, kérni a mord urat kész.
Bár nagy Olümposzt kérte, de ott fenn senki se hallá,
bárkinek szólta szavát, „mondd nekem, ím mit itélsz?
Mondd nekem, erre mit lépsz?”

Könnyez a három erinnüsz, Perszefoné szive dobban,
s kérdezi: „mondd, jobban kéred-e Eurüdikét
fenn, vagy a meghalt múzsád itt kebledre szorítod?
küzdesz-e míg bírod?” Orpheusz hangja merész:
Nélküle ő nem egész.

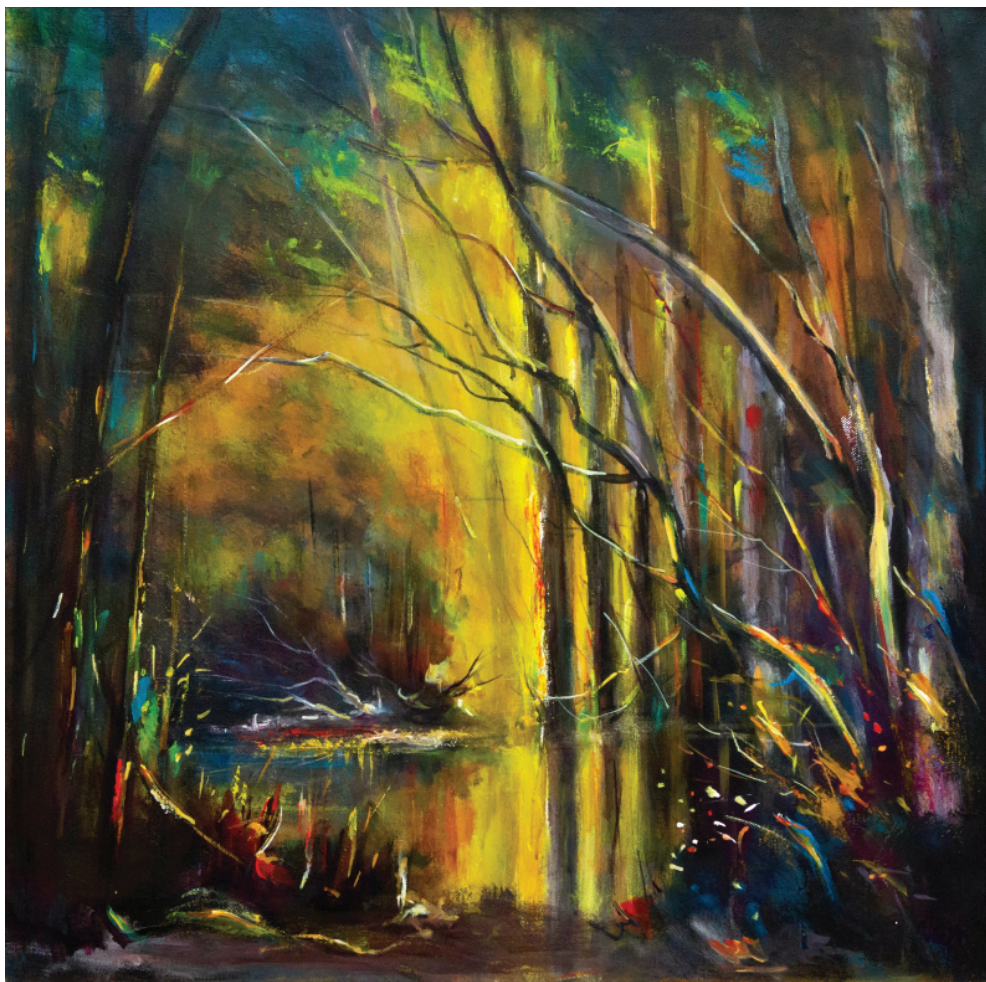
Hallgat a mord úr, arca se rezdül. Perszefonéjét nézi csak egyre, szívét lám hogy elérte merész kérésével a dalnoki szózat. „Halld meg az alkut:
Van számára kiút, ámde te, míg ki nem érsz övele, vissza ne nézz!”

Indul a dalnok, biztos az útján, veszteni nem fog.
És mint egy bajnok, megy csak előre. Merész léptei visszhangjával, már bizodalma elillan.
Mit fogadott lenn nem feledé: „míg ki nem érsz övele, vissza ne nézz!”

mély a sötétség, elméjét kiborítja a kérdés,
s oly nagy a kísértés. Hátra tekinteni kész.
Lépést tart vele Eurüdiké? Mit fogadott lenn?
„Van számára kiút, ámde te, míg ki nem érsz övele, vissza ne nézz!”

Reszket mindene, épp a kijáratot íme elhagyván
Eurüdiké halkán súgja csak: Vissza ne nézz.
Hátratekint, bár még nincs kedvese kint, s jön az emlék:
Van számára kiút, ámde te, míg ki nem érsz
ővele, vissza ne nézz!

Könnyein át néz sírva a lantos, bús szive hangján
kérelmi éneke, tán volt aki hallani kész.
Eurüdiké marad ott lenn, itt fenn új dala szól.
Sír a dal egyre a kintől, rója a sort csak a kéz.
Végszava: vissza ne nézz!

Fények

Egyirányú út

Lebben a függöny, ahogy belépek az üzletbe. Nem a legjobb megoldás, de muszáj valahogy szellőztetniük. Őrjítő ez a meleg, klíma meg nincs. Izzadok a fekete ruhám alatt, a szilonharisnyám gusztustalanul tapad a lábamra. A dezodorillatú cseppeket lassan felszívja a vékony szvetterem ujja, és foltot képez. Utálom, hogy ebben a helyzetben is normálisan működik a testem, és kicsit utálok magamat is, amiért ezzel bírok foglalkozni. Csak arra szabadna gondolnom, hogy egyedül maradtam. Pedig ez ilyen. Az élet nem engedi, hogy sokat gondoljunk a halálra. Most is csak vársz a sorban, fejed lehajtva lépsz, mindig egyszerre csak egy lépést. Mennyi ember!

– Mennyi az idő? – kérdezem, s mintha a te hangodon hallanám magam. A két hangszín között igazán csak leheletnyi különbség volt.

A helyiségben egy ismeretlen ismerősen szól. Az elmúlt pár napban megszoktam ezt a furcsa hanglejtést. Tudja, hisz látni rajtam, hogy azért a nyamvadt koszorúért jöttem, és egy ájtatos „mindjárt negyed kettő”-ben akar részvétet nyilvánítani. Meg sem köszönöm az információt. Egy pillanatig csak meredten bámulok a nő arcába. Az arckifejezése közömbös. Nem értem az egészet. Fel sem tűnik neki, hogy megbántott, sőt, mintha nem is látna. Hát persze. Fogalma sincs az egészről. Csak én érzem úgy, mintha mindenki tudná, és mindenkit csak ez érdekelne, közben biztos nekik is megvan a maguk baja.

A gondolatmenetem annyira lefoglal, hogy már sorra is kerülök, mire eljut az agyamig a lényeg. Mindjárt negyed kettő. Mindjárt negyed kettő, sőt azóta valószínűleg már el is múlt, mindjárt kezdődik a temetés, s én még itt vagyok, ebben a párás, fejfájdító légkörben!

Alig tudom átverekedni magam a tömegen, a sok gaztól se én, se ők nem tudnak hova lépni. Miért ilyen szűk és fojtogató minden? Kibaszott koszorú! Máris fonnyadozni kezdett a hőségben. Ezért aztán érdemes volt várakozni, és érdemes lesz érte lekésni egy temetést, ahol pedig az első sorban kellene lennem!

Emlékezhetsz az itteni jelenségekre? Tudod még, milyen érzés elkésni valahonnan? Muszáj tudnod, te világbajnok voltál benne. A tenyered izzad, mérges vagy magadra, és mintha még a szíved is rosszul verne. Kapkodszt, és nem figyelsz a részletekre. A szívedben félelem, hogy nem érsz oda, és mi lesz, ha nem érsz oda? Máskor mindig könnyelműen vettem az ilyesmit, de ezúttal nemcsak

annyiról van szó, hogy itt hagy a busz. Lehet, nem hinnéd el, de még sosem féltem úgy, ahogy most félek.

Te is késésben voltál, amikor kifelé hajtottál az egyirányú utcából, az a barom meg befordult, mert nem figyelte a táblát. Ő túlélte, így megy ez. Enyhe büntetést kapott csak. Jogosan. A baleset elkerülhető lett volna, ha nem késel, és nem léped túl hússzal a sebességhatárt. Te hülye!

Pedig akár én is lehettem volna a helyedben, hisz mivel voltam külön? Mi több, mi egyformák voltunk! Anyánk hiába ügyelt gondosan, hogy külön egyéniségként kezeljen minket. Bár ez csak őt érdekelte. Én mindig élveztem ezt a különleges sorsot, hogy egy lehetek valakivel, ha akarom. Nem, azelőtt duplák voltunk. Most vagyok egy, és nem tudok vele mit kezdeni. Azt hiszem, ezt hívják magánynak. Akkor hogy van ez? Te is egy lettél? Melyik egy? Egy meg egy az kettő. Én melyik egy vagyok? Nem mindegy? Látod, ez te is lehetnél. Itt rohanok a járdán, és olyan nehéz minden léptem, mintha két jövőt kéne cipelnem. Te eltűntél, de mégsem teljesen. Talán a jövődet látni jöttél. Ezt akarod tőlem? Vagy mit? Én mindig úgy hittem, tőle vársz jövőt. Ebben például nem egyeztünk.

Láthatsz most engem? Az emberek azt mondják, igen. Az a baj, hogy szeretném én is ezt hinni és ezt mondani, de *nem vagyok róla meggyőződve*.

*

Miért is vagyok itt?, kérdezte néha magától. Olyan hihetetlen volt körülötte a valóság. Bámulta a híreket a törvénymódosításokról, a közúti balesetekről, a szíriai háborúkról. Az áldozatok láttán mindig könnyezni kezdett. Hülyeség, hisz igazából nem törődött velük, nem ért rá, és amúgy is semmi köze hozzá. A csimbókos szvetterhez volt köze, amit viselt, a besüppedt kanapéhoz, amit együtt vettek a férjével (bizony, férjhez ment, a nők tényleg férjhez mennek, ez is milyen furcsa), a gyerekeihez, akiket ő szült. Tudta mindezt, de mintha nem élte volna igazán. Így tekintett a világra, felülnézetből, már elég régóta.

Néha kicsit irigyelt. Érthető. Van ebben valami szép. Fiatalon meghalni. Öröké ott pihen majd a polcon a húszéves képmásom, minden süldő hülyeségem el van felejtve, az emberek csak arra emlékeznek, milyen jó és szép voltam. Emma ezt nehezen viselte. Úgy érezte, ő is a fiatalságunkban ragadt. De ez a csoda nem segít. Már tapintás nélkül is érzékelte arcán a negyvenesek finom ráncait.

Ahogy egyre gyorsabban telt az idő és egyre lassabban zajlott az élet, Emma észrevette, mindig rengeteg dologra gondol egyszerre, de ezek a gondolatok különböző síkokon helyezkednek el. Lehet, a felülnézet miatt volt ez. A felső síkon gyakran váltakoznak a hétköznapi apróságok. Egy darabig a munkahelyi feladataira gondol, aztán arra, milyen jó filmet nézett tegnap, hogy milyen fáradt, és holnap korán kell kelnie, mert a gyerekeket ő viszi iskolába... De ezalatt a tudata mélyén végig jelen van az alsóbb sík a konstans gondolatokkal. A korrallal ez egyre

nagyobb kiterjedésű. Emma mostanra folyamatosan gondol rám, az öregedésre, arra, hogy akárhányan vannak körülötte, ő mindig magányos lesz egy kicsit, és hogy együtt születni kiváltság volt, de meghalni mindenkinek egyedül kell. Sokszor megbámulja a fotóm, a tekintetével azt kérdezi, én hogy viseltem el. De hát milyen kérdés ez? Úgy, hogy nem kívánságműsor. Különben sem tud erre válaszolni egy fénykép. Szememből látja, szeretnék még élni egy kicsit.

*

Egyirányú út. Megfogadtam, felé sem nézek többé ennek az utcának, de nincs rövidebb út oda, ahová megyek. A nap, ha lehet, még erősebben tűz, de már nem izzadok, s a lábam sem érzem az eszeveszett futásban. A kezem levegőt markol – útközben elejtettem a koszorút. Hogy cseszhettem el ennyi mindent ilyen rövid idő alatt? Semmin nem találok fogást, nincs semmi, amivel kontroll alatt tarthatnám az eseményeket. Mint te, mikor keresi két kezed a kormányt, s nekicsapódsz a szélvédőnek, mert az övedet sem csatoltad be. Száraz arccal zokogok, olyan keservesen, mint még soha. De ez nem jogosít fel arra, hogy megálljak.

Mikor ér már véget ez az egyirányú út? Reszketve rohanok, az órát sincs időm megnézni. Lehet, meg sem érkezem. Cserbenhagylak. A kezed levegőt markol, mikor keresi két kezem.

*

– Állj meg egy szóra! – hallja Emma, s a már nyitott ajtóból néz vissza a férjére. Reflexből a karórájára pillant, görcsösen ügyel rá, hogy mindig időben induljon. Vendégségbe hívták őket még pár napja, a férje tudni akarta, mit jelezzen vissza. Emmának nincs kedve, de azt mondja:

– Elmehetünk, ha akarsz.

S már kint is van a gyerekekkel együtt. A motor zúgását és a rádió recsegését eltekintve csend van az autóban. Nagy a forgalom, Emma alaposan körülnéz a kereszteződésben. Kellemesen tapad a háta az üléshez, ahogy megint felgyorsulnak.

– Anyu, nem baj, ha valamit kérdezek? – görnyed előre kislánya a hátsó ülésről, az iskolatáskája a tarkójáig csúszik.

– Dehogy baj – felelte Emma döbbsen. Félnének tőle a gyerekei? Megriasztotta a gondolat, hogy másokhoz is hideg, nemcsak magához. – Kérdezz csak!

– Tényleg mind a mennybe kerülünk, miután meghalunk?

– Ez hogy jutott eszedbe?

– A hittantanárnő mondta.

– Ha mondta, akkor úgy is van.

– De Anna néni miért van a földben? Miért a temetőbe jársz hozzá beszélgetni?

– Mert a testét oda temették. De nem halljuk egymás hangját. A menny nagyon messze van.

– Akkor hogy tudsz vele beszélgetni?

– Csak én beszélek. Csendben.

– Lehet azért nem hallatszik a mennyig.

– Lehet.

Lefékez az iskolánál, a gyerekek kipattannak az autóból. Emma most nemcsak egy gyors pusztit nyom a homlokukra, hanem szorosán meg is öleli őket. Elhátározza, így tesz majd mindennap, mert különben ez nem lesz jó, akkor ez nem lesz élet, csak rohanunk tovább.

*

Nemsokára odaérek. Már nem is hallom az utcazajt, csak egy belső ritmust érzékelek. Nem hasonlít a szívdobogáshoz, inkább mintha egy súly huppanna rám újra és újra, komor tempóban. Keresem, hol a baj. Pedig egyszerű.

Azt sem tudom, hogyan jutok el a temetőkapuig, valami elmúlt, eltűnt anélkül, hogy észrevettem volna. De itt vagyok. Az út szélére köpök, pár pillanatnyi pihenőt hagyok magamnak. Most már csak megvárnak. Meglátom a gyülekezetet. Elindulok feléjük, kérem őket, várjanak meg, várjanak már, megjöttem! Nem kezdhetik el nélkülem. Miért nem figyelnek rám? Megfeszítem a torkom, de nem jön ki rajta hang. Mi történik itt? Újra kiköpök, majd újra, de hiába. Nyálkás, puha földet lapátolnak rám, s ettől lett keserű a szám íze. Aztán már ezt sem érzem, csak hogy mindjárt megfulladok. Miért nem segítenek rajtam? Miért is vagyok itt? Ha kiáltani tudnék! Várom, hogy jöjjön a csoda, nem segít. Az orrom is tele földdel, összeesem. Súlyosbodik fölöttem a sötét. Még egyszer utoljára átgereblyézi szempillám a földet. Emmát látom, ahogy áll az első sorban, kezében a koszorúval. Maga elé bámul, de azt képzem, ő is néz engem. Szememből látja, szeretnék még élni egy kicsit.

Gang

Az ajtófélfának támaszkodom és hallgatom
a muzsikát:
Cipőd a betonburkolaton dobolja távolodásunk
ütemét
Kezed alatt a pattogzott korlát újra és újra
pendül
Itt közel még éles, üveghangú
hegedű
Mire a fordulóhoz érsz tompán bűgő
cselló
A sarkon, még utoljára halkán összhangba kerül min-
den
hangszer
Aztán a te zenéd is belemosódik a lépcsőház keltette
visszhangba
Utánad még hosszú lecsengéssel
sír
a
gang

utolsó táncunk

korom
szín
árnyék
öltöztet
szmokingba
s
megnyílnak
az
ég
csarnokai
zafír
gyöngyök
hullnak
alá
melyek
lassan
tengerré
állnak
mint
szeretőm
könnyei
eme
tintába
áztatott
p
e
r
g
amen
e
n

Elveszett lelkek

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei

Életének 91-ik évében, 2021. július 7-én elhunyt Fónod Zoltán irodalomtörténész, publicista, a Comenius Egyetem Bölcsészka Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének egykori vezetője, a Madách Könyv- és Lapkiadó főszerkesztője, az Irodalmi Szemle főszerkesztője, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának oszlopos tagja.

*

2021. július 11-én életének 81. évében elhunyt Motesíky Árpád vadászíró, az SZMÍT tagja.

*

Augusztus 5-én elhunyt Vércse Miklós tanár, helytörténész, műfordító, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága és a Magyar Írószövetség tagja.

*

Életének 65. évében, augusztus 6-án elhunyt Vilček Béla magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. Vilček Béla szorosan együttműködött a Szlovákiai Magyar Írók Társaságával, gyakori beszélgetőtársa volt a rendezvényekre meghívott irodalmároknak. Ő szerkesztette, válogatta többek között a Társaság gondozásában megjelent *Cselényi László élete és életműve* című kiadványt, továbbá a *Hármaskönyvet*, amelyben az Egyszemű éjszaka antológia szerzőinek válogatott műveit jelentette meg az OPUS könyvek sorozatban.

PÁLYÁZATI KIÍRÁS Arany Opus Díj 2021

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága Arany Opus Díj címmel szépirodalmi pályázatot hirdet szlovákiai magyar (állandó szlovákiai lakhellyel rendelkező) szerzők számára.

A pályázatra benyújtható minden olyan magyar nyelven írt széppróza vagy vers (max. 15 flekk), amely nyomtatásban még nem jelent meg, s amelynek közlési jogával a szerző rendelkezik. Egy szerző csak egy művel vehet részt a pályázaton. Tematikai megkötés nincs. A pályamunkát postai küldeményként, minden oldalán jellegével ellátva, három nyomtatott példányban és digitális formában is kérjük benyújtani. A pályaműhöz külön, zárt borítékban csatolandó szerzőjének neve, e-mail címe, telefonszáma és laccíme. Ezen a borítékon legyen feltüntetve a pályázó jellegéje is. A külső borítékra pedig kérjük ráírni: **Arany Opus Díj**.

Levélcím: **Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku, Galantská cesta 658/2F, 929 01 Dunajská Streda** (információ - telefon: 0911239479, e-mail: szmit@szmit.sk)

A pályázatok beérkezési határideje: **2021. október 15.**

Pályadíj mindkét kategóriában: 300 euró, valamint Csóka Ferenc író, képzőművész olajfestményei.

A pályázatra benyújtott szépirodalmi alkotásokat neves irodalmárokból álló zsűri bírálja el. A zsűri tagjai: Z. Németh István Talamon-díjas író, költő, Jancsó Péter prózaíró, főszerkesztő, Kövesdi Károly költő, szerkesztő. A díjnyertes művek első felhasználási joga a Szlovákiai Magyar Írók Társaságát illeti meg, és az Opus 2022/1-es számban jelennek meg. Az ünnepélyes díjátadásra **2021. november 19-én** kerül sor Dunaszerdahelyen, a XIV. Őszi Írófesztivál keretében megrendezett műsoros esten, ahol a nyertes pályaművek színművész tolmácsolásában hangzanak el. A nem díjazott szövegeket a pályázat kiírója nem őrzi meg és nem küldi vissza.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Barasits Zsuzsanna (Und, 1951): költő. Zalaegerszezen él.

Csillag Balázs (Vágsellye, 1988): író, animátor és illusztrátor. Budapesten él.

Fellinger Károly (Pozsony, 1963): költő. Jókán él. Forbáth Imre- és Simkó Tibor-díjas. Legutóbbi kötetei: *Barangoló* (gyermekversek, 2020), *Lófráló* (gyermekversek, 2020), *Zebra az autósóban* (gyermekversek, 2020), *Bóklászó* (gyermekversek, 2021).

Filep Tamás Gusztáv (Budapest, 1961): irodalom-, művelődés- és eszmetörténész, szerkesztő. Budapesten él. Lőrincz Csaba-díjas. Legutóbbi kötetei: „*Azt hittem egykor, hogy csapatmunkában veszek részt.*” *Beszélgetés kisebbségkutatókkal* (2019); *Ligeti Ernő* (monográfia, 2019).

Finta Viktória (Komárom, 2000): író, dramaturg szakos egyetemi hallgató a Pozsonyi Színházművészeti Főiskolán.

Janáky Marianna (Hódmezővásárhely, 1955): író, költő, nyugalmazott tanár. Makón él. Legutóbbi kötete: *Gondolatok pelenkában* (2020).

Jancsó Péter (Nagykürtös, 1986): író, szerkesztő, pedagógus. Nyitrán él.

Juhász Zsuzsanna (Dunaújváros, 1958): író, költő, pszichológus. Budapesten él.

Kovács Jolánka (Nagybecskerek, 1958): író, műfordító. Muzslán él.

Jelena Lengold (Kruševac, Szerbia, 1959): szerb író, költő, újságíró. Magyarul megjelent kötete: *Vásári mutatóványos* (novellák, 2018).

N. Juhász Tamás (Komárom, 1993): kritikus, újságíró. Komáromban él. Hamarosan megjelenő könyve: *A terror univerzumai* (tanulmányok).

Oláh Péter (Budapest, 1999): író, egyetemi hallgató, a Nincs online folyóirat főszerkesztője.

Pósa Zoltán (Debrecen, 1948): József Attila-díjas, a Magyar Érdemrend tisztí kereszttel kitüntetett író, költő, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei: *Mítoszok és ikonok* (esszék, tanulmányok, 2020), *Péterek és Júdások* (elbeszélések, 2020), *Trianon* (versek, esszék, 2020).

Tamási Orosz János (Budapest, 1953): író, költő, kritikus, újságíró. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Ezerkilencszáznyolcvanegy* (verskompozíció, 2019).

Ternyila Pál (Királyhelmec, 1994): költő. Bélyben él.

Tóth Benedek Ernő (Budapest, 1994): költő, Bujtor István-díjas versmondó. Budapesten él. Az *Újbekezdés* online folyóirat társfőszerkesztője.

Tóth László (Budapest, 1949): költő, író, szerkesztő. Dunaszerdahelyen él. József Attila-díjas, a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja. Legutóbbi kötete: *Megkötni az időt* (válogatott interjúk, 2019).

Varga Imre (Kisgyarmat, 1950): költő, író. Tinnyén él. Petőfi Sándor Sajtószabadság díjas (2003). Legutóbbi kötetei: *Az értelenség gyönyöre* (versek, 2019); *Pókvári mese* (bábjáték, 2019).

Vasi Szabó János (Szombathely, 1965): író, kritikus. Legutóbbi kötetei: *Dentaku* (novellák, 2020), *Meseregény* (Szabó Mártonnal közösen, 2020).

Z. Németh István (Komárom, 1969): költő, író. Csicsón él. Simkó Tibor-díjas. Legutóbbi kötete: *Csipetnyi fény* (versek, 2019), *Tejfehér kód* (novellák, 2020).